

Slovenská štatistická a demografická spoločnosť
Slovak Statistical and Demographic Society

FORUM STATISTICUM SLOVACUM

Recenzovaný vedecký časopis
Scientific peer-reviewed journal

Číslo/Issue: 1/2021
Ročník/Volume: XVII

FORUM STATISTICUM SLOVACUM

recenzovaný vedecký časopis Slovenskej štatistickej a demografickej spoločnosti
scientific peer-reviewed journal of the Slovak Statistical and Demographic Society

Ročník/Volume: XVII (2021)

Číslo/Issue: 1

Editori / Editors

Iveta Stankovičová (Fakulta managementu Univerzity Komenského v Bratislave, Slovensko)

Martin Bod'a (Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko)

Redakčná rada / Editorial Board

Branislav Bleha (Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovensko)

Boris Burcin (Prírodovedecká fakulta Univerzity Karlovej v Prahe, Česko)

Joanna Dębicka (Fakulta manažmentu, informatiky a financií Ekonomickej univerzity vo Wroclawi, Poľsko)

Estefanía Mourelle Espasandín (Fakulta ekonómie a podnikania Univerzity v La Coruña, Španielsko)

Stanislav Katina (Ústav matematiky a štatistiky Masarykovej univerzity v Brne, Česko)

Jana Kubanová (Fakulta ekonomicko-správna Univerzity Pardubice, Česko)

Dagmar Kusendová (Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Slovensko)

Viera Labudová (Fakulta hospodárskej informatiky Ekonomickej univerzity v Bratislave, Slovensko)

Jitka Langhamrová (Fakulta informatiky a štatistiky Vysokej školy ekonomickej v Prahe, Česko)

Ivan Lichner (Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, Slovensko)

Tomáš Löster (Fakulta informatiky a štatistiky Vysokej školy ekonomickej v Prahe, Česko)

Janka Medová (Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slovensko)

Silvia Megyesiová (Podnikovohospodárska fakulta v Košiciach Ekonomickej univerzity v Bratislave, Slovensko)

Oľga Nanásiová (Fakulta elektrotechniky a informatiky Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, Slovensko)

Viliam Páleník (Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, Slovensko)

Marek Radvanský (Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied, Slovensko)

Hana Řezanková (Fakulta informatiky a štatistiky Vysokej školy ekonomickej v Prahe, Česko)

Ľubica Sipková (Fakulta hospodárskej informatiky Ekonomickej univerzity v Bratislave, Slovensko)

Mária Stachová (Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko)

Anna Tirpáková (Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Slovensko)

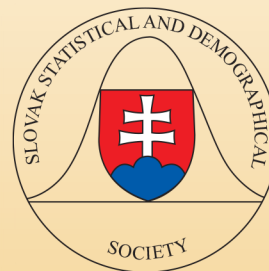
Vladimír Úradníček (Ekonomická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, Slovensko)

Mária Vojtková (Fakulta hospodárskej informatiky Ekonomickej univerzity v Bratislave, Slovensko)

Tomáš Želinský (Ekonomická fakulta Technickej univerzity v Košiciach, Slovensko)

Vydavateľ: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, Miletičova 3, 824 67 Bratislava, Slovensko. **Publisher:** Slovak Statistical and Demographic Society, Miletičova 3, 824 67 Bratislava, Slovakia. **Adresa redakcie/Editorial office:** Miletičova 3, 824 67 Bratislava, Slovakia. **IČO/Company ID:** 00178764. **DIČ/Tax ID:** 2021504276. **Mailový kontakt/E-mail contact:** adm.ssds@ssds.sk **Web site/Webové sídlo:** <http://www.ssds.sk/>

Registráciu vykonalo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky. **Dátum registrácie:** 27. júla 2005. **Evidenčné číslo:** EV 3287/09. **Tematická skupina:** B1. **Periodicita:** minimálne dvakrát ročne. **ISSN:** 1336-7420.

Registered by the Ministry of Culture of the Slovak Republic. **Date of registration:** 27 July 2005. **Registration No:** EV 3287/09. **Topic group:** B1. **Periodicity:** at least two issues per year. **ISSN:** 1336-7420.

Editoriál

Editorial

Vážení čitatelia,

aj keď sa výskum podnikateľskej etiky v slovenskom podnikateľskom prostredí začal ešte v 90-tych rokoch minulého storočia, dlhé roky sa uskutočňoval len vďaka individuálnemu záujmu a nasadeniu jednotlivých vedcov, bez podpory akademických inštitúcií a grantových agentúr. Systematický prístup k výskumu etických problémov v ekonomickej praxi sa začal podporou grantovej agentúry VEGA v roku 2013, kedy sa na Fakulte managementu UK v Bratislave začal trojročný projekt *Kritická analýza vplyvu kultúrnych a etických faktorov na vedenie ľudí*

v slovenskom podnikateľskom prostredí (2013 – 2015). Zásadný obrat však nastal v roku 2017, keď sa na tejto fakulte začal riešiť 4-ročný projekt *Rozvoj podnikateľskej etiky v slovenskom podnikateľskom prostredí*, ktorý podporila *Agentúra na podporu výskumu a vývoj* (APVV-16-0091). Riešiteľský tím pod vedením prof. Anny Remišovej si ako hlavný cieľ vytýčil úlohu zistiť pravdivý obraz o stave etiky v podnikaní v slovenskom podnikateľskom prostredí. Všeobecne je známe, že podnikatelia sú nespokojní s kvalitou podnikateľského prostredia na Slovensku. Vedecký tím však „otočil“ uhol pohľadu. Vychádzal z premisy, že samotní podnikatelia nie sú len pasívnymi prijímateľmi podnikateľského prostredia, ktoré im vytvoril štát, ale aj oni sú tvorcami tohto prostredia, a ich etická alebo neetická činnosť má nesmierny vplyv nielen na prostredie, v ktorom oni podnikajú, ale aj na milióny tých, ktorých sa v dobrom či zlom ich činnosť dotýka. Na základe kvalitatívneho výskumu bolo identifikovaných 26 neetických praktík, ktorých sa dopúšťajú podnikatelia voči týmto piatim stakeholderom – obchodným partnerom, zákazníkom, konkurencii, zamestnancom a štátu. Zároveň bolo odhalených 10 základných etických mechanizmov, ktorými organizácie implementujú etiku do svojej organizačnej kultúry a 10 hodnôt, ktoré sú dôležité pre podnikateľov na Slovensku. Tieto zistenia boli východiskom pre obsah dotazníka v rámci kvantitatívneho výskumu, ktorý sa uskutočnil v čase január – jún 2019. Výskum mal reprezentatívny charakter vzhľadom a veľkosť firmy a región, zúčastnilo sa ho 1295 respondentov. Aplikujúc rôzne štatistické metódy získali sme obrovské množstvo poznatkov o etike v podnikaní. Niektoré z nich približujeme v článkoch v tomto čísle FSS.

Výsledky, ku ktorým dospel riešiteľský tím, sú pozoruhodné. Uvedieme v skrátenej forme aspoň niekoľko z tých najzaujímavejších: Najviac rozšíreným neetickým konaním, ktorého sa dopúšťajú podnikatelia na Slovensku, je *neplatičstvo*. Stretlo sa s ním 72 % respondentov, na druhom mieste sa umiestnilo neetické konanie *zneužívanie postavenia veľkých podnikov voči malým* (69 %) a na treťom *nedržiavanie zmlúv* (65 %, uvádzané sú odpovede áno a skôr áno.) Pri zisťovaní výskytu konkrétnych etických opatrení v organizáciách na prvom mieste je mechanizmus *overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov* (35 %), na druhom mieste *etický kódex* (33 %) a na treťom *jasné postupy riešenia a objasňovania neetického správania* (25 %, uvádzané sú odpovede áno.) Rovnako zaujímavým zistením bolo, že slovenskí podnikatelia uprednostňujú v podnikaní podstatne viac svoje individuálne ekonomické hodnoty nad hodnoty spoločenské. To, že *zisk* je hodnotou číslo jedna (98 % respondentov) má racionálne ekonomické zdôvodnenie. V kontraste je však hodnota *spoločenské dobro*, ktorú uvádza len 43 % respondentov a *rozvoj zamestnanosti* (len 40 % respondentov, odpovede áno a skôr áno.)

Vyššie uvedený výskum je úspešným príbehom spojenia spoločenskej vedy podnikateľská etika a kvantitatívnej analýzy údajov pomocou vhodných štatistických metód. Trvalým členom riešiteľského kolektívu bola renomovaná odborníčka z oblasti štatistiky, docentka I. Stankovičová. Všetky výsledky projektu boli získané na základe analýzy získaných údajov, vrátane poznatkov získaných z kvalitatívneho výskumu, ktorý bol zameraný na analýzu 52 centier podnikateľskej etiky na zahraničných univerzitách. Tento výskum sa robil z dôvodu obsahovej a administratívnej prípravy *Centra pre podnikateľskú etiku na FM UK v Bratislave*, ktoré bude poskytovať vzdelávaciu a poradenskú činnosť pre podnikateľov na Slovensku. V našej krajine sme posledný, kde takéto centrum doposiaľ neexistovalo.

Výskum venovaný rozvoju podnikateľskej etiky na Slovensku má nesmierny praktický význam. Závery výskumu môžu podnikatelia, ako aj vysoké školy v oblasti ekonómie a manažmentu, štátna sféra a profesijné organizácie, okamžite uplatniť vo svojich činnostiach. Nezanedbateľnú hodnotu má výskum aj po stránke teoretickej a metodologickej. Veríme, že ďalší výskumníci z oblasti podnikateľskej etiky použijú tieto postupy, čím sa bude dať objektívne porovnať stav etiky v podnikaní dnes a v budúcnosti.

Prof. PhDr. Anna Remišová, CSc.

Fakulta managementu Univerzity Komenského v Bratislave
Katedra manažmentu

Tvorba koncepcie centra pre podnikateľskú etiku vhodného pre slovenské podmienky

Creation of a concept of the center for business ethics appropriate for Slovak conditions

Alexandra Skalská, Anna Remišová, Anna Lašáková, Michaela Ružičková

Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta managementu, Odbojárov 10, 820 05 Bratislava, Slovenská republika

Comenius University in Bratislava, Faculty of Management, Odbojárov 10, 820 05 Bratislava, Slovak Republic

alexandra.bohinska@uniba.sk, anna.remisova@fm.uniba.sk, anna.lasakova@fm.uniba.sk, michaela.ruzickova@fm.uniba.sk

Abstrakt: Jedným z nevyhnutných predpokladov systematického rozvoja podnikateľskej etiky v krajine je existencia centra pre podnikateľskú etiku, na Slovensku však zatiaľ takéto funkčné centrum nie je. Naša štúdia analyzuje dostupné informácie o 52 centrách pôsobiach v iných krajinách. Takisto sa opiera o rozhovory so 4 predstaviteľmi vybraných centier. Okrem zoznamu centier a ich primárnej orientácie sumarizuje programovú náplň centier pre podnikateľskú etiku zriadených na univerzitách. Na základe výsledkov analýz a skúseností predstaviteľov vybraných centier je navrhnutá koncepcia centra pre podnikateľskú etiku, ktorú pokladáme za vhodnú pre naše podmienky.

Abstract: Existence of a center for business ethics is one of the necessary preconditions for the systematic development of business ethics in any country. Such a center that would be functional has not yet been created in Slovakia. Our study analyzes available information about 52 centers operating in other countries. It is also based on interviews with 4 representatives of selected centers. In addition to the list of centers and their primary orientation, it summarizes the activities of the centers for business ethics established at universities. Based on the results of analyses and the experience of selected centers' representatives, the concept of a center for business ethics, which we consider suitable for our conditions, is designed.

Kľúčové slová: Centrum pre podnikateľskú etiku, koncepcia, aktivity, založenie

Key words: center for business ethics, concept, activities, founding

1 Úvod

Podnikateľská etika je nástrojom na etickú reguláciu organizácií. Podľa Remišovej a Lašákovvej (2017a) sa v krajine podnikateľská etika systematicky rozvíja pri splnení dvoch základných podmienok: (1) podnikateľská etika je povinnou súčasťou profesijnej prípravy budúcich manažérov organizácií a ekonómov, (2) v krajine pôsobí aspoň jedno centrum podnikateľskej etiky, ktoré pomáha podnikateľom a manažérom s aplikáciou podnikateľskej etiky v praxi.

Pri zavádzaní etického podnikania zohráva kľúčovú úlohu vedenie podnikov (Skaloš, 2020), je teda nevyhnutné, aby manažéri boli nastavení pro-eticky. Absolventi univerzít, ktorí absolvovali vzdelávanie v oblasti etiky, sú neskôr v zamestnaní schopní zamedziť rôznym etickým škandálom a obrovským stratám súvisiacim s neetickým správaním (Safatly et al., 2017). Preto pokladáme za významné, že v roku 2017 sa podnikateľská etika stala povinným predmetom magisterského štúdia v študijnom programe manažment na Fakulte managementu Univerzity Komenského v Bratislave (ďalej len *FMUK v Bratislave*). Študenti, pripravujúci sa prevziať úlohu manažérov, získavajú teoretické poznatky z oblasti podnikateľskej etiky a učia sa etickej reflexii pri riešení ekonomických problémov (Remišová a Lašáková, 2017b), čím sa naplňa prvý predpoklad systematického rozvoja podnikateľskej etiky na Slovensku.

Na Filozofickej fakulte UMB v Banskej Bystrici bolo v roku 2013 založené Centrum etického poradenstva s ambíciou implementovať etiku do praxe, napomáhať pri riešení neetických praktík a viesť etický dialóg s praxou. Aktivity centra podľa jeho webovej stránky cetip.ff.umb.sk však nie sú bohaté, okrem súťaže, ktorú centrum zorganizovalo v roku 2015, sa na nej nenachádza žiadna iná zdokumentovaná činnosť. Podstránka Biznis etika neobsahuje žiadne informácie. Máme teda za to, že centrum v súčasnosti nie je aktívne, nakoľko neregistrujeme informácie o jeho aktivitách ani z iných zdrojov. Čo sa týka splnenia druhej podmienky pre systematický rozvoj podnikateľskej etiky, musíme konštatovať, že zatiaľ na Slovensku nemáme funkčné centrum pre podnikateľskú etiku, pričom aj Schwartz a Weber (2006) zaraďujú existenciu organizácie, či organizácií pre podnikateľskú etiku medzi jednu zo siedmich častí národného indexu podnikateľskej etiky – nástroja na meranie aktivít spojených s podnikateľskou etikou v ktorejkoľvek krajine bez ohľadu na jej veľkosť.

Keď v roku 1976 v USA vznikalo jedno z prvých centier pre podnikateľskú etiku, Centrum pre podnikateľskú etiku na univerzite Bentley (dnes Hoffmanovo centrum pre podnikateľskú etiku), Hoffman ako prvý výkonný riaditeľ centra v tom čase nevedel, čo presne bude jeho náplňou (Gerde a Michaelson, 2019). Dnes už po celom svete fungujú desiatky takýchto centier, a tak novovznikajúce centrá majú výhodu v tom, že môžu čerpať z ich skúseností. Na druhej strane, napriek tomu, že sa vo vedeckej literatúre objavili zoznamy týchto centier (napr. van Luijk, 1990; Yetmar, 2008), dlho neboli aktualizované, a tak je prístup k informáciám komplikovanejší.

V súčasnosti zohrávajú na univerzitách centrá pre etiku dôležitú úlohu pri posilňovaní etického myslenia študentov či už formou poskytovania povinných predmetov alebo rôznych prednášok, workshopov a konferencií. Prispievajú tiež k rozvoju podnikateľskej etiky prostredníctvom výskumu a publikovania jeho

výsledkov (Safatly et al., 2017). Avšak už pred dvoma desaťročiami sa v Európe okrem akademických aktivít začali niektoré centrá pre podnikateľskú etiku zaoberať aj konzultačnou činnosťou pre podniky (van Luijk, 1997).

V článku sa venujeme existujúcim centráм pre podnikateľskú etiku, prípadne pre spoločenskú zodpovednosť podnikov (CSR), compliance, integritu alebo udržateľnosť, ktoré podnikateľská etika zahŕňa alebo s nimi úzko súvisí. S cieľom navrhnuť koncepciu slovenského centra najskôr analyzujeme ich vznik, primárnu orientáciu, fungovanie a činnosť. Potom sa bližšie venujeme programovej náplni centier, ktoré pôsobia na univerzitách.

2 Použité metódy

Kriticky sme preskúmali vznik a činnosť centier pre podnikateľskú etiku, ktoré pôsobia v USA, Kanade, západnej Európe a bývalom socialistickom bloku. Na USA sme sa zamerali preto, lebo sú kolískou podnikateľskej etiky a vznikli v nich aj prvé centrá pre podnikateľskú etiku. Do výskumu sme zaradili aj Kanadu, predpokladali sme určitú podobnosť s USA. Podnikateľská etika sa z USA rozšírila do krajín západnej Európy, kde boli koncom 80-tych rokov minulého storočia taktiež založené centrá pre podnikateľskú etiku. Nakoniec sme sa v rámci Európy venovali aj krajinám bývalého socialistického bloku, keďže tieto sú nám blízke jednak geograficky, ale aj podobným vývojom od druhej polovice 20. storočia. Zároveň sme chceli identifikovať také centrá, ktorých skúsenosti a praktiky by sme mohli najlepšie využiť pri návrhu koncepcie slovenského centra pre podnikateľskú etiku, avšak všetky získané informácie, skúsenosti a názory boli cennou bázou poznatkov pri tvorbe koncepcie slovenského centra.

Naše skúmanie malo kvalitatívny charakter a pozostávalo z dvoch krokov: (1) štruktúrovanej analýzy informácií dostupných na webových stránkach centier pre podnikateľskú etiku a (2) realizácie pološtruktúrovaných rozhovorov s čelnými predstaviteľmi vybraných centier. Získané dáta boli analyzované, porovnávané, syntetizované a interpretované s cieľom vytvoriť koncepciu centra pre podnikateľskú etiku, ktoré bude vhodné pre slovenské prostredie.

2.1 Analýza informácií z webových stránok centier

Webové stránky centier pre podnikateľskú etiku sme skúmali v období január 2018, september a október 2018, apríl 2019 a december 2019. V Google vyhľadávači sme hľadali pojmy „centre/center“ alebo „institute“ v kombinácii s pojmami „business ethics“, „applied ethics“ alebo „corporate social responsibility“. Okrem toho sme do vyhľadávača postupne zadávali názvy jednotlivých krajín v anglickom jazyku. V prípade, že sme nenašli v danej krajine žiadne centrum, preložili sme vyššie uvedené spojenia do jazyka tej-ktorej krajiny. Spolu sme analyzovali činnosť 52 centier, pričom 23 analyzovaných

centier pôsobí v Severnej Amerike, konkrétne 18 v USA a 5 v Kanade a 29 centier v Európe, z nich sa 11 centier nachádza v krajinách bývalého socialistického bloku.

Pre účely skúmania sme si určili 4 hlavné okruhy a informácie, ktoré nás z daných okruhov zaujímajú. Tieto sú zhrnuté v tabuľke 1.

Tab. 1 Štruktúra skúmaných informácií na webových stránkach centier (Zdroj: vlastné spracovanie)

Okruh	Skúmané informácie
Identifikačné údaje	Názov centra Mesto, štát (prípadne univerzita, na ktorej je centrum zriadené) Webová stránka Kontaktná osoba, prípadne vedúci centra
Vznik a fungovanie centra	Rok vzniku Iniciátori/vytvorenie konceptu Financovanie vzniku centra Financovanie súčasného chodu centra Poslanie centra Pre koho je centrum určené
Programová náplň centra	Aktivity centra
Doplňujúce informácie	Tím Spolupráca (iné centrá, univerzity, podniky, ...) Propagácia centra a aktivít Iné

V tabuľke 2 uvádzame centrá, ktorých aktivity sme analyzovali.

Tab. 2 Stručná charakteristika skúmaných centier pre podnikateľskú etiku (Zdroj: vlastné spracovanie)

Názov centra	Mesto, štát	Vznik	Zriaďovateľ/štatút	Orientácia	Webstránka
ALBA Center for Business Ethics, Social Responsibility and Sustainability	Atény, Grécko	2009/2013 ¹	ALBA Graduate Business School at The American College of Greece	Akad. činnosť	alba.acg.edu/about-alba/sustainability-social-responsibility/
Business Ethics Center	Budapešť, Maďarsko	1995	Corvinus University, Budapešť	Akad. činnosť	laszlo-zsolnai.net/content/business-ethics-center

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

¹ Od 2009 do 2013 Social Responsibility Committee.

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

Canadian Centre for Ethics and Corporate Policy	Toronto, Kanada	1988	Mimovládna organizácia (MVO)	Podnik. prostredie	ethicscentre.ca/EN/
Clarkson Center for Business Ethics and Board Effectiveness	Toronto, Kanada	1988	Rotman School of Management, University of Toronto	Podnik. prostredie	rotman.utoronto.ca/FacultyAndResearch/ResearchCentres/ClarksonCentreforBoardEffectiveness.aspx
Caux Round Table for Moral Capitalism	Toronto, Kanada	1986	MVO	Podnik. prostredie, politici	cauxroundtable.org
Carnegie Council for Ethics in International Affairs	New York, USA	1986	MVO	Vzdelávanie	carnegiecouncil.org/
Centar za poslovnu etiku	Záhreb, Chorvátsko	2004	Sveučilište u Zagrebu (University of Zagreb)	Akad. činnosť, čiastočne podnik. prostredie, jednotlivci	cep.fferz.hr/index.php/about-us
Centre for Business and Public Sector Ethics	Cambridge, Veľká Británia	1988	MVO	Podnik. prostredie	ethicscentre.org/
Center for Business Compliance & Integrity	Konstanz, Nemecko	2013	Hochschule Konstanz	Podnik. prostredie	htwg-konstanz.de/en/research-and-transfer/institutes-and-laboratories/cbci/startseite/
Center for Business Ethics and Corporate Governance	Petrohrad, Rusko	2000	MVO	Podnik. prostredie, vládne inštitúcie, MVO	ethicsrussia.org
Center for Business in Society	Barcelona, Španielsko	2003	IESE Business School University of Navarra	Akad. činnosť, čiastočne podnik. prostredie	iese.edu/en/faculty-research/research-centers/cbs/

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

Center for Corporate Responsibility and Sustainability	Zürich, Švajčiarsko	2003	University of Zürich	Akad. činnosť	ccrs.uzh.ch/en.html
Center for Ethical and Sustainable Business	San Francisco, USA	2011	San Francisco State University	Akad. činnosť	cob.sfsu.edu/sustainable-center
Center for Ethics and Leadership	Riverdale, USA	n/a	Manhattan College	Akad. činnosť	manhattan.edu/academics/centers-institutes/center-for-ethics-and-leadership/index.php
Center for Ethics and Social Responsibility	Boulder, USA	2007	University of Colorado Boulder	Akad. činnosť	colorado.edu/business/CESR
Center for the Study of Ethics in the Professions	Chicago, USA	1976	Illinois Institute of Technology	Akad. činnosť	ethics.iit.edu/
Center of Corporate Social Responsibility and Business Ethics	Kyjev, Ukrajina	2010	International Institute of Business	Podnik. prostredie	iib.com.ua/en/kco/itemlist/category/48-tsentr-sotsialnoy-otvetstvennosti-biznesa-i-delovoy-etiki.html
Centre for Business Ethics	Tallin, Estónsko	n/a	Estonian Business School	Akad. činnosť, čiastočne podnik. prostredie	nbs.net/p/ebs-centre-for-business-ethics-2d9fdb66-8ad1-4fc8-8d20-2ef1de6a4b3f
Centre for Corporate Responsibility	Helsinki, Fínsko	2016	Hanken School of Economics a University of Helsinki	Akad. činnosť	hanken.fi/en/about-hanken/organisation/departments-and-subjects/departments-management-and-organisation/ccr/about

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

Centre for Advanced Research in Management and Applied Ethics	Bukurešť, Rumunsko	2008	MVO	Podnik. prostredie	etica-aplicata.ro
Centre for Ethics	Toronto, Kanada	n/a	University of Toronto	Akad. činnosť	ethics.utoronto.ca/
Centre for Ethics and Economics	Bergen, Nórsko	n/a	NHH Norwegian School of Economics	Akad. činnosť	nhh.no/en/research-centres/centre-for-ethics-and-economics/
Centrum Etyki Biznesu	Varšava, Poľsko	1999	Akademia Leona Koźmińskiego	Akad. činnosť, čiastočne podnik. Prostredie	kozminski.edu.pl/index.php?id=5253
Centrum podnikatelské etiky	Praha, Česká republika	2019	Vysoká škola ekonomická v Prahe, Podnikovohospodárska fakulta	Akad. činnosť, podnik. prostredie	im.vse.cz/podnikatelska-etika/
Cercle d'éthique des affaires	Paríž, Francúzsko	1989	Inštitút sociálnej komunikácie a École nationale des Ponts et Chaussées	Akad. činnosť, podnik. prostredie	www.cercle-ethique.net/
Competence Center for Corporate Governance and Business Ethics	Viedeň, Rakúsko	2012	FHWien der WKO	Akad. činnosť, čiastočne podnik. prostredie	ccgbe.at/
European Institute for Business Ethics	Breukelen, Holandsko	1985	Nyenrode Business Universiteit	Akad. činnosť, podnik. prostredie	nyenrode.nl/faculteit-en-onderzoek/instituten/i/instituut-integriteit-en-ethiek
Evropski Inštitut za Skladnost in Etiko Poslovanja	Ľubľana, Slovinsko	2014	Súkromná inštitúcia	Podnik. prostredie	eisep.si/en/about-us/
Florida Blue Center for Ethics	Jacksonville, USA	2003	University of North Florida	Akad. činnosť	unf.edu/coas/ethics-center/
Etisphere Institute	Scottsdale, USA	2006	Súkromná inštitúcia	Podnik. prostredie	ethisphere.com/about/

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

Hoffman Center for Business Ethics	Waltham, USA	1976	Bentley University	Akad. činnosť	bentley.edu/centers/center-for-business-ethics
Chaire Hoover d'éthique économique et sociale	Louvain-la-Neuve, Belgicko	1991	Université catholique de Louvain (UCL)	Akad. činnosť	uclouvain.be/fr/facultes/espo/hover
Institute for Business and Professional Ethics	Chicago, USA	1985	DePaul University	Akad. činnosť, podnik. prostredie	business.depaul.edu/about/centers-institutes/institute-business-professional-ethics/Pages/default.aspx
Institute for Business Ethics	St. Gallen, Švajčiarsko	1983/1989 ²	University of St. Gallen	Akad. činnosť, čiastočne podnik. prostredie	iwe.unisg.ch/en
Institute for Ethical Leadership	Newark, USA	n/a	Rutgers Business School	Akad. činnosť, čiastočne podnik. prostredie	business.rutgers.edu/ethical-leadership
Institute for Global Ethics	Middleton, USA	1990	MVO	Jednotlivci	globalethics.org/
Institute of Applied and Professional Ethics	Kyjev, Ukrajina	2012	Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman	Akad. činnosť, čiastočne podnik. prostredie, vládne inštitúcie	kneu.edu.ua/en/science_kneu/ndi/prikl_etiki/
Institute of Business Ethics	Londýn, Veľká Británia	1986	MVO	Podnik. prostredie	ibe.org.uk/
International Centre for Corporate Social Responsibility	Nottingham, Veľká Británia	n/a	Nottingham University School of Business	Akad. činnosť	nottingham.ac.uk/business/businesscentres/iccsr/index.aspx

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

² Od 1983 do 1989 Research Center for Business Ethics.

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

Kennedy Institute of Ethics	Washington, USA	1971	Georgetown University	Akad. činnosť	kennedyinstitute.georgetown.edu/
Markkula Center for Applied Ethics	Santa Clara, USA	1986	Santa Clara University	Akad. činnosť, podnik. prostredie	scu.edu/ethics/
McCoy Family Center for Ethics in Society	Stanford, USA	n/a	Stanford University	Akad. činnosť	ethicsinsociety.stanford.edu/
Notre Dame Deloitte Center for Ethical Leadership	Notre Dame, USA	n/a	University of Notre Dame	Akad. činnosť, podnik. prostredie	ethicalleadership.nd.edu/
Olsson Center for Applied Ethics	Charlottesville, USA	1968	University of Virginia	Akad. činnosť	darden.virginia.edu/olsson/#
POLITEIA Centro per la ricerca e la formazione in politica ed etica	Miláno, Taliansko	1989	Università degli Studi di Milano	Podnik. prostredie	politeia-centrostudi.org/eticaaffari.html
RAND - Center for Corporate Ethics and Governance	Arlington, USA (+9 pobočiek)	2002	MVO	Podnik. prostredie	rand.org/jie/justice-policy/centers/corporate-ethics.html
Research Conduct and Compliance Office	Pittsburgh, USA	1999	University of Pittsburgh	Akad. činnosť	rcco.pitt.edu/
Research Institute for Sustainability and Ethics in Business	Umea, Švédsko	n/a	Umeå School of Business, Economics and Statistics at Umeå University	Akad. činnosť	org.umu.se/riseb/english/about/
Śląskie Centrum Etyki Biznesu i Zrównoważonego Rozwoju	Gliwice, Poľsko	2014	Silesian University of Technology	Akad. činnosť, podnik. prostredie	polsl.pl/organizacje/scebizr/strony/Witamny.aspx
Wittenberg Center for Global Ethics	Lutherstadt Wittenberg, Nemecko	1998	Charitatívna organizácia	Podnik. prostredie, diplomati	wcge.org/en
W. Maurice Young Centre for Applied Ethics	Vancouver, Kanada	1993	University of British Columbia	Akad. činnosť	ethics.ubc.ca/
Zentrum für Wirtschaftsethik	Berlín, Nemecko	n/a	MVO	Podnik. prostredie	dnwe.de/

V prvom kroku sme preskúmali aktivity všetkých vyššie uvedených centier. V priebehu skúmania sme si uvedomili, že ekonomické princípy centier, ktoré fungujú ako neziskové organizácie alebo súkromné inštitúcie, sú odlišné od princíпов centier, ktoré vznikli na univerzitách. Z tohto dôvodu sme sa v nasledujúcej etape do hĺbky venovali práve univerzitným centrá a ich programovej náplni, i keď aj ostatné centrá a ich činnosť boli pre nás inšpiráciou.

2.2 Pološtruktúrované rozhovory

Osobne sme tiež navštívili vybrané centrá, aby sme sa bližšie dozvedeli o ich založení, financovaní, aktivitách aj výzvach, ktorým čelili a čelia. Ako prvé sme navštívili dňa 25. januára 2018 *Competence Center for Corporate Governance and Business Ethics* vo Viedni, Rakúsko. Toto centrum sme si vybrali kvôli tomu, že Rakúsko je nám geograficky, aj historicky blízke. Rozhovor, ktorý trval 90 minút, sme viedli s vedúcim centra prof. Dr. Markusom Scholzom, MSc. Následne sme v dňoch 5. a 6. decembra 2018 navštívili *European Institute for Business Ethics* v Breukelen, Holandsko. Absolvovali sme stretnutie s vedúcim centra, prof. Dr. Ronaldom Jeurissenom, v celkovej dĺžke 5 hodín. Toto centrum sme si zvolili preto, lebo je jedným z najstarších v Európe a zároveň sa okrem výskumu a výučby vo veľkej miere venuje aj poskytovaniu poradenstva a vzdelávacích programov pre organizácie. Dňa 6. novembra 2019 sme navštívili *POLITEIA Centro per la ricerca e la formazione in politica ed etica* v Miláne, Taliansko. Dôvodom nášho výberu bol fakt, že toto centrum vzniklo pred viac ako 30 rokmi, má teda bohaté skúsenosti s prácou s podnikmi a inými organizáciami. Navyše, v Taliansku rovnako ako na Slovensku pôsobí veľký počet mikro a malých podnikov. Na naše otázky nám písomne odpovedala aj Philippa Foster Back, riaditeľka *Institute of Business Ethics* v Londýne.

S predstaviteľmi centier sme viedli pološtruktúrovaný rozhovor, pričom sme sa zamerali na otázky ohľadom vytvorenia centra, jeho otvorenia, fungovania a nakoniec sme sa spýtali aj na skúsenosti a najlepšie praktiky. Scenár pološtruktúrovaného rozhovoru zachytáva tabuľka 3 na nasledujúcej strane.

3 Výsledky

Výsledky analýz sú našimi vlastnými závermi odvodenými od informácií, ktoré sme získali na webových stránkach centier a odpovedí predstaviteľov vyššie uvedených centier na otázky, ktoré sme im položili.

Tab. 3 Scenár pološtruktúrovaného rozhovoru (*Zdroj: vlastné spracovanie*)

Oblasť	Otázky
Vytvorenie centra	Kto prišiel s myšlienkou vytvorenia centra? Bola to požiadavka nejakej inštitúcie alebo iniciatíva akademikov, prípadne podnikateľov? Kto vytvoril centrum? Ktoré centrá/inštitúcie inšpirovali vznik centra, ak také boli? Kto financoval vznik centra? Ako dlho trvalo vytvoriť koncept centra? Kto bol autorom konceptu? Aké bolo prvé poslanie centra? Pre koho bolo centrum primárne určené? Ako sa našiel priestor pre centrum?
Otvorenie centra	S akými projektami centrum začalo po svojom otvorení? Koľko ľudí pracovalo v centre na začiatku? Koľko z nich boli zamestnanci na plný úväzok? Koľko z nich pracovalo na dohodu? Ako získali zamestnancov centra? Kto boli prví klienti centra? Ako sa o centre dozvedeli?
Fungovanie centra	Aké sú hlavné aktivity centra? Koľko času je proporčne venovaných jednotlivým oblastiam (napr. výskum, výučba, poradenstvo)? Koľko ľudí pracuje pre centrum? Sú zamestnaní alebo pracujú na dohodu? Je centrum nezávislé alebo je súčasťou nejakej organizácie, resp. inštitúcie? Kto centrum financuje? Ako centrum nachádza partnerov? Čo toto partnerstvo zahŕňa (napr. finančná podpora, prednášajúci)? Kto sú hlavní klienti? Sú niektoré aktivity centra určené pre verejnosť? Čo zahŕňajú marketingové aktivity? Spolupracuje centrum s nejakými inými centrami pre podnikateľskú etiku (doma, v zahraničí)? Ktoré centrá/ inštitúcie sú pre centrum inšpiráciou?
Skúsenosti a najlepšie praktiky	Čo pokladá centrum za najúspešnejšie projekty? Prečo? Aké boli najväčšie výzvy, ktorým centrum čelilo/čelí? Má centrum nejakú zlú skúsenosť? Malo by sa slovenské centrum niečomu vyhnúť?

3.1 Výsledky analýzy informácií z webových stránok

Vznik centier pre podnikateľskú etiku

Keďže kolískou podnikateľskej etiky ako vedeckej disciplíny sú USA, predpokladali sme, že prvé centrá podnikateľskej etiky vznikli práve tam. Tento predpoklad sa nám potvrdil. V USA sa podnikateľská etika etablovala v 70-tych rokoch 20. storočia. Nie všetky centrá uvádzajú na svojich stránkach rok vzniku, z dostupných informácií sme zistili, že prvé zo skúmaných centier vzniklo už

v roku 1968 – Olsson Center for Applied Ethics, 3 ďalšie centrá začali svoje pôsobenie v 70-tych rokoch 20. storočia, 4 v 80-tych rokoch 20. storočia, 2 v 90-tych rokoch 20. storočia, 4 centrá v prvom desaťročí nového milénia a najmladšie centrum sa otvorilo v roku 2011. Klesajúci počet novootvorených centier bol na začiatku nového tisícročia prerušený pravdepodobne z dôvodu veľkých organizačných škandálov a podvodov v USA v rokoch 2000 – 2002, ktoré viedli k potrebe znovunastolenia dôležitosti témy etiky v podnikaní. Väčšina analyzovaných centier pôsobí na univerzitách, konkrétne 14, 3 z nich sú mimovládne organizácie a 1 centrum funguje ako súkromná organizácia. V Kanade centrá pre podnikateľskú etiku začali vznikať až koncom 80-tych rokov 20. storočia. Z analyzovaných centier to boli 3, jedno centrum pôsobí od roku 1993. Na univerzitách sú zriadené 3 centrá, 2 centrá sú neziskovými organizáciami.

Rovnaký trend neskoršieho vzniku centier pre podnikateľskú etiku pozorujeme aj v krajinách západnej Európy, keďže podnikateľská etika sa do týchto krajín rozšírila v 80-tych rokoch minulého storočia. V roku 1983 bolo založené Research Center for Business Ethics, ktoré bolo predchodcom Institute of Business Ethics, vo švajčiarskom St. Gallen. Z dostupných údajov v tomto desaťročí vzniklo ďalších 5 centier, v období medzi 2000 a 2010 to boli 3 centrá, 3 centrá vznikli po roku 2010, pričom najmladšie centrum funguje od jesene 2016. Tak ako v USA, aj v západnej Európe väčšina skúmaných centier, konkrétne 14, funguje na univerzitách, 4 majú štatút neziskových organizácií – 2 v Nemecku a 2 vo Veľkej Británii.

Po páde komunizmu sa podnikateľská etika ako vedecká disciplína začala rozvíjať aj v krajinách bývalého socialistického bloku. Už v roku 1993 sa otvorilo centrum v Budapešti. V 90-tych rokoch 20. storočia vzniklo ešte jedno centrum, no prevažne boli v tomto regióne centrá založené až v tomto tisícročí. Osem z analyzovaných centier bolo zriadených na univerzitách, 2 fungujú ako neziskové organizácie a jedno je súkromnou inštitúciou.

Poslanie a náplň centier pre podnikateľskú etiku.

Čo sa týka amerických centier, ktoré sme skúmali, ich hlavným poslaním je prispievať k výskumu, vzdelávať študentov daných univerzít v oblasti podnikateľskej etiky a taktiež šíriť myšlienky etického podnikania medzi verejnosťou a organizáciami. Z toho vyplýva aj ich hlavná programová náplň – vedenie výskumných projektov a vzdelávacie aktivity vrátane konferencií, diskusií, workshopov a seminárov. Tieto univerzitné centrá poskytujú poradenstvo a vzdelávania pre organizácie len vo veľmi malej miere. Výlučne akademickej činnosti sa venuje 11 centier. Len 4 univerzitné centrá sa okrem výskumu a výučby zaoberajú aj poradenstvom pre externé inštitúcie. Na

organizácie sa sústreďujú predovšetkým centrá pôsobiace ako neziskové organizácie. Centrum, ktoré je súkromnou inštitúciou, je plne orientované na podnikateľské prostredie. Okrem tohto centra sa len na organizácie zameriava ešte jedno centrum. V USA sa kladie veľký dôraz na etické a zákonné správanie organizácií a po veľkých organizačných škandáloch prijala krajina viackrát legislatívne opatrenia na zabránenie vzniku podobného správania zo strany iných organizácií. Už v polovici 90-tych rokov minulého storočia mala preto väčšina veľkých organizácií zavedené nástroje na podporu a rozvoj etiky. Keďže centrá majú primárne snahu vychovávať etických lídrov, rozširovať povedomie o dôležitosti etiky v podnikaní a vedecky skúmať otázky týkajúce sa oblasti podnikateľskej etiky, predpokladáme, že prenos poznatkov výskumu do praxe a vytváranie nástrojov riadenia etiky pre organizácie sa deje prostredníctvom iných subjektov, napríklad konzultačných spoločností.

Západoeurópske centrá, ktoré sme analyzovali, pôsobia taktiež najmä na univerzitách, no na rozdiel od amerických iba 7 z nich je plne zacielených na rozvoj podnikateľskej etiky ako vedeckej disciplíny – výskumnú činnosť a publikovanie výsledkov výskumu, organizovanie seminárov, konferencií, prednášok a workshopov a na vzdelávanie študentov domovských univerzít v predmete podnikateľská etika. Zvyšné centrá okrem uvedených činností poskytujú rôzne vzdelávacie programy a špecializované kurzy podnikateľskej etiky pre manažérov, či zamestnancov, organizujú diskusie, prednášky a okrúhle stoly pre odborníkov, zástupcov organizácií a verejnosť. Z našej analýzy vyplýva, že v západnej Európe sa centrá usilujú nielen skúmať a vedecky spracovávať rôzne otázky týkajúce sa podnikateľskej etiky, stimulovať etickú reflexiu vo výučbe a v každodennom živote, ale aj prenášať výsledky výskumu do praxe, vytvárať praktické prostriedky na zlepšovanie etiky v organizačných procesoch, podporovať organizácie v ich etickom a zákonnom správaní.

Po páde komunizmu sa podnikateľská etika síce rozšírila pomerne rýchlo do krajín bývalého socialistického bloku, no štátne inštitúcie nemali potrebné skúsenosti na to, aby k jej rozvoju pristupovali systematicky. Z 11 skúmaných centier v tomto regióne až 10 aspoň čiastočne spolupracuje aj s praxou a pomáha tak rozvíjať podnikateľskú etiku v organizáciách. Poskytujú etické vzdelávanie pre manažérov, pomáhajú podnikom a inštitúciám s vytváraním praktických nástrojov na riadenie etiky (tvorba etických kódexov, etický audit, ...), realizujú prieskumy v oblasti podnikateľskej etiky. Usilujú sa tak aktívne prispievať k tvorbe etickej organizačnej kultúry v podnikoch pôsobiacich v ich krajine. Až 8 z centier je zriadených na univerzitách.

Jedným z ďalších výsledkov analýzy je, že hlavne mladšie európske centrá (západoeurópske i centrá v bývalom socialistickom bloku) prepájajú tému

podnikateľskej etiky aj so spoločenskou zodpovednosťou podnikov, či v poslednej dobe do popredia sa dostávajúci konceptov udržateľnosti, corporate governance (správy podnikov) a témy compliance a integrity, čo reflektujú aj ich názvy. Umožňuje im to pozeráť sa na problematiku podnikateľskej etiky v širších súvislostiach.

Programová náplň univerzitných centier

Ako bolo uvedené vyššie, až pri analýze činnosti centier sme si uvedomili rozdiel v ekonomických princípoch centier zriadených na univerzitách a centier, ktoré pôsobia ako neziskové organizácie, prípadne boli vytvorené ako súkromné inštitúcie. Preto sme sa v druhej etape rozhodli venovať špeciálnu pozornosť univerzitným centrárom a ich programovej náplni. Informácie, ktoré sú zhrnuté v tabuľke 4, nám poslúžili pri vytvorení koncepcie nášho centra pre podnikateľskú etiku.

Tab. 4 Programová náplň centier pre podnikateľskú etiku vytvorených na univerzitách
(Zdroj: vlastné spracovanie)

Názov centra	Názov univerzity	Mesto, štát	Programová náplň
USA			
Center for Ethical and Sustainable Business	San Francisco State University	San Francisco, CA	1. Organizovanie konferencií, panelov, workshopov, vzdelávacích aktivít 2. Vedenie výskumu
Center for Ethics and Leadership	Manhattan College	Riverdale, NY	1. Podpora prepojenia teórie a praxe 2. Organizovanie diskusií, panelov a projektov
Center for Ethics and Social Responsibility	University of Colorado Boulder	Boulder, CO	1. Vedenie ľudí 2. Organizovanie konferencií, súťaží 3. Poskytovanie štipendií a certifikácií - podnikateľská etika, CSR, rôznorodosť a inklúzia, udržateľnosť
Center for the Study of Ethics in the Professions	Illinois Institute of Technology	Chicago, IL	1. Výskum 2. Spolupráca s asociáciami 3. Organizovanie workshopov pre podniky a mestské zastupiteľstvá
Florida Blue Center for Ethics	University of North Florida	Jacksonville, FL	1. Výskum 2. Vzdelávanie 3. Konzultácie a riešenie dilem z praxe

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

Hoffman Center for Business Ethics	Bentley University	Waltham, MA	1. Vzdelávanie 2. Výskum 3. Podporovanie spolupráce a networkingu s ľuďmi z praxe
Institute for Business and Professional Ethics	DePaul University	Chicago, IL	1. Vzdelávanie 2. Povzbudzovanie ľudí 3. Poskytovanie štipendií 4. Výskum 5. Podporovanie etických praktík v praxi v oblasti Chicaga
Institute for Ethical Leadership	Rutgers Business School	Newark, NJ	1. Poskytovanie vzdelávania, školení a nástrojov pre etické rozhodovanie 2. Výskum 3. Spolupráca (konferencie, panely) s podnikmi, vládou, MVO
Kennedy Institute of Ethics	Georgetown University	Washington, DC	1. Vzdelávanie 2. Výskum 3. Testy a experimenty
Markkula Center for Applied Ethics	Santa Clara University	Santa Clara, CA	Výskum v oblasti etických otázok a dilem – výstupy relevantné pre jednotlivcov i organizácie
McCoy Family Center for Ethics in Society	Stanford University	Stanford, CA	Organizácia verejných podujatí, workshopov, seminárov a konferencií pre univerzitu
Notre Dame Deloitte Center for Ethical Leadership	University of Notre Dame	Notre Dame, IN	1. Výskum 2. Tvorba podkladov pre akad. obec i prax
Olsson Center for Applied Ethics	University of Virginia	Charlottesville, VA	1. Výskum a publikovanie jeho výsledkov 2. Organizácia konferencií
Research Conduct and Compliance Office	University of Pittsburgh	Pittsburgh, PA	1. Výskum - etika, compliance 2. Audity 3. Vzdelávacie programy
Kanada			
Clarkson Center for Business Ethics and Board Effectiveness	Rotman School of Management, University of Toronto	Toronto, ON	1. Monitoring správy kanadských podnikov 2. Výskum a analýzy na základe výsledkov monitoringu 3. Poradenstvo na zlepšenie efektívnosti a otvorenosti predstavenstva a vrcholového manažmentu organizácií
Centre for Ethics	University of Toronto	Toronto, ON	Organizovanie seminárov, workshopov, konferencií, verejných prednášok

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

W. Maurice Young Centre for Applied Ethics	University of British Columbia	Vancouver, BC	Výskum a vytvorenie normatívnych metód - etika vo vede a technológiách, podnik. etika, starostlivosť o zvieratá, zdravie a životné prostredie
Západná Európa			
ALBA Center for Business Ethics, Social Responsibility and Sustainability	ALBA Graduate Business School at The American College of Greece	Atény, Grécko	1. Zodpovedné vzdelávanie – podnik. etika, CSR a udržateľnosť 2. Zodpovedný výskum 3. Zodpovedná kultúra - otvorené semináre a workshopy 4. Zodpovedné pracovisko - ochrana živ. prostredia a zamestnancov 5. Zodpovední zamestnanci
Center for Business Compliance & Integrity	Hochschule Konstanz	Konstanz, Nemecko	1. Výskum - compliance a integrita 2. Kurzy odbornej prípravy 3. Barometre integrity, audit 3. Fórum Compliance stredná trieda - vo fáze tvorby, prenos a zdieľanie poznatkov v oblasti compliance
Center for Business in Society	IESE Business School University of Navarra	Barcelona, Španielsko	1. Výskum - udržateľný podnik, CSR a reputácia 2. Príprava učeb. materiálov a prípad. štúdií, prispievanie do newsletteru, diskusné fórum na webe 3. Publikačná činnosť 4. Výučba 5. Organizácia a účasť na sympóziách, konferenciách, fórach, seminároch
Center for Corporate Responsibility and Sustainability	University of Zürich	Zürich, Švajčiarsko	1. Výskum - udržateľné budovy, udržateľné financovanie, podnik. etika 2. Publikačná činnosť 3. Organizácia podujatí - workshopy, konferencie, pravidelné prednášky
Centre for Corporate Responsibility	Hanken School of Economics a University of Helsinki	Helsinki, Fínsko	1. Výskum – CSR, podnikanie a spoločnosť, podnik. etika, polit. ekonomika a zodpovedné vzdelávanie v oblasti riadenia 2. Semináre, panelové diskusie, otvorené diskusie

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

Centre for Ethics and Economics	NHH Norwegian School of Economics	Bergen, Nórsko	1. Výučba – od Bc po PhD 2. Výskum - etika, CSR a udržateľnosť 3. Publikačná činnosť
Cercle d'éthique des affaires	Inštitút soc. komunikácie a École nationale des Ponts et Chaussées	Paríž, Francúzsko	1. Tematické stretnutia, workshopy, konferencie, semináre 2. Etická knižnica - prezentácia diel ich autormi 3. Publikačná činnosť
Competence Center for Corporate Governance And Business Ethics	FHWien der WKO	Viedeň, Rakúsko	1. Výučba 2. Výskum a publikačná činnosť 3. Pravidelné prednášky popredných odborníkov pre študentov a verejnosť 4. Európske centrum Giving voice to values – prístup zameraný na hodnotovo orientovaný leadership 5. Projekt pre malé a stredné podniky
European Institute for Business Ethics	Nyenrode Business Universiteit	Breukelen, Holandsko	1. Konzultačná činnosť pre podniky 2. Organizovanie školení pre zamestnancov 3. Organizovanie školení pre manažérov 4. Každoročná prednáška na počesť Henka van Luijka
Chaire Hoover d'éthique économique et sociale	Université catholique de Louvain (UCL)	Louvain-la-Neuve, Belgicko	1. Pravidelné diskusie - aktuálne témy, etické dilemy z praxe 2. Vedecké diskusie – výskum, pripravované publikácie 3. Video konferencie, workshopy, semináre
Institute for Business Ethics	University of St. Gallen	St. Gallen, Švajčiarsko	1. Výskum 2. Publikačná činnosť 3. Habilitačné a PhD projekty, Transatlantická doktorandská akadémia 4. Výučba 5. CSR kompakt: hĺbkový kurz pre manažérov

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

POLITEIA Centro per la ricerca e la formazione in politica ed etica	Università degli Studi di Milano	Miláno, Taliansko	1. Workshopy a konferencie 2. Inštitucionálny alebo zmluvný výskum 3. Uverejnenie publikácií obsahujúcich výsledky výskumu 4. Vydávanie časopisu Politeia od roku 1985 5. Vzdelávacie kurzy etiky a manažmentu CSR v inštitúciách a spoločnostiach 6. Podpora spoločností v oblasti etiky 7. Konzultačná činnosť 8. Plánovanie procesov vrátane komunikácie
Research Institute for Sustainability and Ethics in Business	Umeå School of Business, Economics and Statistics (USBE) at Umeå University	Umea, Švédsko	1. Výskum - udržateľnosť a podnik. etika 2. Publikačná činnosť - výsledky výskumu, komunikácia výsledkov aj so širšou verejnosťou 3. Organizácia seminárov, workshopov, hostovanie výskumníkov a strategická spolupráca
International Centre for Corporate Social Responsibility	Nottingham University School of Business	Nottingham, UK	1. Výučba 2. Výskum - zodpovedné podnikanie, trvalo udržateľné dodávateľské reťazce, inovácie a podnikanie pre trvalo udržateľný rozvoj 3. Spolupráca s hosťujúcimi akademikmi, doktorandmi a externými partnermi
Postsocialistické krajiny			
Business Ethics Center	Corvinus University, Budapešť	Budapešť, Maďarsko	1. Publikačná činnosť - články, knihy, výstupy z konferencií 2. Organizácia seminárov, workshopov a prednášok 3. Výučba – podnikateľská etika a CSR 4. Výskum

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

Centar za poslovnu etiku	Sveučilište u Zagrebu (University of Zagreb)	Záhreb, Chorvátsko	1. Rozvoj podnik. etiky ako vedeckej disciplíny 2. Uplatňovanie etických princípov v každodennom živote 3. Pomoc pri riešení osobných i podnikových etických dilem 4. Vytváranie lepšieho pracovného prostredia 5. Organizovanie každoročných konferencií 6. Vydávanie výstupov z konferencií v knižnej podobe
Center of Corporate Social Responsibility and Business Ethics	International Institute of Business	Kyjev, Ukrajina	1. Vzdelávacie programy, semináre, školenia na zlepšenie podnik. kultúry a ich metodologická podpora 2. Hodnotenie rôznych etických prvkov a programov v organizáciách, porovnanie lokálnych skúseností s medzinár. praxou 3. Poradenstvo manažérom
Centre for Business Ethics	Estonian Business School	Tallin, Estónsko	1. Vzdelávanie - začlenenie podnik. etiky a CSR do vysokoškolských učebných osnov 2. Výskum vrátane účasti na medzinár. projektoch 3. Organizovanie medzinár. konferencií, seminárov, workshopov, publikovanie vedeckých prác v medzinár. časopisoch 4. Kurzy pre manažérov 4. Konzultačná činnosť 5. Aktívne podieľanie sa na komunikácii o podnik. etike a zodpovednosti
Centrum podnikatelské etiky	Vysoká škola ekonomická, Podnikovohospodárská fakulta	Praha, Česká republika	1. Výskum 2. Práca s podnikmi 3. Spolupráca na konferenciách a s asociáciami 4. Akademická činnosť

Tabuľka pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky z predošlej strany

Centrum Etyki Biznesu	Akademia Leona Koźmińskiego	Varšava, Poľsko	1. Vzdelávanie - podnikateľská etika, etika v oblasti práva a správy, CSR – Bc až PhD 2. Výskum – podnik. etika a zodpovednosť 3. Spolupráca s organizáciami, podnikateľmi a verejnou správou – súťaže, prezentácia v médiách, na konferenciách, školenia pre manažérov, podieľanie sa na príprave správ (vrátane správ pre UNDP alebo pre Európsku komisiu) 4. Podpora rozvoja podnikateľskej etiky v Poľsku - od roku 2000 každoročná národná konferencia o etike v podnikaní, publikačná činnosť, výmena skúseností a výsledkov výskumu (etické semináre) 5. Projekt pre malé a stredné podniky
Institute of Applied and Professional Ethics	Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman	Kyjev, Ukrajina	1. Výskum (základný, aplikovaný) 2. Príprava a organizácia vzdelávacích programov, poradenstvo 3. Vedecké, morálne a etické preskúmanie návrhov zákonov a nariadení vlády, príprava odborných správ pre štátne orgány 4. Monitorovanie noriem etického správania 5. Publikačná činnosť 6. Medzinár. spolupráca s partnerskými univerzitami, verejnými agentúrami, komunitnými organizáciami, obchodnými spoločnosťami 7. Inštitucionálna podpora etiky ako vedy v systéme ekonom. vzdelávania na Ukrajine
Śląskie Centrum Etyki Biznesu i Zrównoważonego Rozwoju	Silesian University of Technology	Gliwice, Poľsko	1. Poradenstvo pre podnik. prostredie 2. Vzdelávanie – podnik. etika, manažér. etika, enviro. etika; školenia, semináre, stretnutia, konferencie 3. Výskum 4. Etický audit

3.2 Výsledky analýzy rozhovorov s predstaviteľmi centier

Competence Center for Corporate Governance and Business Ethics (CCGBE)

Rakúske centrum vzniklo v roku 2011 na podnet poradného výboru univerzity FHWien der WKO, ktorá je zriadená rakúskou obchodnou komorou Wirtschaftskammer Österreich (WKO). Centrum je zamerané primárne na akademickú činnosť – výskum, prezentovanie jeho výsledkov na konferenciách doma, aj v zahraničí a výučbu študentov. Organizuje tiež pravidelné prednášky pre študentov, odborníkov a širšiu verejnosť. Centrum začalo fungovať z prostriedkov 15 organizácií, ktoré boli súčasťou poradného výboru univerzity. Dnes získava až 70 % financií na fungovanie z externých vedeckých grantov a 30 % z podnikateľského prostredia, čo však limituje oblasti výskumu a záujmu centra. Z tohto dôvodu chce centrum v budúcnosti zvýšiť podiel financií od podnikov. Súčasťou centra je 15 ľudí, z toho 7 je doktorandov. Jedným z odporúčaní prof. Scholza bolo budovať sieť kontaktov na Slovensku a prepájať tak čoraz viac ľudí so záujmom o podnikateľskú etiku. Kľúčovou bola aj ponuka pozývať prednášajúcich, ktorí sú špičkami v obore, na Slovensko po tom, ako vystúpia v Rakúsku, čím by sa výrazne znížili náklady na organizáciu prednášok s významnými svetovými odborníkmi na oblasť podnikateľskej etiky.

European Institute for Business Ethics (EIBE)

Založenie tohto centra iniciovala jediná súkromná univerzita v Holandsku – Nyenrode Business Universiteit v období, keď sa v západnej Európe ešte len začínala etablovať podnikateľská etika (rok 1985). Henk van Luijk, tvorca konceptu, sa výrazne inšpiroval skúsenosťami amerických centier a vedcov. Úspech centra založil na budovaní kontaktov nielen s akademickou obcou, ale aj s podnikateľmi a organizáciami v Holandsku. Centrum bolo od svojho vzniku financované jednak univerzitou, ale aj klientami, nakoľko okrem výskumu a výučby tvorí od začiatku značnú časť aktivít vedenie workshopov a seminárov pre rôzne organizácie vrátane vládnych inštitúcií. Pracovníci centra poskytujú aj klasické poradenstvo – vytvorenie vízie pre organizáciu, tvorba kódexov, etické prieskumy, vyšetrovanie priestupkov. Činnosť centra zabezpečujú 3 pracovníci a 5 doktorandi, v prípade potreby využívajú aj externých spolupracovníkov. EIBE sa zameriava hlavne na veľké (prípadne stredné) podniky, keďže v Holandsku je postačujúca samoregulácia mikro a malých podnikov. Istú úroveň a rozvoj podnikateľskej etiky okrem toho v Holandsku zabezpečujú aj úrady pre dohľad jednotlivých odvetví, čo podporuje aktivity centra. Predstavitelia týchto úradov veľké podniky navštevujú, kontrolujú a vydávajú nariadenia, čo majú konkrétne podniky zmeniť, aby fungovali transparentnejšie a zodpovednejšie. Napriek tomu, že každá organizácia je jedinečná, odporúčením prof. Jeurissena bolo vytvoriť na Slovensku také programy, ktoré sú ľahko adaptovateľné pre rôznych

klientov. Cennou bola ponuka vyškoliť budúcich pracovníkov slovenského centra v najúspešnejšom vzdelávacom programe holandského centra.

POLITEIA – Centro per la ricerca e la formazione in politica ed etica

Toto talianske centrum pôsobí na univerzite od roku 2014, no fungovať začalo oveľa skôr, konkrétne v roku 1983, pričom jeho sekcia zaoberajúca sa podnikateľskou etikou vznikla pred viac ako tridsiatimi rokmi (1989), v čase keď o podnikateľskú etiku talianska verejnosť, ani podniky neprejavovali záujem. Centrum založilo 10 akademikov venujúcich sa rôznym oblastiam, ktorí mali záujem v týchto oblastiach rozvíjať etiku prostredníctvom výskumu, vzdelávania a prenášania výsledkov výskumu do praxe. Aj dnes je centrum zamerané predovšetkým na aplikovanú etiku včítane podnikateľskej etiky. Aktivity centra sú koordinované jeho riaditeľom, centrum nemá zamestnancov, jeho členmi sú mnohí akademici a ľudia z praxe, len vedecká a technická komisia má viac ako 40 členov. Všetci pre centrum pracujú dobrovoľne, bez nároku na odmenu. Aj keď centrum momentálne funguje na univerzite, je to nezávislá a nezisková organizácia, ktorá sa venuje z 50 % organizovaniu konferencií a s nimi súvisiacou publikačnou činnosťou. Centrum ďalej venuje 20 % času výskumu, 20 % práci pre prax a vzdelávaniu a 10 % komunikácii. Okrem podnikov sú klientami centra aj ministerstvá, samosprávy a mimovládne organizácie. V Taliansku rovnako ako na Slovensku je viac ako 90 % mikro, malých a stredných podnikov, Dr. D’Orazio preto odporučil, aby slovenské centrum túto kategóriu podnikov cielilo predovšetkým cez asociácie, ktoré ich združujú.

Institute of Business Ethics (IBE)

IBE vzniklo ako reakcia na dereguláciu finančných trhov vo Veľkej Británii v roku 1986. Vytvorila ho skupina podnikateľov pre podnikateľov. Jeho poslaním bolo podporovať vysoké štandardy podnikateľského správania založeného na etických hodnotách. Medzi aktivity inštitútu patrí výskum a prieskumy v oblasti podnikateľskej etiky, organizovanie podujatí a vzdelávacích aktivít, príprava a implementácia etických stratégií a etických programov a zabezpečovanie vzdelávania na stredných a vysokých školách. Dnes je IBE nezisková organizácia, ktorej fungovanie zabezpečuje 13 ľudí (z toho 4 na skrátenej úväzok) a je hradené z príspevkov korporátnych a individuálnych podporovateľov. Jeho hlavnými klientami sú veľké nadnárodné spoločnosti.

4 Závery

Naša analýza ukázala, že funkčné centrum pre podnikateľskú etiku by malo byť vytvorené na univerzite, nakoľko takto vznikla prevažná väčšina skúmaných centier. Konkrétne je vhodné, aby centrum vzniklo na FMUK v Bratislave, keďže táto fakulta už poskytuje vzdelávanie v oblasti podnikateľskej etiky. Okrem

povinného predmetu Podnikateľská etika ponúka svojim študentom tiež povinne voliteľný predmet Podnikateľská etika pre personálny manažment v bloku Personálny manažment a voliteľné predmety Manažérska etika a Firemné etické kódexy. Takisto na fakulte prebehlo viacero výskumných projektov týkajúcich sa podnikateľskej etiky vrátane aplikovaného výskumu *Rozvoj podnikateľskej etiky v slovenskom podnikateľskom prostredí*, ktorý je na Slovensku najväčší svojho druhu. Na fakulte pôsobia uznávané slovenské odborníčky na problematiku – prof. Remišová a prof. Lašáková, ktoré sa okrem výskumnej a publikačnej činnosti venujú aj vedeniu doktorandov, a tak pripravujú ďalšiu generáciu vedcov v odbore.

I keď sa niektoré centrá zaoberajú len vzdelávaním, výskumom a publikovaním jeho výsledkov, analýza nám potvrdila, že programová náplň centra v krajine bývalého socialistického bloku, kam patrí i Slovensko, by mala byť doplnená o poradenstvo podnikateľskému prostrediu. Centrum by tak dokázalo prenášať výsledky výskumu do praxe, zároveň tiež prinášať vedecký pohľad na riešenie etických problémov v podnikateľskom prostredí a pomáhať praxi pri minimalizácii tzv. „operačnej slepoty“ (Skaloš, 2020). Napriek tomu, že primárnu zodpovednosť za zdravé podnikateľské prostredie nesie štát (Skaloš, 2020), na makroúrovni stále chýba systémová podpora, či program rozvoja podnikateľskej etiky. Okrem toho sa podniky pôsobiace na Slovensku stále stretávajú so širokou paletou neetických a nezákonných praktík (Remišová et al., 2021), niektoré z nich sú špecifické pre našu krajinu, či krajiny bývalého socialistického bloku, iné, ako napríklad korupcia, sú globálnym problémom (Zemanovičová a Vašáková, 2017). Hlavnou činnosťou centra v našich podmienkach by preto malo byť v počiatočnom štádiu poradenstvo podnikom, ktoré by túto medzeru vyplňalo. S poradenskou činnosťou má niekoľkoročné skúsenosti prof. Remišová. Práve kvôli konzultačným aktivitám je nutné zriadiť novú inštitúciu, ktorá sa bude odlišovať od katedier na FMUK v Bratislave.

Pre mnohé, hlavne menšie podniky je jednou z najväčších výziev orientovať sa v často sa meniacej a spletitej slovenskej legislatíve. Neustále zmeny zákonov prispievajú k nestabilite podnikateľského prostredia a ich monitorovanie je mimoriadne časovo náročné (Stankovičová a Fabinyjová, 2020). Navyše, od 1. júla 2016 platí na Slovensku zákon č. 91/2016 Z. z. o trestnej zodpovednosti právnických osôb a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Na základe uvedeného zákona môžu byť organizácie odsúdené za trestné činy, ktoré sú v ňom uvedené. Z tohto dôvodu by bolo dobré, aby slovenské centrum pre podnikateľskú etiku pokrývalo aj poradenstvo v oblasti zákonného správania organizácií, ktorá spadá pod podnikateľskú etiku. Takisto si mnoho organizácií v našej krajine začína uvedomovať, že nestačí podnikať zákonne a eticky a chcú

zároveň prispievať k rozvoju spoločnosti. Preto by bolo výhodné, ak by poradenstvo bolo rozšírené aj na vytváranie a realizáciu stratégie spoločensky zodpovedného podniku.

FMUK v Bratislave by okrem ľudských zdrojov mohla centru poskytnúť aj priestory. Bolo by to v súlade s dlhodobým cieľom fakulty orientovať sa na prax a prepájať sa s ňou. Zároveň je vhodné v centre spojiť odborníkov z fakulty s odborníkmi z praxe, ktorí by mali záujem pomáhať centru v prípade rozsiahlejších poradenských projektov. Služby poskytované centrom by mali byť aspoň na začiatku bezplatné, okrem vedeckých grantov sú na založenie a prevádzkovanie centra preto nevyhnutné aj zdroje zo samotného podnikateľského prostredia – od organizácií, ktoré chcú samé zlepšiť úroveň etiky v podnikaní v našej krajine a od profesijných a podnikateľských združení a asociácií a obchodných komôr.

Ak má centrum pre podnikateľskú etiku úspešne plniť svoje poslanie, je nevyhnutné začať budovať sieť kontaktov a prepájať subjekty, ktoré majú záujem o rozvoj etiky v slovenskom podnikateľskom prostredí a dokážu centru venovať nielen financie, ale aj pomôcť šíriť povedomie o dôležitosti etiky v podnikaní. Prvým krokom je vytvorenie partnerstva FMUK v Bratislave so Slovak Compliance Circle, ale aj spolupráca s Republikovou úniou zamestnávateľov SR, Podnikateľskou alianciou Slovenska a Združením mladých podnikateľov Slovenska.

5 Literatúra

- Gerde, V. W., & Michaelson, C. (2018). Special issue: Global perspectives on business ethics from the 40th anniversary Conference of the Hoffman Center for business ethics at Bentley university, 2016. *Journal of Business Ethics*, 155(4), 913-916.
- Remišová, A., & Lašáková, A. (2017a). Center for business ethics – An essential condition for the long-term development of business ethics – On the example of Slovakia. *Scientific Notes of the Russian Academy of Entrepreneurship*, 16(3), 187–195.
- Remišová, A., & Lašáková, A. (2017b). Theoretical foundations of the Bratislava School of business ethics. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 7(3-4), 177-186.
- Remišová, A., Lašáková, A., Stankovičová, I., & Stachová, P. (2021). Unethical practices in the Slovak business environment. *Ekonomický časopis*, 69(1), 59-87.
- Safatly, L., Itani, H., El-Hajj, A., & Salem, D. (2017). Ethics centers' activities and role in promoting ethics in universities. *Ethics and Education*, 12(2), 153-169.
- Schwartz, M. S., & Weber, J. (2006). A business ethics national index (BENI): Measuring business ethics activity around the world. *Business & Society*, 45(3), 382-405.
- Skaloš, I. (2020). Kto má zabojsovať o etické podnikanie? *Goodwill*, 12(2), 10.

- Stankovičová, I., & Fabinyjová, S. (2020). Legislation changes in the tax and accounting area from the entrepreneurship perspective in Slovakia. In T. Löster, & T. Pavelka (eds.), *The 14th International Days of Statistics and Economics* (pp. 1151-1163). Melandrium.
- van Luijk, H. J. (1990). Recent developments in European business ethics. *Journal of Business Ethics*, 9(7), 537-544.
- van Luijk, H. J. (1997). Business ethics in Western and Northern Europe: A search for effective alliances. *Journal of Business Ethics*, 16, 1579-1587.
- Yetmar, S. A. (2008). Business ethics resources on the internet. *Journal of Business Ethics*, 80(2), 281-288.
- Zemanovičová, D., & Vašáková, L. (2017). Corruption as a global problem. In T. Klieštík (ed.), *Globalization and Its Socioeconomic Consequences* (pp. 3069-3075). Žilinská univerzita.

6 Poďakovanie

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0091.

Analýza rozvoja podnikateľskej etiky v podnikoch v slovenskom podnikateľskom prostredí³

Analysis of the development of business ethics in enterprises in the Slovak business environment

Anna Remišová, Iveta Stankovičová

Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta managementu, Odbojárov 10, 820 05 Bratislava, Slovenská republika

Comenius University in Bratislava, Faculty of Management, Odbojárov 10, 820 05 Bratislava, Slovak Republic

anna.remisova@fm.uniba.sk, iveta.stankovicova@fm.uniba.sk

Abstrakt: Cieľom danej štúdie je odhaliť stav podnikateľskej etiky v podnikoch pôsobiacich v slovenskom podnikateľskom prostredí na základe štatistickej analýzy jednej časti reprezentatívneho empirického výskumu uskutočneného na Slovensku v roku 2019. Hlavné zistenia: (1) podnikateľská etika sa začala v slovenskom podnikateľskom prostredí rozvíjať, ale celkovo je jej stav ešte na nízkej úrovni, (2) najrozšírenejšími implementovanými etickými prvkami v slovenskom podnikateľskom prostredí sú overovanie spoľahlivosti obchodného partnera a etický kódex, (3) veľkosť firmy je faktor, ktorý vplýva na implementáciu etiky do organizácie a (4) členstvo v profesijnej organizácii je faktor, ktorý pozitívne vplýva na zavádzanie etiky do organizácie.

Abstract: The aim of this study is to uncover the state of business ethics in the Slovak business environment. The results are based on a statistical analysis of a part of the representative empirical research carried out in Slovakia in 2019. Main findings: (1) the development of business ethics in the Slovak business environment started but its level is low; (2) checks of the accountability of business partners and code of ethics are the most widespread ethical elements in the Slovak business environment; (3) the size of a company is a factor that influences the implementation of ethics in an organization; and (4) membership in a professional organization is a factor that influences the implementation of ethics in the organization.

Kľúčové slová: podnikateľská etika, etický program, veľkosť podniku, profesionálne asociácie, Slovensko

Key words: business ethics, ethics program, company size, professional association, Slovakia

1 Úvod

V odbornom diskurze v našich kultúrnych podmienkach je skúmanie problematiky podnikateľskej etiky a integrácie ekonomiky a etiky vzácnym

³ Článok je rozšírenou verziou článku Remišová, A., Stankovičová, I. & Procházková, L. (2021). Specifics of ethics program application: company-size based analysis: On the example of Slovakia. *Scientific notes of the Russian academy of entrepreneurship*, s. 152-171. DOI 10.24182/2073-6258-2021-20-1-152-1

artiklom. Absentuje široká odborná diskusia nielen o teoretických otázkach integrácie etiky a ekonomiky resp. etiky a ekonómie, ale aj empirické výskumy, ktoré by prezentovali stav rozvoja podnikateľskej etiky na jednotlivých úrovniach ekonomického systému.

Cieľom danej štúdie je zistiť, aký je stav rozvoja podnikateľskej etiky v podnikoch v slovenskom podnikateľskom prostredí 30 rokov po ekonomickej a politickej transformácii spoločnosti. Na splnenie tohto cieľa si autorky zvolili analýzu jednej z otázok reprezentatívneho empirického výskumu, ktorý sa realizoval na Fakulte managementu Univerzity Komenského v roku 2019 na vzorke 1295 respondentov. Otázka sa týkala aplikácie hlavných formálnych prvkov etického programu do organizačnej štruktúry. Etický program sa v teórii i v praxi považuje za jeden z najvýznamnejších nástrojov etickej samoregulácie organizácií. Výskyt jednotlivých prvkov etického programu v slovenských podnikoch je relevantným zdrojom informácií o tom, v akej miere, a či vôbec, sa presadzuje normatívna regulácia v organizáciách.

Prínos štúdie vidíme v niekoľkých rovinách: (1) článok prináša nové poznatky o stave podnikateľskej etiky v jednej z postsocialistických krajín strednej a východnej Európy; (2) prispieva k teoretickému diskurzu o dynamickej a pluralistickej podstate etického programu; (3) dokazuje, že veľkosť firmy má vplyv na etický rozvoj organizácie; (4) odкрýva skutočnosť, že členstvo firmy v profesijnej organizácii má pozitívny vplyv na zavádzanie etiky.

Štruktúra článku je nasledovná: prvá časť približuje teoretické východiská výskumu – mnohoúrovňovú analýzu podnikateľskej etiky a etický program, druhá časť sa venuje metódam empirického výskumu a opisu vzorky respondentov, tretia časť prináša štatisticky spracované výsledky výskumu a štvrtá časť je venovaná diskusii k výsledkom výskumu.

2 Teoretické východiská

Viacúrovňová analýza podnikateľskej etiky je prvým teoretickým východiskom našich skúmaní (Goodpaster, 1992; Enderle 1993, 1996, 1997; Ulrich, 1997; Remišová, 2011). Podnikateľskou etikou rozumieme normatívnu spoločenskovednú disciplínu, ktorá skúma integráciu etiky a ekonomiky na všetkých úrovniach ekonomického systému (Remišová, 2015, s. 20).

Hovoriť o etike, hodnotách, záujmoch či zodpovednosti v súvislosti s ekonomickou činnosťou nie je možné paušálne, pretože majú vždy svojho nositeľa. Na mikroúrovni podnikateľskej etiky je centrálnym subjektom individuum, na mezoúrovni organizácie a na makroúrovni štát s jeho výkonnými a zákonodarnými a orgánmi. **Mikroúroveň** v podnikateľskej etike predstavuje jednotlivca ako reálne existujúci a pôsobiaci subjekt vo sfére ekonomiky, ktorý

môže vystupovať ako zamestnanec, klient, konzument, podnikateľ, akcionár či manažér. Podnikateľská etika na mikroúrovni sa teda nevzťahuje len na manažéra či podnikateľa. Na **mezoúrovni** každá organizácia, ktorá má svoje vlastné ciele a víziu, je konkrétnym morálnym agentom (*moral agents*) (Enderle, 1997). Je nositeľom hodnôt, vedomých rozhodnutí, ale aj zodpovednosti organizácie za správanie v ekonomickej sfére. Rešpektovanie mezoúrovne v podnikateľskej etike a myšlienka, že podnikateľské subjekty sú zodpovedné za svoje konanie tak po legislatívnej, ako aj morálnej stránke, sú výsledkom dlhej diskusie v americkom akademickom prostredí o tom, či podnik má alebo nemá svedomie (Goodpaster a Matthews, 1982). Lakmusovým papierom rozvoja podnikateľskej etiky v praxi je organizačná kultúra, pretože v nej sa odhaľujú hodnoty organizácie, normy, tradície, ale aj riadenie implementácie etiky prostredníctvom etického programu. Na **makroúrovni** je podnikateľská etika spätá s činnosťou vládnych a zákonodarných orgánov a súdnictvom. Štát svojimi aktivitami, opatreniami a zákonmi vytvára rámec, v ktorom sa uskutočňuje hospodárska, finančná a daňová politika, sociálna politika, stanovujú sa medzinárodné hospodárske stratégie. Predovšetkým prostredníctvom legislatívy štát vytvára sociálny priestor na proetické alebo neetické správanie organizácií a jednotlivcov. Pre rozvoj podnikateľskej etiky v štáte sú nevyhnutné všetky tri úrovne. Každá úroveň má relatívnu autonómiu. Zároveň sa všetky tri úrovne vzájomne prelínajú a ovplyvňujú. Z hľadiska dlhodobého rozvoja etiky je každá úroveň nevyhnutná a nezastupiteľná. Goodpaster nazýva túto analýzu „*the subject-matter of business ethics*“ (Goodpaster, 1992, s. 112).

V danej štúdii sa zameriavame na pôsobenie podnikateľskej etiky na mezoúrovni, kde je hlavným subjektom etickej sebaregulácie podnikateľský subjekt. Naším cieľom bolo zistiť, do akej miery tento ekonomicky kľúčový aktér cieľavedome rozvíja podnikateľskú etiku prostredníctvom etického programu, o ktorom existuje dostatok teoretických aj empirických poznatkov. Včlenenie prvkov etického programu do organizačnej kultúry znamená, že subjekt prijíma svoju zodpovednosť za hodnotové a etické otázky v jeho firme.

Pojmom **eticný program organizácie** rozumieme cielenú, dlhodobú a systematickú implementáciu podnikateľskej etiky do všetkých oblastí organizácie (Remišová, 2015, s. 70). Dlhé roky autori, ktorých zámerom bolo vytvoriť koncepciu etického programu, kládli dôraz len na vyčíslenie jeho prvkov. Prototypom takéhoto uchopenia etického programu je definícia S. Brennera, ktorý definuje etický program nasledovne: „Etický program tvoria hodnoty, postupy a činnosti, ktoré ovplyvňujú správnosť organizačného správania.“ (Brenner, 1992, s. 393). S Brennerom sa spája aj rozdelenie prvkov etického programu na *explicitné* (štruktúrne a formálne) a *implicitné* (behaviorálne

a neformálne), ktoré na dlhé roky vnieslo neistotu, čo je/má byť kostrou etického programu v praxi. K explicitným prvkom Brenner zaradil etický kódex, manuály, etické tréningy, semináre, rozhodnutia, systém interných kontrol. Za *implicitné prvky* považoval organizačnú kultúru, oceňované správanie, vzory manažérskeho správania, štýly vedenia ľudí a systém odmeňovania. Neskôr sa presadil názor, že etický program tvoria len formálne prvky, v ich počte sa však autori odlišovali. Uznávaní teoretici z podnikateľskej etiky Weaver a Treviño definujú etický program ako „*formálny a hmatateľný organizačný kontrolný systém vytvorený s cieľom zabrániť neetickému správaniu zamestnancov, ktorý obsahuje šesť základných elementov: formálne etické kódexy, etické výbory, etické komunikačné systémy, manažérov pre etiku alebo ombudsmanov, etické vzdelávacie programy a disciplinárny proces riešenia neetického správania*“ (Weaver a Treviño, 1999, s. 41–42). V tejto línii pokračuje jeden zo súčasných najvplyvnejších vedcov v oblasti podnikateľskej etiky – M. Kaptein, podľa ktorého etický program zahŕňa len konkrétne, formálne, explicitné opatrenia a nástroje, ktoré organizácie prijímajú na riadenie etiky. Kaptein definoval osem prvkov etického programu: etický kódex, tréning a komunikácia, manuály zodpovedností, monitoring a audit, vyšetrovacie a nápravné postupy, manažér pre etiku, etické linky pre nahlasovanie, motivačné politiky (Kaptein, 2015).

Celkove je diskusia o etickom programe EP rozmanitá, široká, často protirečivá, spravidla sa koncentruje na zdôvodňovanie a opis štrukturálnych prvkov etického programu (Brenner, 1992; Majluf a Navarette, 2011; Navran, 1997; Weaver a Treviño; 1999, Belak et al., 2010; Kaptein, 2009, 2015; Warren et al., 2014; Martineau et al., 2017). V tomto období prevažuje tzv. *statický* prístup ku skúmaniu etického programu, ktorý kladie dôraz viac na stavbu „konštrukcie“ etického programu ako na riadenie zmien. Dnes sa do popredia dostáva nový prístup ku skúmaniu etického programu, *dynamický*, ktorý sa vyznačuje tým, že etický program sa vníma ako proces, v ktorom sa jednotlivé prvky neustále ovplyvňujú a ktorý sa musí v organizácii riadiť (Svensson et al., 2010; Hoekstra a Kaptein, 2020). K hlavným zástancom dynamického prístupu v súčasnosti sú Hoekstra a Kaptein (2020), ktorí začlenili pôvodný Kapteinov model s ôsmimi formálnymi prvkami do dynamiky v rámci procesov manažmentu etiky. Aby boli etické elementy efektívnejšie, navrhujú, aby bol etický program *pluralistický a dynamický*.

V nami rozvíjanej koncepcii podnikateľskej etiky je dynamický charakter EP už roky prítomný. Etický program chápeme ako cieľavedomý a systematický proces, ktorý je synonymom dlhodobého riadeného rozvoja etiky v organizácii. Podľa nášho názoru, etický program (1) je nevyhnutnou súčasťou procesu riadenia etiky v organizácii a všetky jeho zložky prechádzajú funkciami manažmentu ako

plánovanie, organizovanie, vedenie, kontrola; (2) je integrovaný pluralistický systém, v ktorom sa spájajú a prepájajú rozmanité formálne štrukturálne prvky.

Základné štrukturálne prvky etického programu. Etický program je integrovaný mechanizmus zložený z *formálnych* prvkov rôzneho charakteru (Weaver a Treviño, 1999; Treviño et al., 2008; Kaptein, 2015). Tvorba etického programu je kreatívna vec. Každá organizácia vytvára etický program na svoj obraz a podľa podmienok, v ktorých sa nachádza, čo sa spätne prejavuje aj v narastaní nových prvkov etického programu. V etickom programe rozlišujeme tri základné štrukturálne zložky, z ktorých každá má svoju funkciu a je reprezentovaná rôznymi konkrétnymi prvkami (tabuľka 1).

Tab.1 Prehľad troch základných zložiek etického programu a im relevantných formálnych prvkov (Zdroj: Remišová, 2015)

3 úrovne EP	Konkrétny formálny prvok etického programu
I. Vízia, hodnoty, normy	Etický kódex (Etické kódexy pred dodávateľov, Etický kódex pre manažérov)
II. Infraštruktúra	Etické vzdelávanie (semináre, tréningy, e-learning) Linky na nahlasovanie porušení etického kódexu (boxy, maily, sociálne médiá) Subjekty zodpovedné za riadenie etického programu (riaditeľ pre etiku, etická komisia, ombudsman, pracovník zodpovedný za etiku (ethics officer)) Kontrola (prieskumy, dotazníky, hodnotenie)
III. Nastavenie procesov	Postupy riešenia a objasňovania porušenia EK Nastavenie procesov (v HRM, marketingu, výrobe, predaji a nákupe ai.) Tvorba špeciálnych politík (politika hodnotenia etického správania, odmeňovanie) Tvorba špeciálnych programov (compliance program, program ochrany whistleblowerov, program overovania spoľahlivosti obchodného partnera) Tvorba stratégií (stratégia spoločenskej zodpovednosti podnikov)

Prvá zložka etického programu predstavuje **konzistentný súhrn hodnôt a noriem** preferovaných organizáciou a vyjadrených vo vízii organizácie. Jej základnou funkciou je sformovať hodnotovú stratégiu organizácie. Kľúčovým prvkom tejto zložky je etický kódex, ktorý predstavuje konkretizáciu hodnotového smerovania organizácie. Druhú zložku v etickom programe tvorí tzv. **etická infraštruktúra**. Jej hlavným poslaním je vytvoriť nosné inštitúcie – piliere na podporu prvej zložky. Etickú infraštruktúru tvoria štyri základné kategórie: etické vzdelávanie, linky nahlasovania neetickej alebo nelegálnej činnosti, subjekty a orgány riadenia etického programu a mechanizmy kontroly. Treťou zložkou etického programu sú **aktivity súvisiace s realizáciou fungovania formálnych prvkov** v prvej a druhej zložke a aplikáciou etiky do všetkých organizačných procesov. Do tejto zložky patria postupy komunikácie o etickom programe, smernice, procedúry, nastavenia procesov v jednotlivých

oddeleniach, prípadne čiastkové doplnkové programy (Remišová, 2015). V praxi každý subjekt vystupuje pri tvorbe etického programu ako autonómny subjekt, preto **je každý etický program originálnym systémom regulácie správania organizácie.**

Za metódu, ako sa dozvedieť, aký je stav v rozvoji podnikateľskej etiky zo strany podnikateľských subjektov, sme zvolili otestovanie vybraných formálnych prvkov etického programu organizácie, ktoré prezentujeme a definujeme v tabuľke 2. Uvedomujeme si, že je mnoho spôsobov, akými by sa dal zisťovať stav rozvoja podnikateľskej etiky, a nami zvolený prístup je len jedným z nich.

Tab. 2 Stručná charakteristika vybraných prvkov etického programu (Zdroj: Remišová, 2015)

Názov prvku EP	Charakteristika
1. Etický kódex	Normatívny interný dokument zásadného významu. Sú v ňom stanovené základné etické požiadavky na správanie pre všetkých, ktorí pracujú vo firme alebo vystupujú v jej mene. Je konkretizáciou hodnôt organizácie.
2. Interné / externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík	Komunikačný systém, prostredníctvom ktorého majú zamestnanci možnosť (aj anonymne) nahlasovať porušenie etického kódexu alebo nezákonné konanie v organizácii.
3. Etická komisia	Kvalifikovaný kolektívny orgán, ktorý zodpovedá za rozvoj etiky v organizácii. Spravidla je poradným orgánom najvyššieho predstaviteľa organizácie. V jeho kompetencii je rozhodovať, či došlo k porušeniu etického kódexu.
4. Špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky	Manažér pre etiku (ethics officer) je subjekt, ktorý zodpovedá za manažovanie etických aktivít a udržiavanie etickej infraštruktúry v organizácii.
5. Etické vzdelávanie	Súhrn vzdelávacích a tréningových aktivít zameraných na podporu etického kódexu, získavanie zručností na riešenie etických dilem a etického zdokonaľovania.
6. Kontrola a audit etického správania zamestnancov	Súhrn monitorovacích a kontrolných systémov, ktoré slúžia na vyhodnocovanie fungovania etického programu.
7. Program ochrany oznamovateľov	Prepracovaný postup, ktorého cieľom je ochrániť zamestnanca, ktorý nahlásil protispoločenskú činnosť v organizácii, pred sankciami zo strany jeho nadriadeného alebo vedenia organizácie.
8. Program dodržiavania zákonov (tzv. compliance program ⁴)	Systém noriem, postupov a procedúr, ktorých cieľom je dosiahnuť dodržiavanie zákonov, včasné odhaľovanie nezákonného konania a prevencia pred ním.
9. Jasné postupy riešenia objasňovania neetického správania	Smernice, ktoré poskytujú postup pre tých, ktorým bolo nahlásené, že došlo k porušeniu etického kódexu. Obsahujú návod na preskúmanie, či skutočne došlo k porušeniu etického kódexu.
10. Overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov (tzv. Due Diligence)	Smernice, ktoré poskytujú presné návody ako postupovať pri overovaní dôveryhodnosti obchodného partnera.

⁴ Pozri aj Bohinská (2018).

3 Metodológia a údaje

Tento článok predstavuje len jednu časť výsledkov rozsiahleho kvantitatívneho výskumu v oblasti podnikateľskej etiky na Slovensku uskutočneného v roku 2019 s počtom respondentov 1 295. Údaje boli získané prostredníctvom dotazníka, ktorého obsah bol vyšpecifikovaný na základe výsledkov testovania v štyroch fókusových skupín (29 respondentov z 20 podnikateľských subjektov a 7 profesijných združení a asociácií). Po spracovaní kvalitatívnych údajov bol zostavený zoznam prvkov etického programu, ktoré sú známe v slovenskom podnikateľskom prostredí. Pilotnú verziu dotazníka testovalo 32 manažérov z rôznych podnikov a na rôznych pozíciách.

V danej štúdii sa podrobne venujeme analýze odpovedí na jednu z otázok v dotazníku (ďalej skúmaná otázka – SO), pomocou ktorej sme chceli zistiť, či sa v podniku rozvíja podnikateľská etika prostredníctvom implementovania desiatich zložiek etického programu. Predpokladali sme, že takto postavená otázka by mala minimalizovať nechotu respondentov hovoriť o etike, ako aj tendenciu vylepšiť si svoj obraz. SO znela: *Vo Vašej firme máte už v rozvíjaní etiky zavedené?*. Respondenti sa museli povinne vyjadriť ku každému prvku a podľa inštrukcií odpovedali na štvorbodovej škále: 0 = neviem, 1 = nie, 2 = čiastočne, 3 = áno. Nasledovalo desať prvkov etického programu, uvedených v tabuľke 2.

V súvislosti s analýzou odpovedí na SO sme si stanovili nasledovné výskumné otázky (VO):

- **VO1:** *Aký je stav v rozvoji podnikateľskej etiky v podnikoch z hľadiska implementovaných prvkov etického programu v slovenskom podnikateľskom prostredí?*
- **VO2:** *Má veľkosť podniku vplyv na zavádzanie prvkov EP?*
- **VO3:** *Má členstvo podniku v nejakom profesionálnom združení alebo asociácii vplyv na počet zavádzaných prvkov etického programu EP?*

3.1 Tvorba a popis vzorky

Na tvorbu reprezentatívnej vzorky sme zvolili metódu stratifikovaného náhodného výberu z populácie firiem SR pomocou proporčionej alokácie, pretože podobné zisťovanie ešte nebolo na Slovensku robené. Ako stratifikačné premenné sme použili: 1. veľkosť firmy⁵ (4 kategórie veľkosti podnikov: 1 – mikro (1–9 zamestnancov), 2 – malý (10–49 zamestnancov), 3 – stredný (50– 249 zamestnancov) a 4 – veľký (250 a viac zamestnancov)) a 2. región SR podľa

⁵ Klasifikácia premennej „veľkosť spoločnosti“ bola založená na počte zamestnancov podľa Odporúčania Komisie 2003/361/ES.

klasifikácie NUTS2 (4 regióny SR: Bratislavský kraj, západné Slovensko, stredné Slovensko, východné Slovensko).⁶

Veľkosť populácie, z ktorej sme vychádzali pri stanovení rozsahu výskumnej vzorky, bola 313 231 podnikov. Informácie o populácii sme získali zo Štatistického úradu SR (Infostat), ktorý spravuje Register organizácií SR (RO – Databáza ekonomických subjektov SR). Na základe vzorcov (napr. Cochran, 1977; Bartlett, Kotrlík a Higgins, 2001) sme vypočítali minimálny rozsah výskumnej vzorky v počte 1 022 podnikov (Stankovičová a Frankovič, 2020).

Získavanie údajov od respondentov trvalo šesť mesiacov, od januára do júna 2019. Údaje sa zbierali hlavne prostredníctvom elektronického dotazníka. Členovia výskumného tímu oslovili potenciálnych respondentov prostredníctvom e-mailových adries zahrnutých do databázy slovenských spoločností poskytovanej spoločnosťami FinStat a Cribis. Dotazník bol súčasne distribuovaný aj v tlačenej podobe na ôsmich konferenciách pre profesionálov z oblasti podnikania a obchodu.

Celkove sme získali 1 295 odpovedí od respondentov ($n = 1\,295$, 46,3 % žien a 53,7 % mužov). Väčšina respondentov (30,4 %) bola z vekovej kategórie 41–50 rokov, 26,2 % bolo vo veku 51–60 rokov a 23 % bolo v kategórii 31–40 rokov. Väčšinu účastníkov tvorili vlastníci/riaditelia spoločností (41,5 %) a vrcholoví manažéri (24,7 %). Vzorka je reprezentatívna podľa veľkosti spoločnosti a regiónu. Konkrétne, 26,6 % boli mikropodniky, 31,9 % malé spoločnosti, 22,7 % stredné podniky a 18,8 % vzorky tvorili veľké spoločnosti. Spoločnosti z Bratislavského kraja predstavovali 32,6 % zo vzorky, 28,5 % spoločností pochádzalo z regiónu západného Slovenska, 20,2 % spoločností bolo zo stredoslovenského regiónu a 18,8 % zo vzorky tvorili spoločnosti z regiónu východného Slovenska.

Výsledky analýzy spoľahlivosti ukazujú, že všetky položky dotazníka boli vhodné na ďalšiu štatistickú analýzu. Na základe popisných štatistík sme vyhodnotili odpovede respondentov na SO. Testovali sme rozdiely v odpovediach respondentov pre jednotlivé prvky etického programu (spolu 10 prvkov) podľa vybraných faktorov (veľkosť podniku a členstvo v profesijnom združení). Na tieto účely sme použili frekvenčné a kontingenčné tabuľky, Pearsonov χ^2 -test na asociáciu a neparametrickú ANOVA metódu. Na všetky výpočty bol použitý profesionálny štatistický softvér SAS Enterprise Guide, verzia 7.1 (ďalej SAS EG) a MS Excel.

⁶ NUTS je spoločná štatistická klasifikácia územných jednotiek na základe Nariadenia Európskeho parlamentu a Rady (ES) č. 1059/2003 z 26. mája 2003.

4 Dosiahnuté výsledky

Cieľom **VO1** bolo zistiť, aký je reálny stav rozvoja podnikateľskej etiky v podnikoch v slovenskom podnikateľskom prostredí z hľadiska aplikácie individuálnych prvkov etického programu. Na základe popisnej štatistiky jednotlivých prvkov (tabuľka 3) je zrejmé, že v podnikoch v SR sa na 1. miesto v zavádzaní radí prvok *overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov* (s priemernou hodnotou odpovedí 1,99). Na poslednom mieste sa nachádza prvok *špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky, napr. ombudsman* (priemer len 1,10). Medián rovný 2 (tzn. odpoveď čiastočne = 2) dosiahli len tri prvky EP: *etický kódex, jasné postupy riešenia a objasňovania neetického správania a overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov*. Znamená to, že až 50% respondentov sa vyjadrilo, že tieto tri prvky etického programu sú v podnikateľskom prostredí SR zavedené čiastočne, vôbec, alebo nevedia odpovedať. Pri ostatných prvkoch je medián 1, čo predstavuje ešte horší stav, lebo až 50% respondentov sa vyjadrilo, že týchto sedem prvkov etického programu nie je v podnikateľskom prostredí SR zavedených vôbec, alebo nevedia odpovedať.

Tab.3 Popisná štatistika odpovedí pre 10 prvkov EP (n = 1295) (Zdroj: vlastné spracovanie v SAS EG)

Poradie	Vo Vašej firme máte už v rozvíjaní etiky zavedené:	Aritm. priemer	Štand. odchýlka	Min	Max	Medián
2	1. Etický kódex	1,87	0,92	0	3	2
5	2. Interné alebo externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík	1,57	0,91	0	3	1
9	3. Etická komisia	1,18	0,69	0	3	1
10	4. Špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky, napr. ombudsman	1,10	0,62	0	3	1
6	5. Etické vzdelávanie	1,42	0,79	0	3	1
8	6. Kontrola a audit etického správania zamestnancov	1,33	0,77	0	3	1
7	7. Program ochrany oznamovateľa	1,38	0,89	0	3	1
4	8. Program dodržiavania zákonov (tzv. compliance program)	1,60	0,91	0	3	1
3	9. Jasné postupy riešenia a objasňovania neetického správania	1,70	0,91	0	3	2
1	10. Overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov	1,99	0,92	0	3	2

V tabuľke 4 uvádzame prehľad početností odpovedí „Nie = 1“ a „Áno = 3“ v skúmanej vzorke. Tieto výsledky len dokresľujú vyššie uvedené skutočnosti.

Tab. 4 Výskyt odpovedí zavedenia 10 prvkov etického programu (n = 1295) (Zdroj: vlastné spracovanie v SAS EG a MS Excel)

Poradie	Vo Vašej firme máte už v rozvíjaní etiky zavedené:	Nie	Nie %	Áno	Áno %
2	1. Etický kódex	491	37,92%	429	33,13%
5	2. Interné alebo externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík	725	55,98%	306	23,63%
9	3. Etická komisia	977	75,44%	116	8,96%
10	4. Špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky, napr. ombudsman	1029	79,46%	82	6,33%
6	5. Etické vzdelávanie	768	59,31%	167	12,90%
8	6. Kontrola a audit etického správania zamestnancov	802	61,93%	136	10,50%
7	7. Program ochrany oznamovateľa	756	58,38%	222	17,14%
4	8. Program dodržiavania zákonov (tzv. compliance program)	635	49,03%	293	22,63%
3	9. Jasné postupy riešenia a objasňovania neetického správania	550	42,47%	323	24,94%
1	10. Overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov	307	23,71%	453	34,98%

Tab. 5: Výsledky χ^2 -testov závislosti odpovedí na skúmanú otázku a veľkosti podnikov (zoradené zostupne podľa hodnoty χ^2 -štatistiky) (Zdroj: vlastné spracovanie na základe výpočtov v SAS EG)

Poradie	Vo Vašej firme máte už v rozvíjaní etiky zavedené:	DF	χ^2	p	výz.	Cramerovo V	sila asociácie
1	2. Interné alebo externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík	9	303,63	<0,0001	**	0,2796	stredná
2	1. Etický kódex	9	207,20	<0,0001	**	0,2309	stredná
3	7. Program ochrany oznamovateľa	9	167,31	<0,0001	**	0,2075	stredná
4	4. Špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky, napr. ombudsman	9	158,73	<0,0001	**	0,2021	stredná
5	3. Etická komisia	9	139,87	<0,0001	**	0,1897	slabá
6	8. Program dodržiavania zákonov (tzv. compliance program)	9	130,45	<0,0001	**	0,1832	slabá
7	5. Etické vzdelávanie	9	86,95	<0,0001	**	0,1496	veľ. slabá
8	6. Kontrola a audit etického správania zamestnancov	9	65,85	<0,0001	**	0,1302	veľ. slabá
9	10. Overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov	9	46,51	<0,0001	**	0,1094	veľ. slabá
10	9. Jasné postupy riešenia a objasňovania neetického správania	9	44,56	<0,0001	**	0,1071	veľ. slabá

Vysvetlivky: DF – počet stupňov voľnosti, χ^2 – hodnota výslednej chí-kvadrát štatistiky, p – p-hodnota, výz. – symbol ** označuje významnosť asociácie na hladine významnosti 5 %, Cramerovo V – miera sily asociácie.

VO2 bola zameraná na zistenie, či *aplikovanie základných prvkov etického programu súvisí s veľkosťou podniku*. Odpoveď na otázku dostávame v tabuľke 5, kde uvádzame výsledky Pearsonových χ^2 -testov pre 10 prvkov etického programu. Týmto testom sme testovali hypotézu nezávislosti odpovedí o zavedení prvku etického programu od veľkosti podniku. Pre všetkých 10 prvkov zamietame nulovú hypotézu o nezávislosti a prijímame alternatívnu hypotézu. Úroveň zavedenia prvkov etického programu v praxi štatisticky významne závisí od veľkosti podniku. V tabuľke sú jednotlivé prvky zoradené zostupne podľa hodnoty χ^2 -štatistiky. Na základe dosiahnutých hodnôt ukazovateľa Cramerovo V (t.j. miera sily asociácie, ktorá nadobúda hodnoty z intervalu 0 až 1), ale môžeme hodnotiť túto závislosť ako veľmi slabú až strednú.

Rozdiel medzi odpoveďami respondentov z malých a stredných podnikov (MSP) a veľkých podnikov (VP) v implementácii 10 prvkov etického programu názorne prezentujú popisné štatistiky graficky znázornené na krabicových grafoch (príloha). Priemer odpovedí u MSP sa pohybuje v intervale 1,03 až 1,98. Medián 2 dosiahli odpovede len na dva prvky, konkrétne *etický kódex* a *overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov*. Ostatné prvky dosiahli medián odpovedí len 1. Typická odpoveď respondentov z MSP na zavedenie prvkov *etická komisia* a *špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky*, je nie = 1. Priemer odpovedí vo veľkých podnikoch sa pohybuje vyššie, v intervale od 1,40 do 2,44. Medián a horný kvartil rovný až 3 (áno) dosiahli odpovede na dva prvky: *etický kódex* a *interné alebo externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík*. Medián rovný len 1 dosiahli odpovede na tri prvky: *etická komisia*, *špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky* a *kontrola a audit etického správania zamestnancov*.

Tab. 6 Kontingenčná tabuľka podľa veľkosti podniku a členstva v PA (v % z veľkostnej kategórie, n = 1295) (Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výpočtov v SAS EG.)

Je Vaša organizácia členom nejakého podnikateľského zväzu, združenia, resp. asociácie podnikov?						
Odpoveď	Veľkosť podniku					
	1-Mikro	2-Malý	3-Stredný	Spolu MSP	VP	Spolu
Neviem	4,06%	6,05%	14,97%	7,89%	18,93%	9,96%
Nie	72,46%	57,63%	43,88%	58,65%	17,70%	50,97%
Áno	23,48%	36,32%	41,16%	33,46%	63,37%	39,07%
Spolu	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%	100,00%

Zámerom **VO3** bolo zistiť, či *aplikovanie základných prvkov etického programu súvisí s členstvom v nejakej profesijnej asociácii (PA)*. Najskôr sme analyzovali členstvo organizácie v profesijnej asociácii podľa veľkostnej kategórie podnikov. Z výsledkov v nasledujúcich tabuľkách sme zistili, že podiel organizácií

v profesijných asociáciách narastá s veľkosťou podniku (tabuľka 6). Kým z mikropodnikov len 23,48 % je v nejakom profesijnej asociácii, tak u veľkých podnikov je to až 63,37 %.

Na základe neparametrickej ANOVA metódy sme ďalej overili hypotézu, či v MSP, ktoré sú členmi profesijnej asociácie, je významne vyššie zavedenie jednotlivých prvkov etického programu než v MSP, ktoré nie sú členmi profesijnej asociácie. Táto hypotéza sa ukázala ako štatisticky významná pre všetkých 10 prvkov etického programu (tabuľka 7). Zavedenie do praxe bolo významne vyššie v MSP s členstvom v profesijnej asociácii. Malé a stredné podniky. Členstvo v profesijnej asociácii je faktorom, ktorý motivuje podniky k zavádzaniu etického programu.

Tab.7 Výsledky neparametrickej ANOVA metódy pre porovnanie rozdielov medzi odpoveďami na SO u MSP (PA = Nie, n = 617 vs. PA = Áno, n = 352) (Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výpočtov v SAS EG.)

Vo Vašej firme máte už v rozvíjaní etiky zavedené:	DF	χ^2	p	výz.	Priem. skóre PA = Nie	Priem. skóre PA = Áno
1. Etický kódex	1	27,53	<0,0001	**	451,7	543,4
2. Interné alebo externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík	1	20,78	<0,0001	**	458,8	530,9
3. Etická komisia	1	11,16	0,0008	**	469,8	511,6
4. Špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky, napr. ombudsman	1	7,12	0,0076	**	474,1	504,1
5. Etické vzdelávanie	1	20,20	<0,0001	**	459,1	530,5
6. Kontrola a audit etického správania zamestnancov	1	4,15	0,0418	**	473,5	505,2
7. Program ochrany oznamovateľa	1	5,78	0,0162	**	471,2	509,1
8. Program dodržiavania zákonov (tzv. compliance program)	1	19,54	<0,0001	**	458,0	532,3
9. Jasné postupy riešenia a objasňovania neetického správania	1	5,63	0,0177	**	470,0	511,4
10. Overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov	1	13,52	0,0002	**	461,4	526,4

Vysvetlivky: DF – počet stupňov voľnosti, χ^2 – hodnota výslednej chí-kvadrát štatistiky Kruskal-Wallisovho testu (KW), p – p-hodnota pre KW test, výz. – symbol ** označuje významnosť jednotlivých rozdielov na hladine významnosti 5 %, Priem. skóre – dosiahnutá hodnota priemerného Wilcoxonovho skóre.

Podobným spôsobom sme overili aj hypotézu, či je rozdiel v zavádzaní prvkov etického programu do praxe medzi veľkými podnikmi členmi profesijnej asociácie a nečlenmi. Táto hypotéza sa ukázala ako štatisticky významná len u 2 prvkov ($\alpha = 0,05$): *interné alebo externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík* a *overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov*

(tabuľka 8). Zavedenie do praxe týchto 2 prvkov bolo vyššie vo veľkých podnikoch s členstvom v profesijnej asociácii. Pri zvýšení hladiny významnosti testu ($\alpha = 0,10$) sa ukazuje ešte u troch prvkov signifikantne vyššie zavedenie u členov v profesijnej asociácii: *etické vzdelávanie, compliance program a jasné postupy riešenia a objasňovania neetického správania*.

Tab. 8 Výsledky neparametrickej ANOVA metódy pre porovnanie rozdielov medzi odpoveďami na SO u veľkých podnikov (PA = Nie, n = 43 vs. PA = Áno, n = 154) (Zdroj: Vlastné spracovanie na základe výpočtov v SAS EG.)

Vo Vašej firme máte už v rozvíjaní etiky zavedené:	DF	χ^2	p	výz.	Priem. skóre PA = Nie	Priem. skóre PA = Áno
1. Etický kódex	1	1,03	0,3107		92,8	100,8
2. Interné alebo externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík	1	4,86	0,0275	**	84,2	103,1
3. Etická komisia	1	1,11	0,2925		91,6	101,1
4. Špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky, napr. ombudsman	1	2,45	0,1174		88,1	102,0
5. Etické vzdelávanie	1	2,95	0,0860	*	86,5	102,5
6. Kontrola a audit etického správania zamestnancov	1	0,19	0,6665		95,9	99,9
7. Program ochrany oznamovateľa	1	0,08	0,7839		97,0	99,6
8. Program dodržiavania zákonov (tzv. compliance program)	1	3,31	0,0687	*	85,9	102,7
9. Jasné postupy riešenia a objasňovania neetického správania	1	3,62	0,0571	*	85,0	102,9
10. Overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov	1	5,25	0,0219	**	82,4	103,6

Vysvetlivky: V stĺpci výz. symboly * a ** označujú významnosť jednotlivých rozdielov na hladine významnosti 10 a 5 %.

5 Diskusia

VO1: Aký je stav v rozvoji podnikateľskej etiky v podnikoch z hľadiska implementovaných prvkov etického programu v slovenskom podnikateľskom prostredí?

Výsledky tabuľky 3 ukazujú, že priemerné hodnoty odpovedí respondentov pre každý prvok sa nachádzali v rozmedzí od 1,10 do 1,99. Takýto stav zavádzania podnikateľskej etiky považujeme za nie veľmi dobrý, pretože podnikateľské subjekty na Slovensku, 30 rokov od transformácie spoločnosti, majú už dostatočnú bázu teoretických i metodologických poznatkov a praktických manuálov pre aplikáciu a rozvoj podnikateľskej etiky vo svojich organizáciách. Aj keď na makroúrovni stále absentuje systematická podpora rozvoja etiky v podnikaní, nepretržite sa zvyšuje podpora z iných spoločenských skupín, a to tak zo strany akademických inštitúcií, ako aj zo strany mimovládnych

profesionálnych združení, ktoré podnikom poskytujú príklady dobrej praxe (*best practices*) od domácich i zahraničných podnikateľských subjektov.

Ako vidno v tabuľke 4, prvé miesto v implementácii prvkov etického programu patrí *overovaniu spoľahlivosti obchodných partnerov* (34,98 %). Tento stav je signifikantný, pretože už dlhé roky sa podnikatelia na Slovensku stretávajú s problémom nedodržiavania obchodných zmlúv a neplatením faktúr. Neplatičstvo bolo v roku 2019 označené za najčastejšie vyskytujúcu sa neetickú praktiku (Remišová et al., 2021), preto je pre podnik dôležité disponovať smernicami, ako sa presvedčiť o dôveryhodnosti a serióznych úmysloch obchodného partnera. K podobným výsledkom sa dospelo v prieskume vykonanom združením Slovak Compliance Circle v roku 2016, keď až 89 % opýtaných uviedlo, že si v nejakej forme overujú svojho obchodného partnera (SCC, 2016). Druhé miesto patrí *etickému kódexu*, ktorý má zavedený 33,13 % spoločností, pričom rozdiel medzi prvým a druhým prvkom je veľmi malý. Tento výsledok hovorí o nedostatočnom pochopení významu etického kódexu zo strany podnikateľských subjektov, lebo etický kódex sa považuje za najdôležitejší prvok etického programu a hlavný nástroj etickej samoregulácie, ktorou podnikateľský subjekt vnáša do svojho ekonomického pôsobenia etické normy. Bolo by teoreticky i prakticky potrebné, porovnať výskyt etického kódexu u nás s inými domácimi alebo zahraničnými výskumami. Problém však spočíva v tom, že takéto porovnania by boli len orientačné, pretože buď ide o len o prieskumy, alebo sú výskumy zamerané na veľké podniky. Špecifikom slovenského podnikateľského prostredia je, že v ňom pôsobí až 99,9 % MSP (SBA, 2019, s. 28).

Jeden z najprekvapivejších negatívnych výsledkov výskumu súvisí s etickým vzdelávaním. Len 12,90 % respondentov uviedlo, že má zavedené *etické vzdelávanie* (napr. prednášky, semináre, tréningy, e-laerning, workshopy). Nedocenenie významu etického vzdelávania môže mať nepriaznivé následky nielen na ekonomické výsledky firiem (mikroúroveň), ale z dlhodobého hľadiska aj na podnikateľské prostredie (mezoúroveň) a celú spoločnosť (makroúroveň). Cieľom etického vzdelávania je podporiť integritu osobnosti, rešpektovanie zákonov a interných pravidiel (compliance) a vytvárať atmosféru vzájomnej úcty. Výskumy ukazujú, že aj ľudia, ktorí majú vysoké morálne zásady sa môžu za určitých okolností dopustiť neetického a nelegálneho konania (Kish-Gephart, 2010), čomu sa dá predísť tým, že firmy budú vytvárať proetické prostredie, súčasťou ktorého je etické vzdelávanie.

Záver k VO1: Výsledky empirického výskumu nás vedú k záveru, že rozvoj podnikateľskej etiky formou aplikácie prvkov etického programu v slovenskom podnikateľskom prostredí sa začal, ale v súčasnosti je ešte na nízkej až strednej

úrovni. Najrozšírenejšími prvkami etického programu sú **overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov a etický kódex**.

VO2: *Má veľkosť podniku vplyv na zavádzanie prvkov etického programu?* Odpoveď nachádzame vo výsledkoch tabuľky 5, ktoré jednoznačne potvrdzujú, že existuje súvislosť medzi veľkosťou podnikov a zavádzaním prvkov etického programu. Významná asociácia medzi počtom prvkov EP a veľkosťou firmy sa ukázala pri každom skúmanom elemente, aj keď s rôznou silou. Strednú úroveň asociácia dosiahla pri štyroch prvkoch: *etický kódex, interné alebo externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík, program ochrany oznamovateľa (tzv. compliance program) a špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky*. Pri ostatných prvkoch ju hodnotíme ako slabú až veľmi slabú.

MSP majú iný vzťah k etickému programu, preto nás zaujímali zvláštnosti medzi aplikovaním prvkov etického programu medzi MSP (n = 1 052) a veľkými podnikmi (n = 243). Rozdiel medzi odpoveďami respondentov z MSP a veľkými podnikmi v implementácii 10 prvkov etického programu názorne prezentujú krabicové grafy (pozri prílohu). V MSP sa najviac uplatňuje *overovanie spoľahlivosti obchodných partnerov*, čomu zodpovedá skutočnosť, že v slovenskom podnikateľskom prostredí existuje silná nedôvera voči obchodným partnerom. *Etický kódex* sa v MSP nachádza na druhom mieste, ale priemer/medián odpovedí považujeme za nízky (1,74 / čiastočne = 2). Ukazuje to, že vlastníci-manažéri v MSP nepotrebujú inštitucionalizované normy, ale preberajú na seba funkciu nositeľov hodnôt a etických noriem. To, že prvky *etická komisia* a *špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky* majú najnižšie priemerné hodnoty odpovedí (1,10 a 1,03; nie = 1), pokladáme za prirodzené, lebo MSP nemajú dostatok financií a personálu na vytváranie špeciálneho pracovného miesta či orgánu. Ich funkcie preberá vlastník-manažér.

Pri veľkých podnikoch neprekvapuje prvé miesto *etického kódexu*, vyplýva to z merita vecí. Veľké podniky ašpirujú na kompletný etický program, kostrou ktorého je *etický kódex*. Podobne neprekvapuje vysoký medián odpovedí (3 = áno) pri prvku *interné alebo externé linky na nahlasovanie neetických a nezákonných praktík*. Na jednej strane je to spojené s povinnosťou dodržiavať etický kódex, na druhej strane v SR existuje zo zákona povinnosť pre organizácie s viac ako 250 zamestnancami zriadiť kanály/linky na nahlasovanie protispoločenskej činnosti.⁷ Niekedy firmy majú vytvorené tieto linky oddelene, ale často fungujú spoločne, to sme však vo výskume nesledovali. Pomerne nízka priemerná hodnota odpovedí (1,4) a medián 1 prvku *špecializovaná pracovná*

⁷ Zákon č. 307/2014 Z.z. o niektorých opatreniach súvisiacich s oznamovaním protispoločenskej činnosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov.

pozícia pre oblasť etiky je prekvapujúci, pretože vo veľkých podnikoch je etika súčasťou riadenia organizácie, za ktorú by mal niekto niešť zodpovednosť.

Naše výsledky potvrdzujú skúmania zahraničných autorov, ktorí vychádzajú z predpokladu, že veľkosť firmy vplýva na rozvoj etiky (Spence, 1999; Tilley, 2000; Enderle, 2004; Lahdesmaki, 2005; Moore a Spence, 2006; Perrini, 2006; Jenkins 2004, 2006; Lepoutre a Heene, 2006. Fernández a Camacho, 2016). MSP majú špecifický vzťah k uplatňovaniu etiky vo svojich organizáciách a metodologicky nie je správne vnímať malé firmy ako „malé veľké firmy“. Kľúčovú úlohu v rozvoji etiky v MSP zohráva vlastník-manažér (Spence, 1999). Jeho hodnoty sa konkretizujú vo všetkých aktivitách firmy (Hammann et al., 2009). MSP sú však často vystavené „pokušeniu“ znížiť svoje etické hodnoty, keď im ide o prežitie (Arend, 2013; Fassin, 2005). Inštitucionalizované normy v etickom programe sú brzdou takémuto konaniu. Nízka miera výskytu prvkov etického programu v MSP môže vypovedať o tom, že MSP na Slovensku sú často vystavené boju o prežitie, a tým aj riziku odklonenia sa od svojich hodnôt a etických noriem (Remišová a Lašáková, 2019).

Záver k VO2: Výsledky empirického výskumu svedčia o tom, že veľkosť firmy je faktorom, ktorý vplýva na aplikovanie jednotlivých prvkov EP do organizačnej kultúry.

VO3 *Má členstvo podniku v nejakom profesionálnom združení alebo asociácii vplyv na zavádzanie prvkov etického programu?* bola odozvou na názory rozšírené v odbornej literatúre, podľa ktorých účasť MSP v profesijnej, odvetvovej či podnikateľskej asociácii je významným faktorom, ktorý aktívne podporuje etický rozvoj a zdokonaľovanie organizácie (Enderle, 2004; Lepoutre a Heene, 2006). Výsledky nášho výskumu jednoznačne potvrdzujú tieto názory. Tabuľka 7 demonštruje, že členstvo MSP v nejakej profesijnej asociácii je faktorom, ktorý podporuje zavádzanie prvkov etického programu do organizačnej kultúry. Pre MSP sa stáva členstvo v profesijnej asociácii jedným z dôležitých faktorov, ktoré podporujú rozvoj podnikateľskej etiky v podniku. Výsledky v tabuľke 8 dokazujú, že členstvo v profesijnej asociácii má vplyv na zavádzanie prvkov etického programu aj vo veľkých podnikoch. Pri všetkých prvkoch majú členovia profesijnej asociácie väčší počet prvkov etického programu než nečlenovia, avšak štatisticky významný rozdiel na hladine významnosti 5 % sa potvrdil len u dvoch z desiatich prvkov a pri vyššej hladine významnosti 1 % ešte pri piatich prvkoch. Neprejavil sa však pri takých bazálnych prvkoch etického programu ako *etický kódex, etická komisia, špecializovaná pracovná pozícia pre oblasť etiky a kontrola a audit etického správania zamestnancov*. Etický program sa tradične spája s veľkými podnikmi, najmä nadnárodnými korporáciami, ktoré majú dostatok finančných a personálnych

zdrojov na vybudovanie integrovaného etického programu. **Dominantný impulz pre rozvoj etiky prichádza z vnútra firmy a nie z vonka. Za kľúčového aktéra rozvoja etiky v organizácii sa považuje etické vrcholové vedenie** (Treviño a Weaver, 2003).

Záver k VO3: Výsledky výskumu svedčia o tom, že účasť firmy v nejakej profesijnej asociácii (resp. podnikateľskom združení) je faktorom, ktorý pozitívne vplýva na aplikovanie podnikom jednotlivých prvkov etického programu do organizačnej kultúry. Jednoznačne kladný vzťah je medzi členstvom MSP v profesijnej asociácii a počtom aplikovaných prvkov etického programu.

6 Záver

Cieľom danej štúdie bolo odhaliť stav v rozvoji podnikateľskej etiky v podnikoch v slovenskom podnikateľskom prostredí. Analýza sa končovala na reálny stav v implementovaní etického programu jednotlivými podnikmi. Autorky vychádzajú z výsledkov štatistickej analýzy jednej časti reprezentatívneho empirického výskumu ($n = 1\,295$) uskutočneného na Slovensku v roku 2019. Kľúčovým zdrojom informácií sú odpovede respondentov na otázku, aké prvky etického programu už majú zavedené vo svojich organizáciách. Výsledky výskumu odhalili niekoľko nových zistení, ktoré možno stručne zhrnúť do nasledovných bodov: 1) rozvoj podnikateľskej etiky ako normatívnej sebaregulácia podnikateľských subjektov v SR je už realitou, avšak z hľadiska uplatňovania jednotlivých prvkov etického programu možno tento rozvoj považovať za nízky alebo stredný; 2) preukázala sa súvislosť medzi veľkosťou podniku a počtom zavádzaných prvkov etického programu, 3) preukázala sa korelácia medzi členstvom podniku v profesijnej asociácii a počtom aplikovaných prvkov etického programu. Pozitívny vplyv členstva v profesijnej asociácii na aplikáciu prvkov etického programu sa jednoznačne potvrdil pre MSP.

Hlavný prínos článku vidíme v tom, že rozširuje vedomosti o aplikovaní podnikateľskej etiky v podnikoch v jednej z krajín strednej a východnej Európy, ale aj v tom, že jeho výsledky sú ihneď aplikovateľné v praxi.

Autorky si uvedomujú, že daná štúdia má určité limity: prvým a hlavným z nich je skutočnosť, že počet prvkov etického programu v organizácii negarantuje etické správanie podniku. Druhým limitom je nemožnosť uskutočniť relevantné porovnania s inými výskumami. A tretím limitom je, že pri skúmaní etických záležitostí existuje riziko, že respondent bude vylepšovať svoj obraz a nebude odpovedať podľa reality.

7 Literatúra

- Arend, R. J. (2013). Ethics-focused dynamic capabilities: A small business perspective. *Small Business Economics*, 41(1), 1–24.
- Bartlett, J. E., Kotrlik, J. W., & Higgins, C. C. (2001). Organizational research: Determining appropriate sample size in survey research. *Information Technology, Learning, and Performance Journal*, 19(1), 43–50.
- Belak, J., Duh, M., Mulej, M. Ž., & Štrukelj, T. Š. (2010). Requisitely holistic ethics planning as pre-condition for enterprise ethical behavior. *Kybernetes*, 39(1), 19–36.
- Bohinská, A. (2018). Role of a compliance program in an organization. In T. Klieštík (Ed.), *Globalization and its Socio-Economic Consequences* (pp. 476–483). University of Žilina.
- Bohinská A. (2019). Compliance program and ethics program: Does an organization need both? *Journal of Human Resource Management*, 22(2), 1–9.
- Brenner, S. N. (1992). Ethics programs and their dimensions. *Journal of Business Ethics*, 11(5,6), 391–399.
- Collins, D. (2015). Operational best practices in business ethics: A practical and systematic benchmarking tool. *Business and Society Review*, 120(2), 303–327.
- Commission. (2003). *Commission recommendation of 6 May 2003 concerning the definition of micro, small and medium-sized enterprises (2003/361/EC)*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32003H0361&from=EN>
- Clarkson, M. E. (1995). A stakeholder framework for analyzing and evaluating corporate social performance. *Academy of Management Review*, 20(1), 92–117.
- Cochran, W. G. (1977). *Sampling Techniques*, 3rd Edition (3rd ed.). John Wiley & Sons.
- Enderle, G. (1993). *Handlungsorientierte Wirtschaftsethik. Grundlagen und Anwendungen*. Haupt.
- Enderle, G. (1996). Towards business ethics as an academic discipline. *Business Ethics Quarterly*, 6(1), 43–65.
- Enderle, G. (1997). In search of a common ethical ground: Corporate environmental responsibility from the perspective of Christian environmental stewardship. *Journal of Business Ethics*, 16(2), 173–181.
- Enderle, G. (2004). Global competition and corporate responsibilities of small and medium-sized enterprises. *Business Ethics: A European Review*, 13(1), 51–63.
- Fassin, Y. (2005). The reasons behind non-ethical behaviour in business and entrepreneurship. *Journal of Business Ethics*, 60(3), 265–279.
- Fernández, J. L., & Camacho, J. (2016). Effective elements in establish an ethical infrastructure: An exploratory study of SMEs in the Madrid region. *Journal of Business Ethics*, 138(1), 113–131.
- Freeman, R. E., Harrison, J. S., Wicks, A. C., Parmar, B. L., & Colle, D. S. (2010). *Stakeholder Theory: The State of the Art*. Cambridge University Press.
- Goodpaster, K. E., & Matthews, J. B., Jr. (1982). Can a corporation have a conscience? *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/1982/01/can-a-corporation-have-a-conscience>
- Goodpaster K. E. (1992). Business ethics. In L. Becker, & C. Becker (Eds.), *Encyclopedia of Ethics* (pp. 11–115). Garland Publishing.

- Hammann, E.-M., Habisch, A., & Pechlaner, H. (2009). Values that create value: Socially responsible business in SMEs – empirical evidence from Germany. *Business Ethics: A European Review*, 18(1), 37–51.
- Hoekstra, A., & Kaptein, M. (2020). Ethics management: A pluralistic and dynamic perspective. In C. L. Jurkiewicz (Ed.), *Global Corruption and Ethics Management: Translating Theory into Action* (pp. 109-118). Rowman & Littlefield Publishers.
- Jenkins, H. (2004). A critique of conventional CSR theory: An SME perspective. *Journal of General Management*, 29(4), 37–57.
- Jenkins, H. (2006). Small business champions for corporate social responsibility. *Journal of Business Ethics*, 67(3), 241–256.
- Kaptein, M. (2004). Business codes of multinational firms: What do they say? *Journal of Business Ethics*, 50(1), 13–31.
- Kaptein, M. (2009). Ethics program and ethical culture: A next step in unraveling their multifaced relationship. *Journal of Business Ethics*, 89(2), 261–281.
- Kaptein, M. (2015). The effectiveness of ethics program: The role of scope, composition, and sequence. *Journal of Business Ethics*, 132(2), 415–431.
- Kish-Gephart, J. J., Harrison D. A., & Treviño, L. K. (2010). Bad apples, bad cases, and bad barrels: Meta-analytic evidence about sources of unethical decisions at work. *Journal of Applied Psychology*, 95(1), 1–31.
- Lahdesmaki, M. (2005). When ethics matters – interpreting the ethical discourse of small naturebased entrepreneurs. *Journal of Business Ethics*, 61(1), 55–68.
- Lepoutre, J., & Heene, A. (2006). Investigating the impact of firm size on small business social responsibility: A critical review. *Journal of Business Ethics*, 67(3), 257–273.
- Majluf, N. S., & Navarette, C. (2011). A two-component compliance and ethics program model: An empirical application to Chilean corporations. *Journal of Business Ethics*, 100(4), 567–579.
- Martineau, J. T., Johnson, K. J., & Pauchant, T. C. (2017). The pluralistic theory of ethics programs orientations and ideologies: An empirical study anchored in requisite variety. *Journal of Business Ethics*, 142(4), 791–815.
- Moore, G., & Spence, L. (2006). Editorial: Responsibility and small business. *Journal of Business Ethics*, 67(3), 219–226.
- Navran, F. (1997). 12 steps to building a best-practices ethics program. *Workforce*, 76(9), 117–122.
- Perrini, F. (2006). SMEs and CSR Theory: Evidence and implications from an Italian perspective. *Journal of Business Ethics*, 67(3), 305–316.
- Perrini, F., Russo, A., & Tencati, A. (2007). CSR strategies of SMEs and large firms. Evidence from Italy. *Journal of Business Ethics*, 74(3), 285–300.
- Peterson, E. A. (2013). Compliance and ethics programs: Competitive advantage through the law. *Journal of Management & Governance*, 17(4), 1027–1045.
- Remišová, A. (2011). *Etika a ekonomika*. (3. vyd.). Kalligram.
- Remišová, A. (2015). *Súčasný trendy v podnikateľskej etike*. Wolters Kluwer.

- Remišová, A. (2021). *Integrovaný model dlhodobého rozvoja podnikateľskej etiky v slovenskom podnikateľskom prostredí*. Detail.
- Remišová, A. & Lašáková, A. (2017). Theoretical foundations of the Bratislava school of business ethics. *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 7(3–4), 177–186.
- Remišová, A., Lašáková, A., & Kirchmayer, Z. (2019). Influence of formal ethics program components on managerial ethical behavior. *Journal of Business Ethics*, 160(1), 151–166.
- Remišová, A., Lašáková, A., Rudy, J., Sulíková, R., Kirchmayer, Z., & Fratričová, J. (2015). *Etické vedenie ľudí v slovenskom podnikateľskom prostredí*. Wolters Kluwer.
- Remišová, A., Lašáková, A., Stankovičová, I., & Stachová, P. (2021). Unethical practices in the Slovak business environment. *Ekonomický časopis*, 69(1), 59–87.
- Remišová, A., Stankovičová, I. & Procházková, L. (2021). Specifics of ethics program application: company-size based analysis: On the example of Slovakia. *Scientific notes of the Russian academy of entrepreneurship*, 20(1), s. 152-171. DOI 10.24182/2073-6258-2021-20-1-152-1
- SBA. (2019). *Správa o stave malého a stredného podnikania v Slovenskej republike v roku 2018*. http://www.sbagency.sk/sites/default/files/sprava_o_stave_msp_2018_aktualizovane.pdf
- Slovak Compliance Circle. (2016). *Poznáte svojho obchodného partnera?* Dostupné na: <https://www.slovakcompliancecircle.sk/public/media/0433/prieskum-scc-poznate-svojho-obchodneho-partnera.pdf>
- Spence, L. J. (1999). Does size matter? The state of art in small business ethics. *Business Ethics: A European Review*, 8(3), 163–174.
- Spence, L. J., & Perrini, F. (2009). Practice and politics: Ethics and social responsibility in SMEs in the European Union. *African Journal of Business Ethics*, 4(2), 20–31.
- Spiller, R. (2000). Ethical business and investment: A model for business and society. *Journal of Business Ethics*, 27(1/2), 149–160.
- Stankovičová, I., & Frankovič, B. (2020). Určenie veľkosti vzorky pre aplikovaný výskum. *Forum Statisticum Slovaccum*, 16(1), 57–70.
- Svensson, G., Wood, G., & Callaghan, M. (2010). A corporate model of sustainable business practices: An ethical perspective. *Journal of World Business*, 45(4), 336–345.
- Tilley, F. (2000). Small firm environmental ethics: How deep do they go? *Business Ethics: A European Review*, (9)1, 31–41.
- Treviño, L. K., & Brown, M. E. (2004). Managing to be ethical: Debunking five business ethics myths. *Academy of Management Executive*, 18(2), 69–81.
- Treviño, L. K., Hartman, L. P. & Brown, M. (2000). Moral person and moral manager: How executives develop a reputation for ethical leadership. *California Management Review*, 42(4), 128–142.
- Treviño, L. K., & Weaver, G. R. (2003). *Managing ethics in business organizations. Social scientific perspectives*. Stanford University Press.
- Treviño, L. K., Weaver, G. R., & Brown, M. E. (2008). It's lovely at the top: Hierarchical levels, identities, and perceptions of organizational ethics. *Business Ethics Quarterly*, 18(2), 233–252.

Ulrich P. *Integrative Wirtschaftsethik. Grundlagen einer lebensdienlichen Ökonomie*. Bern: Haupt, 1997. ISBN 3-258-05610-2.

Warren, D. E., Gaspar, J. P., & Laufer, W. S. (2014). Is formal ethics training merely cosmetic? A study of ethics training and ethical organizational culture. *Business Ethics Quarterly*, 24(1), 85–117.

Weaver, G. R., & Treviño, L. K. (1999). Compliance and values oriented ethics programs: Influences on employees' attitudes and behaviour. *Business Ethics Quarterly*, 9(2), 315–335.

Weaver, G. R., Treviño, L. K., & P. L. Cochran, P. L. (1999). Corporate ethics programs as control systems: Influences of executive commitment and environmental factors. *Academy of Management Journal*, 42(1), 41–57.

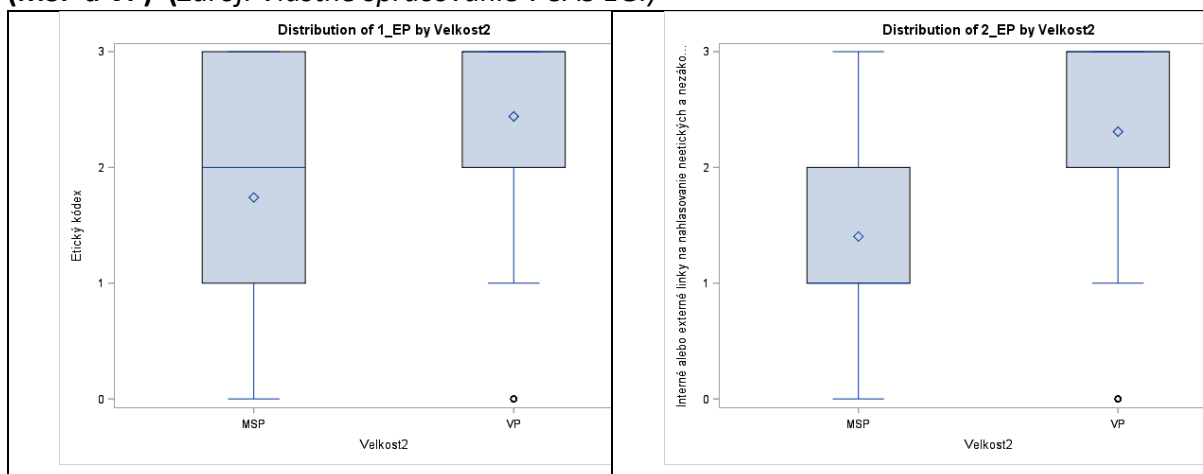
Weltzien Hoivik, von H., & Mele, D. (2009) Can an SME become a global corporate citizen? Evidence from a case study, *Journal of Business Ethics*, 88(3), 551–563.

8 Poďakovanie

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0091.

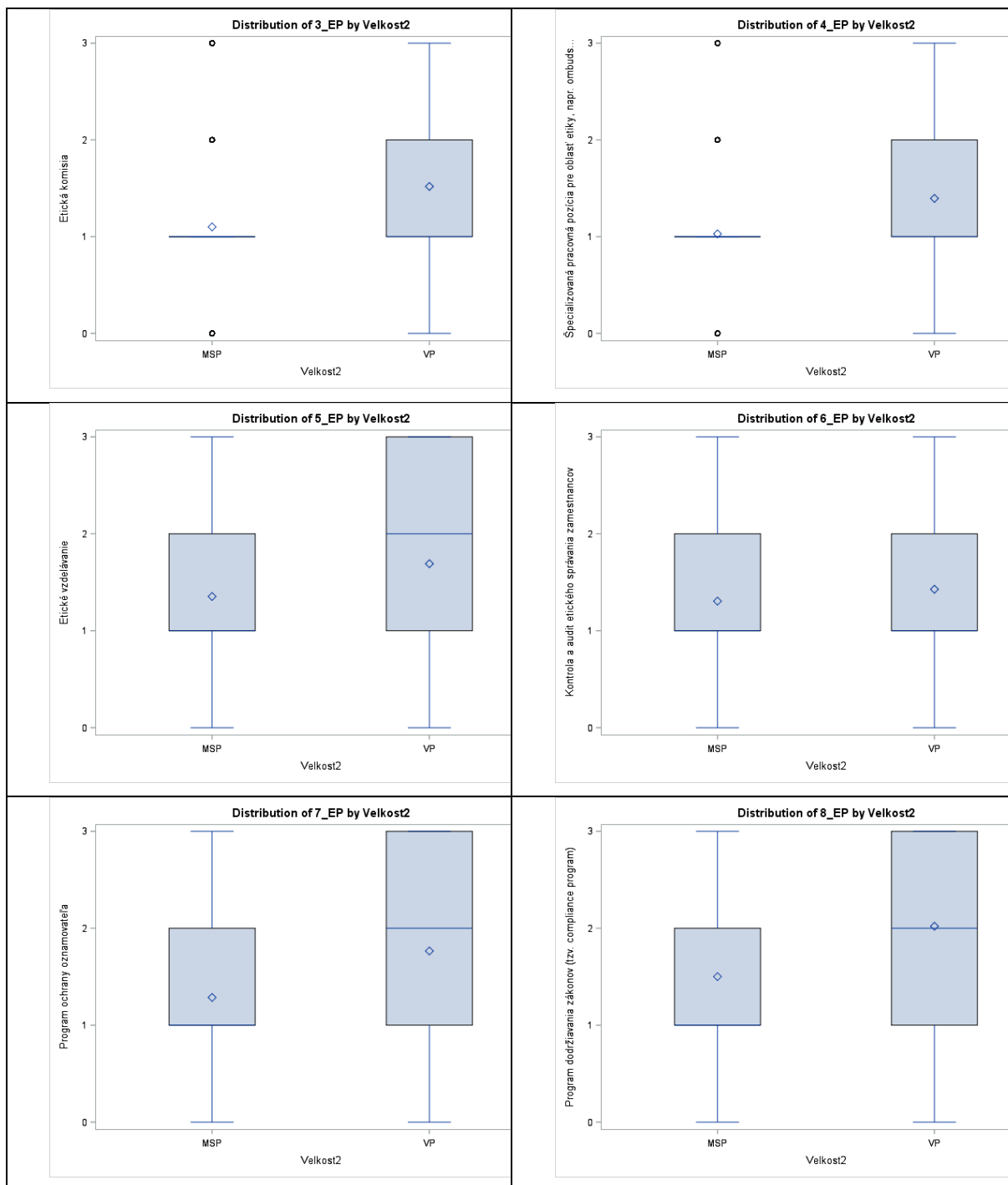
PRÍLOHA

Krabicové grafy odpovedí respondentov na zavedenie 10 prvkov EP podľa veľkosti podniku (MSP a VP) (Zdroj: Vlastné spracovanie v SAS EG.)

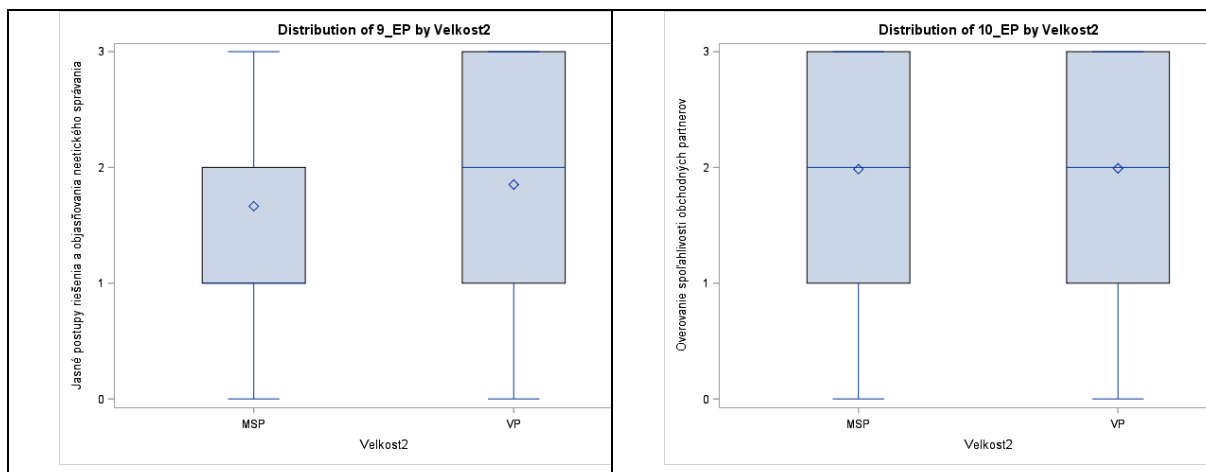
Príloha pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie prílohy z predošlej strany

Príloha pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie prílohy z predošlej strany

Analýza výskytu neetických praktík v slovenskom podnikateľskom prostredí pomocou faktorovej analýzy

Analysis of the occurrence of unethical practices in the Slovak business environment using factor analysis

Iveta Stankovičová

Univerzita Komenského v Bratislave, Fakulta managementu, Odbojárov 10, 820 05 Bratislava, Slovenská republika

Comenius University in Bratislava, Faculty of Management, Odbojárov 10, 820 05 Bratislava, Slovak Republic

iveta.stankovicova@fm.uniba.sk

Abstrakt: Z výsledkov rôznych štúdií vyplýva, že neetické praktiky sú bežným javom v postsocialistických krajinách. Neexistujú však objektívne poznatky o ich povahe, miere výskytu a príčinách. Cieľom výskumného projektu APVV-16-0091 bolo zmapovať výskyt rôznych neetických praktík v slovenskom podnikateľskom prostredí a preskúmať rozdiely vo výskyte týchto praktík voči piatim zúčastneným stranám (stakeholderom), t.j. obchodným partnerom, konkurentom, zákazníkom, zamestnancom a štátu/spoločnosti. Na základe empirického výskumu prostredníctvom dotazníka na reprezentatívnej vzorke 1295 respondentov boli získané údaje o ich výskyte. Cieľom článku je overiť, či položené otázky v dotazníku ohľadne výskytu neetických praktík voči piatim stakeholderom boli zvolené konzistentne. Z množstva neetických praktík, ktoré sa môžu v podnikateľskej praxi vyskytovať na základe rozhovorov s odborníkmi vo fókusových skupinách bolo do dotazníka vybraných spolu 26 otázok.

Abstract: The results of various studies show that unethical practices are common in post-socialist countries. However, there is no objective knowledge about their nature, incidence and causes. The aim of the research project APVV-16-0091 was to map the occurrence of various unethical practices in the Slovak business environment and to examine the differences in the occurrence of these practices vis-à-vis five stakeholders: business partners, competitors, customers, employees and the state/company. Based on empirical research, data on their occurrence were obtained through a questionnaire on a representative sample of 1295 respondents. The aim of the article is to verify whether the questions asked in the questionnaire about the occurrence of unethical practices towards stakeholders were chosen consistently. From the number of unethical practices that may occur in business practice on the basis of interviews with experts in focus groups, a total of 26 questions were selected for the questionnaire.

Kľúčové slová: podnikateľská etika, neetické praktiky, stakeholderi, Cronbachova alfa, faktorová analýza

Key words: business ethics, unethical practices, stakeholders, Cronbach's alpha, factor analysis

1 Úvod

V súlade s teóriou je fungovanie trhového hospodárstva regulované formálnymi legislatívnymi inštitúciami, ako aj neformálnymi etickými inštitúciami (North, 1990, 2005; Scott, 2014). Na základe predchádzajúcich

výskumov a rôznych štúdií odborníci dospeli k záveru, že neetické postupy v podnikaní podkopávajú spoločenské inštitúcie, sociálnu dôveru a vytváranie sociálneho bohatstva (pozri napr. Cohn, Fehr & Maréchal, 2014; Zahra & Wright, 2016).

Mnohé štúdie, ktoré sa venovali etike v podnikateľskom prostredí v krajinách bývalého socialistického bloku, boli zamerané na dôsledky tzv. „divokej“ privatizácie (napr. Castater, 2002; Filatotchev et al., 1994; Gray, 1996; Kaufmann & Siegelbaum, 1996; Mlčoch, 1998; Saving, 1998). Relatívne veľká pozornosť bola venovaná aj štúdiu vplyvu socialistického dedičstva na fungovanie trhovej ekonomiky (napr. Bohatá, 1997; Padelford & White, 2010; Smallbone & Welter, 2001), ale aj osobitostiam vývoja kapitalizmus v týchto krajinách (Myant & Drahokoupil, 2012; Hardy, 2014). Pozornosť sa často venuje problematike korupcie a úplatkárstva v transformujúcich sa krajinách (napr. Györfi et al., 2016; Petrík, 2010; Zakaria, 2013; Zemanovičová, 2002).

V literatúre však chýba komplexnejší pohľad na skutočný stav etiky v podnikaní. Analýza neetických postupov na Slovensku je nevyhnutným predpokladom pre tvorbu teoretickej koncepcie a formulovanie praktických riešení u nás. Výsledky by sa mohli použiť aj ako spoločný základ pre riešenie podobných problémov v regióne strednej a východnej Európy.

V článku budeme analyzovať údaje o výskyte neetických praktík získané z empirickej štúdie (dotazníka) metódami popisnej štatistiky, analýzy reliability (spoľahlivosti, konzistencie) a faktorovej analýzy. Empirický výskum sa uskutočnil na Slovensku na vzorke 1295 respondentov v prvej polovici roku 2019. Dotazník obsahoval, okrem iných otázok, aj 26 otázok, ktoré sa týkali práve výskytu neetických praktík v slovenskom podnikateľskom prostredí. Otázky do tejto časti boli vyberané na základe rozhovorov s odborníkmi vo fókusových skupinách. Cieľom je ukázať a potvrdiť, že položené otázky v dotazníku ohľadne výskytu neetických praktík v SR sú konzistentné a vhodne vybraté do dotazníka s cieľom vystihnúť výskyt neetických praktík voči piatim zúčastneným stranám, tzv. stakeholderom.

2 Teoretické východiská

V súčasnej literatúre chýba definícia, ktorá by jednoznačne a jasne definovala podstatu a koncepčné hranice „neetického postupu“ v obchode a podnikaní. Jones (1991) predpokladá, že etický problém je prítomný, keď má postup (praktika, akcia) škodlivé následky pre ostatných. Kľúčovým znakom neetického postupu je, že je buď nezákonný, alebo morálne neprijateľný pre väčšinu komunity.

Vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti možno považovať za neetický ten postup, ktorý je nezákonný, porušuje morálne štandardy ustanovené v spoločnosti a jeho dôsledky škodia jednotlivcom, sociálnym skupinám alebo spoločnosti. Kvôli početným problémom v oblasti definovania podnikateľskej a obchodnej etiky je dosť ťažké zaviesť nejakú spoločnú klasifikáciu neetických praktík (NP). Medzi všeobecne prijímané kategorizácie patrí typológia navrhnutá Fassinom (2005), Gevou (2006) a Lasthuizen et al. (2011). Typológie zvyčajne navrhujú klasifikáciu na základe zainteresovaných strán, ktorých potreby neboli uspokojené a ktorých záujmy spoločnosť opustila, prípadne sa zvažujú rôzne aplikačné oblasti (napr. etické problémy vo financiách, marketingu alebo ľudských zdrojoch).

Pre naše účely považujeme za užitočnú typológiu neetických praktík (NP) podľa zainteresovaných strán (Egels-Zandén & Sandberg, 2010). Podľa tejto definície sú zainteresovanými stranami v podnikaní skupiny, ktoré sú ovplyvnené operáciami spoločnosti (t.j. firmy, podniku) a majú zmluvné prepojenie na spoločnosť (zamestnanci, dodávatelia atď.), alebo na širšiu verejnosť (región, spoločnosť, životné prostredie atď.). V podnikaní všeobecne poznáme päť skupín zainteresovaných strán, tzv. stakeholderov: 1. obchodných partnerov, 2. zákazníkov, 3. konkurenciu, 4. zamestnancov a 5. štát/spoločnosť. Ich špecifickosť spočíva v tom, že patria k takzvaným primárnym zainteresovaným stranám, ktoré sú definované ako skupiny „bez ktorých pokračujúcej účasti nemôže spoločnosť prežiť ako nepretržitý podnik“ (Clarkson, 1995). Každá zo zainteresovaných strán formuje podnikateľské prostredie svojím spôsobom.

3 Metodika, použité údaje a metódy

Výsledky prezentované v tomto príspevku vychádzajú z kvantitatívnej fázy výskumu zameraného na zhodnotenie súčasného stavu podnikateľskej etiky na Slovensku. Údaje boli získané pomocou dotazníka pozostávajúceho z niekoľkých častí. Jedna z týchto častí sa zaoberala neetickými praktikami (NP) s cieľom preskúmať ich výskyt v slovenskom podnikateľskom prostredí všeobecne, ako aj vo vzťahu k piatim kľúčovým zainteresovaným stranám. Otázky uvedené v tejto časti dotazníka boli výsledkom diskusií a testovania v štyroch fokusových skupinách, ktorých sa zúčastnili zástupcovia slovenských podnikateľských a zamestnávateľských organizácií (29 respondentov z 20 podnikateľských subjektov a 7 profesijných združení a asociácií). Pilotnú verziu dotazníka testovalo 32 manažérov z rôznych podnikov, ktorí pracovali na rôznych pozíciách.

Na otázky zostaveného dotazníka odpovedalo 1 295 respondentov, ktorí tvorili reprezentatívnu vzorku z populácie slovenských spoločností. Na tvorbu

vzorky bola použitá metóda stratifikovaného náhodného výberu z populácie proporcionálnou alokáciou s dvoma stratifikačnými premennými: 1. veľkosť spoločnosti a 2. región. (Podrobný popis postupu výpočtu veľkosti vzorky pozri Stankovičová a Frankovič, 2020). Získavanie údajov trvalo šesť mesiacov, od januára do júna 2019. Údaje sa zhromažďovali prostredníctvom elektronického dotazníka a identickej tlačenej verzie. Členovia výskumného tímu oslovili potenciálnych účastníkov prostredníctvom e-mailových adries zahrnutých do databázy slovenských spoločností poskytovanej spoločnosťami FinStat a Cribis a tiež na konferenciách.

Na dosiahnutie cieľov tohto článku sme použili deskriptívnu štatistiku odpovedí respondentov na otázky týkajúce sa výskytu neetických praktík (NP), analýzu reliability (spoľahlivosti, konzistencie) pomocou koeficientu Cronbachova alfa a faktorovú analýzu. Pri všetkých výpočtoch bol použitý profesionálny štatistický softvér SAS Enterprise Guide, verzia 7.1.

3.1 Cronbachova alfa

Cronbachova alfa (α alebo koeficient alfa), ktorú vyvinul Lee Cronbach v roku 1951, meria spoľahlivosť alebo vnútornú konzistenciu kladených otázok, resp. testov. „Spoľahlivosť“ je iný názov pre konzistenciu.

Cronbachove koeficienty alfa sa používajú na overenie, či sú prieskumy na základe Likertovej škály s viacerými otázkami spoľahlivé. Položené otázky (napr. v dotazníku) merajú latentné premenné, tzn. skryté, nepozorovateľné premenné, ktoré sa priamo v skutočnom živote merajú veľmi ťažko. Na základe koeficientu Cronbachova alfa zistíme, ako úzko súvisí súbor položených otázok ako celok (resp. skupina) so skúmanou oblasťou.

Výsledný koeficient spoľahlivosti α sa pohybuje od 0 do 1 a vypočíta sa podľa nasledovného vzorca (1):

$$\alpha = \frac{k}{k-1} \left(1 - \frac{\sum_{i=1}^k \sigma_i^2}{\sigma_X^2} \right), \quad (1)$$

kde k je počet otázok (prvkov, položiek), σ_i^2 označuje variabilitu (rozptyl) každej otázky (položky) a σ_X^2 označuje celkovú variabilitu (rozptyl) všetkých otázok spolu.

Existuje aj alternatívny vzorec na výpočet koeficientu α :

$$\alpha = \frac{k \overline{cov}}{\bar{v} + (k-1) \overline{cov}}, \quad (2)$$

kde k je počet otázok (položiek, prvkov), $\overline{cov}$ označuje priemernú kovarianciu medzi otázkami (položkami) a $\bar{v}$ označuje celkovú variabilitu (rozptyl) všetkých otázok spolu.

Ak sú všetky otázky (položky) navzájom úplne nezávislé (t.j. nie sú korelované), potom $\alpha = 0$. Ak sú však všetky položky závislé (korelované), potom sa α bude blížiť k 1 (za predpokladu, že sa počet otázok (položiek) blíži k nekonečnu). Inými slovami, čím vyšší je koeficient α , tým viac položiek je korelovaných a pravdepodobne merajú rovnaký základný koncept.

Pri interpretácii koeficienta α (odporúčania pozri v tab. 1) netreba zabúdať, že vysoká hodnota α je aj funkciou závislosti (korelácie, resp. kovariancií) medzi položkami a počtom položiek v analýze, takže vysoký koeficient α nie je sám o sebe známkou „dobrej“ alebo spoľahlivej sady otázok (položiek). Často sa dá zvýšiť hodnota koeficientu α jednoduchým zvýšením počtu otázok (položiek) v dotazníku, pretože silne korelované otázky (položky) majú za následok aj vysoké hodnoty koeficientu α . V prípade, že sú výsledné Cronbachove koeficienty α veľmi vysoké (t.j. nad 0,95), môžeme mať v dotazníku nadbytočné (redundantné) otázky (položky). O problémoch s veľkosťou a interpretáciou koeficientu alfa píše viacero autorov, pozri napr. Marko, 2016.

Tab. 1: Odporúčania pre interpretáciu hodnôt koeficientu Cronbachova alfa (Zdroj: <https://itfeature.com/statistical-software/statistical-package-for-social-science-spss/cronbachs-alpha-reliability-analysis-of-measurement-scales>)

Hodnota Cronbachovej alfy	Úroveň konzistencie položiek
$\alpha \geq 0,9$	výborná
$0,9 > \alpha \geq 0,8$	dobrá
$0,8 > \alpha \geq 0,7$	akceptovateľná
$0,7 > \alpha \geq 0,6$	otázna
$0,6 > \alpha \geq 0,5$	slabá
$0,5 > \alpha$	neprijateľná

Aj keď existujú empirické odporúčania pre hodnoty koeficienta α , aj tak konečné rozhodnutie o spoľahlivosti otázok závisí od teoretických znalostí analytika o skúmanej oblasti. Mnoho metodikov odporúča minimálny koeficient α medzi 0,65 a 0,8 (alebo v mnohých prípadoch vyšší). Koeficienty α , ktoré sú nižšie ako 0,5, sú zvyčajne neprijateľné, najmä pre položky (škály), ktoré majú byť jednorozmerné (unidimenziálne).

Cronbachova alfa nie je mierou viacrozmernosti ani testom na jednorozmernosť (unidimensionalitu) javov. V praxi je možné dosiahnuť vysoký koeficient α pre položky merané rovnakou škálou, aj keď existuje viac základných dimenzií. Ak chceme skontrolovať dimenzionalitu položiek, tak je často potrebné vykonať ešte prieskumnú faktorovú analýzu.

3.2 Faktorová analýza

Faktorová analýza vznikla v psychológii zásluhou Ch. Spearmana v roku 1904, kde sa dlho výhradne používala a aj dnes sa často používa. Postupne prenikla aj do iných vedných odborov. Faktorová analýza (FA) je podobná metóde analýzy hlavných komponentov (PCA), pretože tiež je určená na vytváranie nových premenných a na zníženie dimenzie dát s čo najmenšou stratou informácie. Do určitej miery je možné FA považovať za rozšírenie PCA. FA má veľa subjektívnych aspektov a nejednoznačnosť odhadov faktorových parametrov. Prednosťou FA je jej väčšia obecnosť a úspornosť, i keď niektoré odhady vyžadujú splnenie aspoň približného viacrozmerného normálneho rozdelenia.

Dôležité je aj určenie počtu spoločných faktorov pred vykonaním FA, ktoré musí vychádzať z hypotéz výskumníka v predmetnej aplikačnej oblasti. Existujú však aj určité pravidlá pre optimálny výber počtu spoločných faktorov. Jedno z najpoužívanějších je, že sa vyberie toľko spoločných faktorov, koľko vlastných čísiel (angl. *eigenvalues*) dosahuje hodnotu vyššiu ako priemer vlastných čísiel pre všetky vstupné premenné. Viac o FA sa možno dozvedieť napr. v publikácii Stankovičová a Vojtková (2007).

Ak použijeme terminológiu z regresnej analýzy, tak faktorové váhy (saturácie) α_{jk} predstavujú regresné koeficienty medzi pozorovateľnými premennými a nepozorovateľnými faktormi. Pri splnení určitých podmienok sú to vlastne kovariancie medzi nimi. Za predpokladu, že pozorované premenné sú merané v rovnakých merných jednotkách, môžeme faktorové váhy interpretovať ako príspevok k -teho faktora ku j -tej vysvetľovanej premennej. V maticovom tvare môžeme model FA zapísať takto:

$$\mathbf{X} = \boldsymbol{\mu}_x + \mathbf{A}\mathbf{F} + \boldsymbol{\varepsilon}, \quad \text{resp.} \quad \mathbf{X} - \boldsymbol{\mu}_x = \mathbf{A}\mathbf{F} + \boldsymbol{\varepsilon}$$

kde $\mathbf{A}$ je matica faktorových váh typu $p \times q$, $\mathbf{F}$ je q -členný vektor spoločných faktorov a $\boldsymbol{\varepsilon}$ je p -členný vektor špecifických faktorov. Vektor $\mathbf{X}$ je vektorom pôvodných merateľných premenných, ktoré sa nazývajú tiež *indikátory*. Bez straty všeobecnosti, môžeme vychádzať aj z normovaných premenných Z_j , čo je pri FA bežnejší prípad. Pre model FA v ktoromkoľvek tvare predpokladáme:

1. Spoločné faktory F_k , $k=1, 2, \dots, q$ sú nezávislé a rovnako rozdelené náhodné veličiny s nulovými strednými hodnotami $E(F_k) = 0$ a jednotkovými rozptylmi $D(F_k)=1$.
2. Špecifické faktory ε_j , $j=1, 2, \dots, p$ sú náhodné premenné s nulovými strednými hodnotami $E(\varepsilon_j) = 0$ a s rozptylmi $D(\varepsilon_j) = e_j$, ktoré sú po dvojiciach nezávislé, čiže $\text{cov}(\varepsilon_i, \varepsilon_j) = 0$.

3. Faktory F_k a ε_j sú nezávislé náhodné premenné pre každú kombináciu indexov $k=1, 2, \dots, q$ a $j=1, 2, \dots, p$, čiže $\text{cov}(F_k, \varepsilon_j) = 0$.

Matica faktorových váh nám pomáha identifikovať vzťah medzi spoločnými faktormi a identifikátormi. Rotáciou faktorov⁸ sa snažíme nájsť takú maticu váh, ktorá je prijateľnejšie interpretovateľná. Pretože existuje nekonečne veľa faktorových riešení z jednej kovariančnej, resp. korelačnej matice, vzniká otázka, či existuje optimálna množina spoločných faktorov.

Pri posúdení vhodnosti vstupných údajov pre FA sa vychádza z korelačnej matice vstupných premenných. Použitie takýchto viacrozmerných metód ako je FA vyžaduje významnú vzájomnú koreláciu vstupných premenných. Okrem korelačnej matice je vhodné použiť aj KMO kritérium (Kaiser – Meyer – Olkin), ktoré je založené na porovnaní jednoduchých a parciálnych koeficientov korelácie. KMO sa vypočíta podľa nasledovného vzorca (Stankovičová a Vojtková, 2007):

$$KMO = \frac{\sum \sum_{i \neq j} r_{ij}^2}{\sum \sum_{i \neq j} r_{ij}^2 + \sum \sum_{i \neq j} r_{parc.,ij}^2}. \quad (3)$$

KMO štatistika sa počíta ako celková miera adekvátnosti (vhodnosti) výberových dát pre FA (v SAS EG výstupoch ako MSA - Kaiser's measure of sampling adequacy overall) a aj ako čiastková miera adekvátnosti pre jednotlivé indikátory. Je to miera homogenity premenných. Hodnoty KMO sa netestujú, ale v praxi sa používa tabuľka odporúčaní (tab. 2) podľa Kaisera a Ricea (1974).

Tab. 2: Faktorová analýza - odporúčania pre hodnoty KMO miery (Zdroj: Stankovičová a Vojtková, 2007)

Hodnota KMO štatistiky	Odporúčanie pre adekvátnosť výberových dát
$\geq 0,9$	vynikajúce
$<0,8; 0,9)$	chvályhodné
$<0,7; 0,8)$	stredne užitočné
$<0,6; 0,7)$	priemerné
$<0,5; 0,6)$	slabé
$<0,5$	nedostatočné

⁸ Vhodnejší a výstižnejší je pojem *transformácia* ako *rotácia*. Ortogonálna transformácia faktorov (tzv. rotácia faktorov) je výpočtová operácia, ktorou sa z matice faktorových váh získava nová matica. Pojem rotácie sa do FA preniesol z geometrického zobrazenia transformácie faktorových váh. Ortogonálna transformácia je geometricky pevná (rigidná) rotácia q súradnicových osí v p -rozmernom priestore.

4 Výsledky empirického výskumu

V hlavnej časti výskumného dotazníka (časť A) respondenti odpovedali na otázky z podnikateľskej etiky. Cieľom bolo zistiť, čo si respondenti myslia o stave, vývoji a zavedení/zavádzaní jednotlivých prvkov podnikateľskej etiky v slovenskom podnikateľskom prostredí a tiež o výskyte neetických praktík voči piatim stakeholderom v SR.

Výskytu neetických praktík (NP) voči piatim zúčastneným stranám, tzv. stakeholderom sa venovala otázka číslo 7 v časti A dotazníka. Otázka bola zložená, skladala sa z piatich častí a jednotlivé časti obsahovali rôzny počet podotázok, spolu 26 čiastkových otázok (podotázok):

1. Neetické praktiky podnikateľského subjektu vo vzťahu k obchodným partnerom (NP1, počet podotázok 6: NP1_1 až NP1_6).
2. Neetické praktiky podnikateľského subjektu vo vzťahu k zákazníkom (NP2, počet podotázok 3: NP2_1 až NP2_3).
3. Neetické praktiky podnikateľského subjektu vo vzťahu ku konkurencii (NP3, počet podotázok 4: NP3_1 až NP3_4).
4. Neetické praktiky podnikateľského subjektu k zamestnancom (NP4, počet podotázok 7: NP4_1 až NP4_7).
5. Neetické praktiky podnikateľského subjektu vo vzťahu k štátu a spoločnosti ako celku (NP5, počet podotázok 6: NP5_1 až NP5_6).

Zoznam konkrétnych neetických praktík (podotázok), na výskyt ktorých sme sa respondentov v dotazníku pýtali, uvádzame v prílohe v tabuľke 7.

Respondenti si na všetkých 26 otázok vyberali odpoveď z 5-stupňovej škály. Pre vyhodnotenie odpovedí sme použili číselné hodnoty, čiže kódy podľa nasledovnej tabuľky (tab. 3):

Tab. 3: Kódovanie odpovedí respondentov (Zdroj: vlastné spracovanie)

Kód odpovede	Odpoveď
1	Nie
2	Skôr nie
3	Neviem
4	Skôr áno
5	Áno

4.1 Popisná štatistika výskytu neetických praktík

Z odpovedí respondentov sme vypočítali miery popisnej štatistiky, konkrétne miery polohy (aritmetický priemer, modus a medián) a miery variability (minimum, maximum, štandardnú (smerodajnú) odchýlku a variačný koeficient).

Miery polohy charakterizujú najčastejšiu odpoveď respondentov na danú otázku (modus), priemernú hodnotu odpovedí (priemer) a strednú hodnotu odpovedí (medián). Miery variability zase vyjadrujú menlivosť odpovedí respondentov. Výsledné popisné štatistiky jednotlivých odpovedí respondentov ohľadne výskytu neetických praktík voči piatim stakeholderom uvádzame v prílohe v tabuľke 7.

V oblasti neetických praktík voči obchodným partnerom (NP1, 6 podotázok) vyjadrili respondenti najvyšší súhlas s výskytom neplatičstva. Priemerná hodnota odpovedí bola 3,95 (skôr áno). Najnižšiu priemernú hodnotu dosiahlo vedomé uvádzanie firmy do bankrotu (2,92 – neviem). Variabilita odpovedí bola pomerne nízka, pohybovala sa v intervale 1,31 až 1,45 (štandardná odchýlka), čiže od 33,9 % po 49,57 % (variačný koeficient).

V časti neetických praktík voči zákazníkom (NP2, 3 podotázky) vyjadrili respondenti najvyšší súhlas s výskytom klamlivej reklamy a zavádzania. Priemerná hodnota odpovedí bola 3,43. Priemerné hodnoty aj ostatných dvoch prvkov boli nad hodnotou 3 (medzi neviem a skôr áno). Variabilita odpovedí bola takmer rovnaká, cca 1,4 (variačný koeficient od 42,5 % do 44,41 %).

V oblasti neetických praktík voči konkurencii (NP3, 4 podotázky) vyjadrili respondenti najvyšší súhlas s výskytom zneužívania silného postavenia na trhu, resp. kartelovej dohody. Priemerná hodnota odpovedí bola 3,59. Najnižšia priemerná hodnota bola u zneužívania patentov, resp. krádež nápadov/značky (2,92 – neviem). Variabilita odpovedí bola takmer zhodná. Štandardné odchýlky dosiahli takmer hodnotu 1,4.

V časti neetických praktík voči zamestnancom (NP4, 7 podotázok) vyjadrili respondenti najvyšší súhlas s výskytom nezákonných praktík vo vyplácaní miezd. Priemerná hodnota odpovedí bola 2,76 (neviem). Najnižšia priemerná hodnota bola u tzv. whistleblowerov (2,43 – skôr nie). Medián bol zhodne 2 (skôr nie), okrem podotázky 2 (NP4_2), kde bol až 3 (neviem). V tejto podotázke bola aj najvyššia variabilita (1,53). Najnižšiu variabilitu dosiahli odpovede na podotázku 7 (t.j. prenasledovanie oznamovateľov protispoločenského správania), kde bolo aj najnižšie kvartilové rozpätie.

V okruhu neetických praktík k štátu a spoločnosti (NP5, 6 podotázok) ako celku vyjadrili respondenti najvyšší súhlas s výskytom zneužívania kontaktov na politikov a úradníkov a tiež nekalých praktík pri získavaní verejných zákaziek, zdrojov a eurofondov (priemer 3,13). Najnižšia priemerná hodnota bola u neplatení daní a daňových podvodoch (2,78). Medián bol zhodne 3 (neviem), čiže 50% respondentov vyjadrilo súhlas s výskytom spomínaných neetických praktík voči štátu a 50% vyjadrilo nesúhlas.

Na základe súhrnných výsledkov odpovedí respondentov na výskyt neetických praktík na Slovensku (pozri tab. 4) vidíme, že najvyššiu priemernú hodnotu dosiahli NP1 (3,51) ale s najnižšou variabilitou (30,27 %) a najnižšiu NP4 (2,60) ale s najvyššou variabilitou (47,44 %).

Tab. 4: Popisné štatistiky neetických praktík voči 5 stakeholderom (súhrnné výsledky)

(Zdroj: vlastné spracovanie údajov dotazníka v SAS EG)

Variable	Mean	Std Dev	Min	Max	N	Lower Quartile	Median	Upper Quartile	Coeff of Variation (%)
Mean_NP1	3,51	1,06	1	5	1295	2,83	3,67	4,33	30,27
Mean_NP2	3,34	1,35	1	5	1295	2,00	3,67	4,67	40,52
Mean_NP3	3,29	1,20	1	5	1295	2,50	3,50	4,25	36,49
Mean_NP4	2,60	1,23	1	5	1295	1,43	2,57	3,43	47,44
Mean_NP5	2,95	1,38	1	5	1295	1,50	3,00	4,17	46,81
Mean_NP26	3,08	1,05	1	5	1295	2,27	3,08	3,88	34,03

4.2 Analýza spoľahlivosti výskytu neetických praktík

Na základe výsledkov analýzy spoľahlivosti (konzistencie) pomocou koeficienta Cronbachova alfa je možné konštatovať, že otázky položené v dotazníku ohľadne výskytu neetických praktík boli vybraté vhodne na základe testovania vo fókusových skupinách a tvoria konzistentné bloky z pohľadu piatich stakeholderov.

Tab. 5: Hodnoty koeficienta Cronbachova alfa pre neetické praktiky NP1 až NP5 a spolu za všetky otázky NP26 (Zdroj: vlastné spracovanie údajov dotazníka v SAS EG)

Cronbach Coefficient Alpha		
	Variables	Alpha
NP26	Raw	0,9656
	Standardized	0,9652
NP1	Raw	0,8669
	Standardized	0,8670
NP2	Raw	0,9294
	Standardized	0,9296
NP3	Raw	0,9294
	Standardized	0,9296
NP4	Raw	0,9420
	Standardized	0,9423
NP5	Raw	0,9588
	Standardized	0,9587

Celkový koeficient alfa pre všetkých 26 otázok (NP26) dosiahol hodnotu 0,966, resp. 0,9652 (pozri tab. 5). Hodnoty koeficientov pre jednotlivé bloky otázok NP1 až NP5 sa pohybujú v intervale 0,867 až 0,959, čiže konzistenciu celého súboru 26 podotázok je možné hodnotiť ako vynikajúcu a jednotlivé bloky otázok voči

piatim stakeholderom NP1 až NP5 ako dobré až vynikajúce. Treba však poznamenať, že také vysoké hodnoty koeficienta alfa spôsobili aj vysoké korelácie medzi jednotlivými otázkami.

V prílohe (tabuľka 8) uvádzame aj koeficienty alfa po vylúčení príslušnej otázky. Z výsledkov je zrejmé, že koeficienty alfa sa po vylúčení (resp. vymazaní) jednotlivých položiek významne nezvýšili v porovnaní s hodnotou celkového koeficientu alfa (pozri tab. 5, NP26: 0,9656, resp. 0,9652). Tento výsledok je dôkazom toho, že všetky otázky dotazníka o výskyte neetických praktík tvoria v dotazníku konzistentný celok a nie je potrebné niektorú vylúčiť, lebo je prebytočná, resp. duplicitná.

4.3 Faktorová analýza výskytu neetických praktík

Na potvrdenie viacrozmernosti skupiny otázok dotazníka ohľadne výskytu neetických praktík v slovenskom podnikateľskom prostredí použijeme faktorovú analýzu. Pretože odpovede na všetky otázky sú vyjadrené na zhodnej 5-stupňovej škále, tak budeme pri výpočtoch faktorovej analýzy vychádzať z kovariančnej matice.

O vhodnosti 26 otázok pre faktorovú analýzu hovoria vysoké hodnoty KMO miery. Celková hodnota KMO miery je 0,9612 a jednotlivé KMO miery sa pohybujú od 0,8823 do 0,9787 (tab. 6), čiže podotázky sú významne korelované a tak vhodné na FA. Vysoká korelácia znamená, že je možné znížiť dimenziu vstupných indikátorov a nájsť spoločné faktory (tzv. latentné premenné), ktoré stoja v pozadí a nie sú priamo merateľné.

Tab. 6: Faktorová analýza - hodnoty koeficienta KMO pre neetické praktiky NP1 až NP5
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov dotazníka v SAS EG)

Kaiser's Measure of Sampling Adequacy: Overall MSA = 0,9612						
NP1_1	NP1_2	NP1_3	NP1_4	NP1_5	NP1_6	
0,8823	0,9015	0,9620	0,9578	0,9641	0,9765	
NP2_1	NP2_2	NP2_3				
0,9512	0,9535	0,9665				
NP3_1	NP3_2	NP3_3	NP3_4			
0,9599	0,9655	0,9667	0,9702			
NP4_1	NP4_2	NP4_3	NP4_4	NP4_5	NP4_6	NP4_7
0,9768	0,9650	0,9633	0,9777	0,9606	0,9612	0,9747
NP5_1	NP5_2	NP5_3	NP5_4	NP5_5	NP5_6	
0,9670	0,9647	0,9659	0,9491	0,9501	0,9787	

Faktorová analýza poskytuje niekoľko metód na odhad faktorových váh (podrobne pozri napr. Stankovičová a Vojtková, 2007). V SAS EG je ich

naprogramovaných 7. Výsledné odhady vlastných čísiel (angl. Eigenvalues) pre dve nami použité metódy uvádzame v tabuľke 9 (v prílohe). Na úvod je vhodné použiť metódu PCA. Prvé štyri vlastné čísla odhadnuté na základe PCA metódy dosiahli hodnoty vyššie ako je celkový priemer vlastných čísiel pre 26 vstupných premenných (otázok). Je preto vhodné vybrať 4 spoločné faktory, ktoré spolu vysvetľujú až 74,03 % celkovej variability. Aj druhá metóda, metóda hlavných faktorov (PF), nám na základe tohto istého pravidla odporúča vybrať 4 spoločné faktory. Pri oboch metódach ešte aj piaty spoločný faktor by vysvetlil viac ako 2 % variability, aj keď hodnota piateho vlastného čísla je už nižšia ako priemer. Výber piatich spoločných faktorov by však podporil klasifikáciu neetických praktík na základe piatich zainteresovaných strán, tzv. stakeholderov.

V tabuľke 10 (príloha) uvádzame výsledné hodnoty faktorových váh pre vstupné premenné (indikátory) v prípade 4 a 5 spoločných faktorov odhadnutých metódou hlavných faktorov (PF). Pre lepšiu výslednú interpretáciu sme použili pravouhlú rotáciu Varimax. Získali sme tak nekorelovné spoločné faktory, ktoré predstavujú 4 resp. 5 latentných, priamo nemerateľných premenných (faktorov). Faktorová analýza dokazuje, že otázky dotazníka o výskyte neetických praktík boli dobre namierené voči piatim zúčastneným stranám (stakeholderom). Tento výsledok FA potvrdzuje, že v prípade výskytu neetických praktík ide o viacrozmerový problém. Za lepšie riešenie z matematického hľadiska považujeme extrahovať 4 spoločné faktory, lebo vtedy dostávame významné hodnoty faktorových váh pre všetky 4 faktory (v tab. 10 (ľavá časť) sú hodnoty nad 0,5 vyznačené boldom na sivom podklade). Faktor 2 vtedy však reprezentuje až 2 skupiny neetických praktík: voči zákazníkom (NP2) a aj voči konkurencii (NP3). Tento výsledok FA úplne nepodporuje teoretickú klasifikáciu neetických praktík na 5 skupín.

Pri voľbe piatich spoločných faktorov, obsahuje faktor 4 faktorové váhy aj pod hodnotou 0,5. Tento faktor reprezentuje neetické praktiky voči obchodným partnerom (NP1) a podotázky NP1_1 až NP1_6 nie sú však jednoznačne konzistentné (spoľahlivé).

5 Záver

Na základe kvantitatívneho výskumu o výskyte neetických praktík v slovenskom podnikateľskom prostredí sme zistili, že respondenti si myslia, že najčastejšie sa vyskytujú neetické praktiky voči obchodným partnerom (NP1, priemer 3,51 a medián 3,67), konkrétne neplatičstvo (NP1_1). Variabilita odpovedí v tejto skupine je pomerne nízka, len 30,27 %. Najmenej sa vyskytujú neetické praktiky voči zamestnancom (NP4, priemer 2,6 a medián 2,57),

konkrétne prenasledovanie oznamovateľov protispoločenského konania (NP4_7). Variabilita odpovedí v tejto skupine je však najvyššia (47,44 %).

Výsledky analýzy spoľahlivosti (reliability) ukázali, že 26 otázok dotazníka ohľadne výskytu neetických praktík tvoria konzistentný celok a boli dobre vybraté, aby odhalili názory respondentov na skúmanú oblasť.

Výsledky faktorovej analýzy podporili teóriu viacrozmernosti výskytu neetických praktík v podnikateľskom prostredí a tým aj ich klasifikáciu na základe piatich zainteresovaných strán (stakeholderov). Súbor 26 podotázok pomerne dobre vystihuje a meria 5 (resp. len 4) latentných (nemerateľných) premenných v oblasti výskytu neetických praktík v slovenskom podnikateľskom prostredí.

6 Literatúra

- Bohatá, M. (1997): Business Ethics in Central and Eastern Europe with Special Focus on the Czech Republic. *Journal of Business Ethics*, 15, pp. 1571 – 1577.
- Castater, N. M. (2002): Privatization as a Means to Societal Transformation: An Empirical Study of Privatization in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union. *Nota di Lavoro*, No. 76, pp. 1 – 88.
- Clarkson, M. E. (1995): A Stakeholder Framework for Analyzing and Evaluating Corporate Social Performance. *Academy of Management Review*, 20, No. 1, pp. 92 – 117.
- Cohn, A., Fehr, E. & Maréchal, M. A. (2014): Business Culture and Dishonesty in the Banking Industry. *Nature*, 516, pp. 86 – 89.
- Cronbach, L. J. (1951). Coefficient alpha and the internal structure of tests. *Psychometrika*, 12, 1-16.
- Egels-Zandén, N. & Sandberg, J. (2010): Distinctions in Descriptive and Instrumental Stakeholder Theory: A Challenge for Empirical Research. *Business Ethics: A European Review*, 19, No. 1, pp. 35 – 49.
- Fassin, Y. (2005): The Reasons Behind Non-ethical Behaviour in Business and Entrepreneurship. *Journal of Business Ethics*, 60, pp. 265 – 279.
- Filatotchev, I., Starkey, K. & Wright, M. (1994): The Ethical Challenge of Management of Buy-Outs as a Form of Privatisation in Central and Eastern Europe. *Journal of Business Ethics*, 13, No. 7, pp. 523 – 534.
- Geva, A. (2006): A Typology of Moral Problems in Business: A Framework for Ethical Management. *Journal of Business Ethics*, Vol. 69, 2, pp. 133 – 147.
- Gray, C. (1996): In Search of Owners: Privatization and Corporate Governance in Transition Economies. *The World Bank Research Observer*, 11, No. 2, pp. 179 – 197.
- Györfi, A., Molnár, T., Reszkető, P.E. & Váradi, B. (2016): The Impact of Cohesion Policy on Corruption and Political Favouritism, Study for the Greens/EFA Group – European Parliament. Budapest Institute for Policy Analysis, Budapest. Dostupné online na: http://www.budapestinstitute.eu/BI_Green_Cohesion_201610_final2.pdf

- Hardy, J. (2014): Transformation and Crisis in Central and Eastern Europe: A Combined and Uneven Development Perspective. *Capital and Class*, 38, No. 1, pp. 143 – 155.
- Jones, T. M. (1991): Ethical Decision Making by Individuals in Organizations: An Issues-contingent Model. *Academy of Management Review*, 16, No. 2, pp. 366 – 395.
- Kaufmann, D. & Siegelbaum, P. (1996): Privatization and Corruption in Transition Economies. *Journal of International Affairs*, 50, No. 2, pp. 419 – 458.
- Lasthuizen, K., Huberts, L. & Heres, L. (2011): How to Measure Integrity Violations. *Public Management Review*, 13, No. 3, pp. 383 – 408.
- Marko, M. (2016). Využitie a zneužitie Cronbachovej alfy pri hodnotení psychodiagnostických nástrojov. *Testforum*, č.7, s. 99-107. Dostupné online na: www.testforum.cz
- Mlčoch, L. (1998): Czech Privatization: A Criticism of Misunderstood Liberalism (Keynote Address). *Journal of Business Ethics*, 17, No. 9, pp. 951 – 959.
- Myant, M. & Drahekoupil, J. (2012): International Integration, Varieties of Capitalism and Resilience to Crisis in Transition Economies. *Europe-Asia Studies*, 64, No. 1, pp. 1 – 33
- North, D. C. (1990): Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-39734-6.
- North, D. C. (2005): Understanding the Process of Economic Change. Princeton and Oxford: Princeton University Press. ISBN 978-0-691-14595-2
- Padelford, W. & White, D.W. (2010): The Influence of Historical Socialism and Communism on the Shaping of a Society's Economic Ethos: An Exploratory Study of Central and Eastern Europe. *Journal of Business Ethics*, 97, No. 1, pp. 109 – 117.
- Petrík, B. (2010): Teoreticko-empirické aspekty výskumu negatívnych ekonomických fenoménov. *Ekonomický časopis*, 58, No. 1, pp. 74 – 84
- Pirson, M. (2009): Facing the Trust Gap – Measuring and Managing Stakeholder Trust. In: J. Friedland (ed.), *Doing Well and Good: The Human Face of the New Capitalism*, Information Age Publishing, Charlotte, NC.
- Remišová, A., Lašáková, A., Stankovičová, I., & Stachová, P. (2021). Unethical practices in the Slovak business environment. *Ekonomický časopis*, 69(1), 59–87.
- Remišová, A., Stankovičová, I. & Procházková, L. (2021). Specifics of ethics program application: company-size based analysis: On the example of Slovakia. *Scientific notes of the Russian academy of entrepreneurship*, 20(1), s. 152 – 171. Dostupné na: <http://www.rusacad.ru/docs/nauka/Uch.Zap.t20.1.pdf>
- Saving, J. L. (1998): Privatization and the Transition to a Market Economy. *Economic Review - Federal Reserve Bank of Dallas*, ProQuest Central, pp. 17 – 25.
- Scott, W. R. (2014): Institutions and Organization. Ideas, Interests, and Identities. Forth Edition. Los Angeles: SAGE. ISBN 978-4522-4222-4.
- Smallbone, D. & Welter, F. (2001): The Distinctiveness of Entrepreneurship in Transition Economies. *Small Business Economics*, 16, No. 4, pp. 249 – 262.

- Stankovičová, I. & Frankovič, B. (2020). Určenie veľkosti vzorky pre aplikovaný výskum. *Forum Statisticum Slovacum*, 16(1), 57–70.
- Stankovičová, I. & Vojtková, M. (2007). Viacrozmerné štatistické metódy s aplikáciami. IURA Edition. Bratislava.
- University of Virginia Library. Research Data Services + Sciences: Using and Interpreting Cronbach's Alpha. Dostupné online na (23.6.2021): <https://data.library.virginia.edu/using-and-interpreting-cronbachs-alpha/>
- Zahra, S. & Wright, M. (2016): Understanding the Social Role of Entrepreneurship. *Journal of Management Studies*, 53, No. 4, pp. 610 – 629.
- Zahra, S., Pati, R. & Zhao, L. (2013): How does Counterproductive Entrepreneurship Undermine Social Wealth Creation? In: Welter, F. (Ed.), *RENT Anthology of Entrepreneurship*. Cheltenham: Elgar.
- Zakaria, P. (2013): Is Corruption an Enemy of Civil Society? The Case of Central and Eastern Europe. *International Political Science Review*, 34, No. 4, pp. 351 – 371.
- Zemanovičová, D. (2002): Economic Aspects of Corruption. *Ekonomický časopis*, 50, No. 2, pp. 182 – 196.

7 Poďakovanie

Tento príspevok bol spracovaný s podporou Agentúry na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-16-0091.

PRÍLOHA

Tab.7: Popisné štatistiky neetických praktík voči 5 stakeholderom – individuálne otázky
(Zdroj: vlastné spracovanie údajov dotazníka v SAS EG)

Pc	Name Label	Mean	Std Dev	Min	Max	Lower Quartile	Median	Upper Quartile	Coeff of Var. (%)
1	NP1_1 [Neplatičstvo]	3,95	1,34	1	5	3	5	5	33,90
2	NP1_2 [Nedodržiavanie zmlúv]	3,70	1,36	1	5	2	4	5	36,91
3	NP1_3 [Korupčné správanie obchodného partnera]	3,11	1,42	1	5	2	3	4	45,64
4	NP1_4 [Zneužívanie postavenia veľkých podnikov voči malým]	3,79	1,31	1	5	3	4	5	34,61
5	NP1_5 [Rodinkárstvo v podnikateľskom prostredí]	3,58	1,33	1	5	2	4	5	37,25
6	NP1_6 [Vedomé uvádzanie firmy do bankrotu]	2,92	1,45	1	5	2	3	4	49,57
7	NP2_1 [Predaj nekvalitných výrobkov alebo služieb]	3,25	1,44	1	5	2	4	5	44,41
8	NP2_2 [Vyhýbanie sa zodpovednosti za reklamácie a chyby]	3,34	1,42	1	5	2	4	5	42,50
9	NP2_3 [Klamlivá reklama, zavádzanie]	3,43	1,47	1	5	2	4	5	42,96

Tabuľka prílohy pokračuje na ďalšej strane

Pokračovanie tabuľky prílohy z predošlej strany

Pc	Name Label	Mean	Std Dev	Min	Max	Lower Quartile	Median	Upper Quartile	Coeff of Var. (%)
10	NP3_1 [Zneužívanie silného postavenia na trhu, kartelové dohody]	3,59	1,37	1	5	3	4	5	38,19
11	NP3_2 [Nekalé praktiky pri verejnom obstarávaní]	3,52	1,39	1	5	3	4	5	39,53
12	NP3_3 [Zneužívanie patentov, krádež nápadov/značky]	2,92	1,33	1	5	2	3	4	45,58
13	NP3_4 [Poškodzovanie mena konkurentov]	3,12	1,38	1	5	2	3	4	44,23
14	NP4_1 [Diskriminácia zamestnancov na akomkoľvek základe]	2,64	1,37	1	5	1	2	4	51,67
15	NP4_2 [Nezákonné praktiky vo vyplácaní miezd]	2,76	1,53	1	5	1	3	4	55,39
16	NP4_3 [Neplnenie si odvodových povinností za zamestnanca]	2,48	1,49	1	5	1	2	4	60,28
17	NP4_4 [Nerešpektovanie súkromia zamestnancov na pracovisku]	2,55	1,40	1	5	1	2	4	55,12
18	NP4_5 [Neetické správanie k zamestnancom]	2,75	1,45	1	5	1	2	4	52,56
19	NP4_6 [Zlé pracovné podmienky]	2,56	1,40	1	5	1	2	4	54,58
20	NP4_7 [Prenasledovanie oznamovateľov protispoločenského konania]	2,43	1,36	1	5	1	2	3	56,05
21	NP5_1 [Nerešpektovanie platných zákonov]	2,86	1,47	1	5	1	3	4	51,47
22	NP5_2 [Neplatenie daní, daňové podvody]	2,78	1,56	1	5	1	3	4	56,10
23	NP5_3 [Korumpovanie štátnych úradníkov vo vlastnom ekonomickom záujme]	2,90	1,52	1	5	1	3	4	52,45
24	NP5_4 [Zneužívanie kontaktov na politikov a úradníkov vo vlastnom ekonomickom záujme]	3,13	1,53	1	5	1	3	5	48,95
25	NP5_5 [Nekalé praktiky pri získavaní verejných zákaziek, verejných zdrojov, eurofondov]	3,13	1,56	1	5	1	3	5	49,94
26	NP5_6 [Poškodzovanie životného prostredia]	2,91	1,45	1	5	2	3	4	49,96

Tab. 8: Cronbachove koeficienty alfa pre 26 individuálnych otázok o výskyte NP (Zdroj: vlastné spracovanie údajov dotazníka v SAS EG)

Cronbach Coefficient Alpha with Deleted Variable				
Deleted Variable	Raw Variables		Standardized Variables	
	Correlation with Total	Alpha	Correlation with Total	Alpha
NP1_1	0,4577	0,9662	0,4613	0,9659
NP1_2	0,5286	0,9657	0,5333	0,9653
NP1_3	0,6156	0,9650	0,6197	0,9646
NP1_4	0,5964	0,9651	0,6009	0,9648
NP1_5	0,5661	0,9654	0,5699	0,9650
NP1_6	0,6448	0,9648	0,6480	0,9644
NP2_1	0,7368	0,9641	0,7383	0,9636
NP2_2	0,7244	0,9642	0,7260	0,9637
NP2_3	0,7409	0,9640	0,7431	0,9636
NP3_1	0,7024	0,9643	0,7052	0,9639
NP3_2	0,7418	0,9640	0,7436	0,9636
NP3_3	0,7122	0,9643	0,7143	0,9638
NP3_4	0,7371	0,9641	0,7394	0,9636
NP4_1	0,7084	0,9643	0,7074	0,9639
NP4_2	0,7616	0,9638	0,7588	0,9635
NP4_3	0,7818	0,9637	0,7788	0,9633
NP4_4	0,6489	0,9648	0,6471	0,9644
NP4_5	0,7235	0,9642	0,7222	0,9638
NP4_6	0,7358	0,9641	0,7331	0,9637
NP4_7	0,7472	0,9640	0,7445	0,9636
NP5_1	0,7917	0,9636	0,7870	0,9632
NP5_2	0,8026	0,9635	0,7975	0,9631
NP5_3	0,8074	0,9634	0,8021	0,9631
NP5_4	0,7902	0,9636	0,7850	0,9633
NP5_5	0,7900	0,9636	0,7851	0,9633
NP5_6	0,7682	0,9638	0,7634	0,9634

Tab. 9: Faktorová analýza – hodnoty vlastných čísel pre metódu PCA a pre metódu PF*(Zdroj: vlastné spracovanie údajov dotazníka v SAS EG)*

Eigenvalues of the Covariance Matrix (PCA):					Eigenvalues of the Reduced Cov. Matrix (PF):				
Total = 53,1755 Average = 2,0452					Total = 37,511 Average = 1,4427				
	Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative		Eigenvalue	Difference	Proportion	Cumulative
1	29,3434	24,4297	0,5518	0,5518	1	28,7838	24,5173	0,7673	0,7673
2	4,9137	2,2244	0,0924	0,6442	2	4,2665	2,0927	0,1137	0,8811
3	2,6893	0,2714	0,0506	0,6948	3	2,1738	0,3962	0,0579	0,9390
4	2,4179	0,8692	0,0455	0,7403	4	1,7775	0,8461	0,0474	0,9864
5	1,5488	0,1914	0,0291	0,7694	5	0,9314	0,2593	0,0248	1,0112
6	1,3574	0,2546	0,0255	0,7949	6	0,6721	0,3151	0,0179	1,0292
7	1,1028	0,1728	0,0207	0,8157	7	0,3571	0,0302	0,0095	1,0387
8	0,9300	0,1110	0,0175	0,8332	8	0,3269	0,1347	0,0087	1,0474
9	0,8190	0,0342	0,0154	0,8486	9	0,1922	0,0516	0,0051	1,0525
10	0,7848	0,0634	0,0148	0,8633	10	0,1406	0,0561	0,0037	1,0563
11	0,7214	0,0654	0,0136	0,8769	11	0,0844	0,0594	0,0023	1,0585
12	0,6561	0,0173	0,0123	0,8892	12	0,0250	0,0535	0,0007	1,0592
13	0,6387	0,0259	0,0120	0,9012	13	-0,0284	0,0181	-0,0008	1,0584
14	0,6128	0,0502	0,0115	0,9128	14	-0,0465	0,0349	-0,0012	1,0572
15	0,5626	0,0538	0,0106	0,9233	15	-0,0814	0,0134	-0,0022	1,0550
16	0,5088	0,0358	0,0096	0,9329	16	-0,0948	0,0116	-0,0025	1,0525
17	0,4730	0,0211	0,0089	0,9418	17	-0,1065	0,0292	-0,0028	1,0497
18	0,4519	0,0235	0,0085	0,9503	18	-0,1356	0,0173	-0,0036	1,0460
19	0,4284	0,0341	0,0081	0,9584	19	-0,1529	0,0253	-0,0041	1,0420
20	0,3943	0,0224	0,0074	0,9658	20	-0,1783	0,0062	-0,0048	1,0372
21	0,3720	0,0128	0,0070	0,9728	21	-0,1845	0,0113	-0,0049	1,0323
22	0,3591	0,0428	0,0068	0,9795	22	-0,1958	0,0147	-0,0052	1,0271
23	0,3163	0,0238	0,0059	0,9855	23	-0,2106	0,0173	-0,0056	1,0215
24	0,2926	0,0175	0,0055	0,9910	24	-0,2278	0,0387	-0,0061	1,0154
25	0,2750	0,0698	0,0052	0,9961	25	-0,2665	0,0438	-0,0071	1,0083
26	0,2052		0,0039	1,0000	26	-0,3103		-0,0083	1,0000

Vysvetlivky: Metódy faktorovej analýzy: 1. PCA – Principal Component Analysis (metóda analýzy hlavných komponentov), 2. PF – Principal Factor (metóda hlavných faktorov)

Tab. 10: Faktorová analýza – hodnoty faktorových saturácií pre 4 a 5 rotovaných faktorov (metóda PF, rotácia Varimax) (Zdroj: vlastné spracovanie údajov dotazníka v SAS EG)

Rotated Factor Pattern					Rotated Factor Pattern					
	Factor1	Factor2	Factor3	Factor4		Factor1	Factor2	Factor3	Factor4	Factor5
NP1_1	0,1144	0,1000	0,1030	0,7422	NP1_1	0,0993	0,1184	0,1194	0,7563	0,0951
NP1_2	0,1442	0,1885	0,1055	0,7583	NP1_2	0,1297	0,1212	0,1800	0,7657	0,1606
NP1_3	0,1889	0,3210	0,2072	0,6067	NP1_3	0,2006	0,1937	0,4158	0,5395	0,1162
NP1_4	0,1241	0,4193	0,1620	0,5821	NP1_4	0,1465	0,1368	0,5360	0,4851	0,1397
NP1_5	0,2434	0,3773	0,0965	0,4782	NP1_5	0,2595	0,0821	0,4327	0,4053	0,1639
NP1_6	0,1934	0,3641	0,2660	0,5441	NP1_6	0,1995	0,2580	0,4039	0,4867	0,1778
NP2_1	0,3175	0,7349	0,2102	0,2374	NP2_1	0,2900	0,2464	0,3429	0,2514	0,6933
NP2_2	0,3119	0,7388	0,1934	0,2301	NP2_2	0,2865	0,2275	0,3546	0,2398	0,6876
NP2_3	0,2846	0,7596	0,2336	0,2293	NP2_3	0,2682	0,2565	0,4333	0,2131	0,6465
NP3_1	0,1579	0,6249	0,3107	0,3667	NP3_1	0,1815	0,2835	0,6524	0,2517	0,2903
NP3_2	0,1714	0,5837	0,4092	0,3722	NP3_2	0,1943	0,3807	0,6399	0,2561	0,2469
NP3_3	0,2762	0,5789	0,2892	0,3121	NP3_3	0,2990	0,2655	0,5997	0,2044	0,2696
NP3_4	0,3117	0,5927	0,2831	0,3142	NP3_4	0,3289	0,2666	0,5699	0,2202	0,3139
NP4_1	0,6946	0,2955	0,2073	0,1944	NP4_1	0,6918	0,2205	0,2060	0,1750	0,2245
NP4_2	0,6741	0,2165	0,3999	0,2215	NP4_2	0,6640	0,4160	0,1500	0,2138	0,1713
NP4_3	0,7078	0,2276	0,4018	0,2110	NP4_3	0,6963	0,4202	0,1449	0,2064	0,1892
NP4_4	0,7363	0,1847	0,2057	0,1406	NP4_4	0,7396	0,2122	0,1652	0,1133	0,1084
NP4_5	0,7833	0,2482	0,2368	0,1458	NP4_5	0,7858	0,2448	0,2036	0,1155	0,1591
NP4_6	0,7723	0,2133	0,3050	0,1503	NP4_6	0,7710	0,3154	0,1705	0,1277	0,1421
NP4_7	0,6935	0,2594	0,3530	0,1598	NP4_7	0,7009	0,3515	0,2679	0,1100	0,1195
NP5_1	0,4875	0,2707	0,6187	0,2108	NP5_1	0,4655	0,6403	0,1502	0,2174	0,2429
NP5_2	0,4845	0,2244	0,6901	0,2175	NP5_2	0,4612	0,7111	0,1275	0,2259	0,2019
NP5_3	0,3880	0,2808	0,7672	0,1950	NP5_3	0,3809	0,7671	0,2791	0,1560	0,1429
NP5_4	0,3595	0,2749	0,7817	0,1858	NP5_4	0,3545	0,7784	0,2906	0,1413	0,1244
NP5_5	0,3270	0,3055	0,7890	0,1825	NP5_5	0,3203	0,7871	0,3006	0,1400	0,1560
NP5_6	0,4332	0,2924	0,6417	0,1679	NP5_6	0,4215	0,6506	0,2276	0,1471	0,2005

Možnosti tvorby náhodných výběrů použitím softwarového systému SAS

Possibilities of creating random samples using the SAS software system

Roman Pavelka

Štatistický úrad Slovenskej republiky, Odbor metód štatistických zisťovaní, Lamačská cesta 3, 840 05 Bratislava, Slovenská republika

Statistical Office of the Slovak Republic, Statistical Surveys and Methodology Department, Lamačská cesta 3, 840 05 Bratislava, Slovak Republic

Roman.Pavelka@statistics.sk

Abstrakt: Tento článok ilustruje niektoré z mnoha algoritmov výberu vestavěných do procedury SURVEYSELECT programového prostredia SAS, a to zejména tých algoritmov výberu, ktoré se týkajú složitějších šetření. Mezi takové algoritmy výberu patří výběry systematické, výběry s pravděpodobností úměrnou velikosti vybírané jednotky, výběry stratifikované a skupinové (klastrové). Primárním cílem příspěvku je poskytnout základní informace o tom, proč se tyto techniky používají v praxi, a demonstrovat jejich použití na příkladech syntaxe. Nejedná se tedy o postup, jak navrhnout statisticky efektivní vzorek - tomuto předmětu jsou věnovány celé učebnice. V rámci stratifikovaného náhodného výběru článek pojedná o několika strategiích alokace výběrů - konkrétně o proporcionální, Neymanově a optimální alokaci. Příspěvek končí několika příklady, které ukazují, jak lze pomocí procedury SURVEYSELECT zvládnout vyskytující se problémy s návrhem jednodušších i složitějších výběrů, jako jsou alternativní metody náhodného výběru napříč vrstvami a víceúrovňový skupinový (klastrový) výběr.

Abstract: This paper illustrates some of the many selection algorithms built into the SURVEYSELECT procedure of the SAS programming environment, especially those selection algorithms that involve complex investigations. Such selection algorithms include systematic selections, selections with a probability proportional to the size of the selected unit, stratified and group (cluster) selections. The primary goal of the paper is to provide basic information about why these techniques are used in practice and to demonstrate their use on syntax examples. It is therefore not a procedure for designing a statistically effective sample - entire textbooks are devoted to this subject. As part of the stratified random selection, the article discusses several strategies for allocating selections - namely proportional, Neyman and optimal allocation. The paper concludes with several examples that show how to use the SURVEYSELECT procedure to handle certain common selection design problems, such as alternative methods of random selection across layers and multilevel group (cluster) selection.

Klíčové slová: alokace, náhodný výběr, SAS, SURVEYSELECT

Key words: allocation, random sample, SAS, SURVEYSELECT

1 Úvod

Účelem tohoto příspěvku je zdůraznit některé možnosti procedury SURVEYSELECT v systému SAS při vytváření náhodného výběru. I když různé přístupy k algoritmům náhodného výběru budou uvedeny s nezbytným

množstvím teoretických předpokladů a diskusí o tom, proč a jak jsou používány v praxi, záměrem článku je demonstrovat nezbytnou syntaxi procedury SURVEYSELECT k realizaci různých technik výběru. Pro úvod do problematiky a koncepce náhodných výběrů může čtenář nahlédnout do Kaltona (1983). Čtenář, který hledá podrobnější zpracování základní teorie komplexních výběrových šetření, je odkázán na jednu z mnoha vynikajících učebnic na toto téma, jako jsou Kish (1965), Cochran (1977), Scheaffer et al. (1996), Lohr (1999) a Valliant et al. (2013). Úvod do problematiky návrhů statisticky efektivních vzorků poskytuje článek Frankovič a Stankovičová (2020).

Článek je strukturován do několika kapitol. První kapitola je věnována základním technikám náhodného výběru, a to jednoduchému náhodnému výběru, systematickému náhodnému výběru a výběru s pravděpodobností úměrnou velikosti vybírané jednotky. V následujících částech jsou diskutovány pokročilé techniky náhodných výběrů, kdy pomocí příkazu STRATA, resp. CLUSTER v rámci procedury SURVEYSELECT lze náhodně vybírat jednotky uvnitř 2 nebo více nezávislých strat (vrstev) definovaných v opoře výběru, resp. náhodně vybírat celé skupiny (klastry) jednotek.

Pro ukázky různých technik náhodného výběru je použit soubor dat HEART z knihovny SASHELP, který je systémovou součástí softwarového systému SAS (SAS Institute Inc., 2018). Soubor dat HEART obsahuje údaje o 5 209 pacientech s 17 proměnnými (viz tabulka 1).

Tab. 1 Proměnné souboru HEART (Zdroj: SAS Institute Inc., 2018)

#	Proměnná	Popis
1	Status	Živý / Mrtvý
2	DeathCause	Příčina smrti
3	AgeCHDdiag	Věk vzniku nemoci
4	Sex	Pohlaví
5	AgeAtStart	Věk na začátku sledování
6	Height	Výška
7	Weight	Váha
8	Diastolic	Diastolický tlak
9	Systolic	Systolický tlak
10	Smoking	Denní počet cigaret
11	AgeAtDeath	Věk úmrtí
12	Cholesterol	Míra cholesterolu v krvi
13	Chol_Status	Kategorie podle cholesterolu
14	BP_Status	Kategorie podle krevního tlaku
15	Weight_Status	Kategorie podle váhy
16	Smoking_Status	Kategorie podle kouření

S výše popsányými daty budou postupně realizovány návrhy výběrů, zpravidla každý (mimo výběrů skupinových) o předem dané velikosti $n = 500$. Zvolenou

velikost vzorku lze pro jednoduchost považovat za maximální velikost výběru povolenou rozpočtem firmy pro sběr dat v rámci průzkumu trhu.

2 Základní výběrové techniky

2.1 Jednoduchý náhodný výběr

Jak provést základní (také i výchozí) metodu v proceduře SURVEYSELECT, jednoduchý náhodný výběr bez vracení (angl. zkratka SRSWOR)⁹, ilustruje níže uvedená příkazová syntaxe:

```
proc surveyselect data=heart out=sample_SRSWOR sampsize=500
seed=11111;
run;
```

Parametr DATA odkazuje na oporu výběru, příkaz OUT= označuje výstupní datový soubor, který obsahuje výsledný výběr. Požadovaná velikost výběru $n = 500$ je hodnotou parametru SAMPSIZE. Parametru SEED se přiřadí nezáporné celé číslo menší než $2^{31}-1$. Použití stejné hodnoty parametru SEED zajistí, že bude vybrán přesný vzorek i při opakujících se náhodných výběrech (za předpokladu stejného nastavení ostatních parametrů procedury). Výstupem z procedury SURVEYSELECT je soubor SAMPLE_SRSWOR skládající se z 500 pozorování náhodně získaných z opory v datovém souboru HEART. V SAS reportu v SAS Enterprise Guide procedura SURVEYSELECT vygeneruje stručný přehled o provedené úloze. Tento přehled je ilustrován tabulkou 2. V přehledu se zobrazí všechny použité parametry včetně pravděpodobnosti výběru a výběrové váhy.

Tab. 2 Přehled o činnosti procedury SURVEYSELECT (Zdroj: vlastní zpracování)

The Status and DeathCause Variables

The SURVEYSELECT Procedure

Selection Method	Simple Random Sampling
Input Data Set	HEART
Random Number Seed	11111
Sample Size	500
Selection Probability	0,095988
Sampling Weight	10,418
Output Data Set	SAMPLE_SRSWOR

⁹ SRSWOR je zkratkou pro anglické označení jednoduchého náhodného výběru bez vracení (simple random sampling without replacement).

Podobnou syntaxí příkazů lze zvolit jednoduchý náhodný výběr s vracením (angl. zkratka SRSWR)¹⁰. Toto lze dosáhnout nastavením parametru METHOD na hodnotu URS¹¹. Příkladem pro náhodný výběr s vracením pomocí procedury SURVEYSELECT může být následující příkaz:

```
proc surveyselect data=heart out=sample_SRSWR sampsize=500  
seed=11111 method=URS outhits;  
run;
```

Je-li uživatelem specifikován náhodný výběr s vracením, skládá se výstupní náhodně vybraný soubor z řádků pro každý jedinečný náhodně vybraný datový záznam a číselné proměnné s názvem NUMBERHITS označující, kolikrát byl daný datový záznam vybrán. Parametrem OUTHITS se dosáhne toho, aby počet jedinečně vybraných datových záznamů odpovídal požadované velikosti výběru.

2.2 Systematický náhodný výběr

Dalším široce používaným přístupem v aplikovaném výzkumu je systematický náhodný výběr. Základní myšlenkou je vybrat každou k -tou jednotku do výběru, kde k je typicky celé číslo (Taylor, 2013). Tato metoda je zvláště užitečná ve scénářích, kde by bylo velmi obtížné nebo zcela nemožné zkonstruovat oporu pro náhodný výběr. Příkladem může být výzkum spokojenosti zákazníků s obchodem s lahůdkami. Je nepravděpodobné, že by existoval vyčerpávající seznam zákazníků obchodu. Proto jedinou vhodnou metodou výběru je zapojení do výzkumu každého k -tého zákazníka vycházejícího z obchodu (navíc lze také i náhodně vybírat dny a časy, ve kterých se tento výzkum realizuje).

Tuto techniku výběru lze samozřejmě použít také v případě, když existuje dobře definovaná opora výběru. Následující příklad ukazuje základní syntaxi pro výběr systematického vzorku $n = 500$ pacientů. Systematický náhodný výběr inicializuje v proceduře SURVEYSELECT nastavení parametru METHOD=SYS. Procedura vypočítá vzorkovací interval k jako N/n , kde N je odvozeno z počtu pozorování v opoře výběru. Pokud k není explicitně celé číslo, použije se interval vyjádřený podílem N/n , takže se vrátí přesná požadovaná velikost výběru (další podrobnosti viz SAS Institute Inc., 2020). Pro jednoduchost se bude počítat s celočíselným intervalem $k = 5000/500 = 10$. Procedura začíná náhodným výběrem pozorování v opoře výběru mezi 1. a k -tým pozorováním. Označí-li se toto pozorování r , potom výsledný výběrový soubor bude složen z pozorování r -tého a $(r+k)$ -tého, $(r+2k)$ -tého, atd. až do konce opory výběry. Například, bude-li jako první vybrán 4. pacient, výsledný výběrový soubor by měl sestávat ze 4., 14.,

¹⁰ SRSWR je zkratkou pro anglické označení jednoduchého náhodného výběru s vracením (simple random sampling with replacement).

¹¹ URS je zkratkou pro anglické označení jednoduchého náhodného výběru (unrestricted random sampling) a v systému SAS odpovídá jednoduchému náhodnému výběru s vracením.

24., 34.,..., 4994., ... pacienta. Ukázka syntaxe příkazu pro systematický náhodný výběr je uvedena níže:

```
proc surveyselect data=heart out=sample_SYS sampsize=500  
seed=11111 method=SYS;  
run;
```

Pokud existuje určitá periodičita v uspořádání opory, která se shoduje se vzorkovacím intervalem, může dojít ke snížení reprezentativnosti systematického náhodného výběru. V zájmu zajištění správného výsledku systematického náhodného výběru, se opora výběru musí uspořádat podle 1 nebo více kontrolních proměnných. Toto uspořádání opory lze provést ještě buď před vstupem do procedury SURVEYSELECT pomocí procedury SORT anebo pomocí parametru CONTROL v proceduře SURVEYSELECT. Bude-li například parametr CONTROL=Height (výška pacienta), potom před samotným systematickým náhodným výběrem procedura uspořádá pacienty v opoře podle jejich výšky.

2.3 Náhodný výběr s pravděpodobnostmi úměrnými velikosti jednotky

Další populární algoritmus výběru je výběr s pravděpodobnostmi úměrnými velikosti - zkráceně výběr PPS¹². K hlavním výhodám tohoto způsobu náhodného výběru je schopnost kontrolovat variabilitu odhadů z takto realizovaných výběrů. Například pokud výběrová opora obsahuje pomocnou proměnnou, která silně koreluje s klíčovou sledovanou proměnnou, náhodný výběr s pravděpodobnostmi úměrnou velikosti této korelované pomocné proměnné může dramaticky snížit variabilitu odhadovaného úhrnu.

Specifikace parametru METHOD=PPS v proceduře SURVEYSELECT vyvolá mechanismus výběru PPS bez vracení (angl. zkratka PPSWOR¹³). Číselná míra velikosti (pomocná silně korelovaná proměnná se sledovanou výstupní proměnnou) musí být uvedena v parametru SIZE=. K realizaci náhodného výběru PPSWOR pro stejnou cílovou velikost výběru $n = 500$ z opory HEART je příkazová syntaxe uvedena níže.

```
proc surveyselect data=heart out=sample_PPSWOR sampsize=500  
seed=11111 method=PPS;  
size cholesterol;  
run;
```

Procedura SURVESELECT po realizaci náhodného výběru metodou PPS vypočítá a automaticky uloží ke každé vybrané jednotce ve výběrovém souboru

¹² PPS je zkratkou pro anglické označení pro náhodný výběr s pravděpodobnostmi úměrnými velikosti (probability proportional to size sampling).

¹³ PPSWOR je zkratkou pro anglické označení pro náhodný výběr s pravděpodobnostmi úměrnými velikosti bez vracení (probability proportional to size sampling without replacement).

pravděpodobnost výběru a odpovídající výběrovou váhu (převrácenou hodnotu pravděpodobnosti výběru). Ve výběrovém souboru se po provedeném náhodném tak objeví proměnná SelectionProb, resp. SamplingWeight obsahující pravděpodobnost výběru, resp. výběrovou váhu pro každé vybrané pozorování.

Náhodný výběr PPS pro výběry skupin byl dále rozvinut v textech Brewer (1963), Murthy (1957) a Sampford (1967).

3 Stratifikovaný náhodný výběr

Podstatou stratifikovaného náhodného výběru je rozdělení opory výběru do H disjunktních skupin jednotek na výběr (tj. $\sum_{h=1}^H N_h$, kde dolní index h označuje h -tou skupinu jednotek o počtu N_h) nazývaných strata (vrstva), přičemž v každé z nich se realizuje vzájemně nezávislý náhodný výběr. Technika výběru v každé stratě může být stejná nebo v každé stratě může být náhodný výběr realizován rozdílným způsobem.

3.1 Stratifikovaný jednoduchý náhodný výběr

V opoře výběru se nacházejí skupiny pacientů rozdělených do skupin podle krevního tlaku na pacienty s krevním tlakem vysokým, normálním a optimálním. V následujícím náhodném výběru má být do výběrového souboru vybráno 200 pacientů ze skupiny s vysokým krevním tlakem, 100 pacientů s krevním tlakem normálním a 200 pacientů s tlakem optimálním. Nejprve se opora výběru uspořádá podle předpokládané stratifikační proměnné BP_Status pomocí procedury SORT. Pro dosažení potřebného výběru je nutné oporu výběru rozvrstvit (stratifikovat) podle proměnné BP_Status na vrstvu (stratu) pacientů podle skupin hodnocení krevního tlaku. Dalším požadavkem je informovat proceduru SURVEYSELECT o velikostech výběrových souborů náhodně vybíraných v jednotlivých vrstvách (stratách) opory výběru. Pro tento účel lze použít v proceduře SURVEYSELECT parametr SAMPSIZE=(200 100 200). Preferovanou variantou s informacemi o velikosti výběru v jednotlivých vrstvách (stratách) opory výběru je vytvoření pomocného datového souboru se stejně nazvanou a stejně formátovanou stratifikační proměnnou, ve kterém je ke každé stratě opory přiřazena velikost výběru n_h do klíčové proměnné _NSIZE_. Jméno takto vytvořeného pomocného souboru se přiřadí jako hodnota parametru SAMPSIZE=. Pro takto koncipovaný stratifikovaný jednoduchý náhodný výběr lze využít následující syntaxi příkazů:

```
proc sort data=heart;  
    by BP_Status;  
run;  
  
data sampsizes;  
    length BP_Status $7;
```

```
input BP_Status _NSIZE_;  
datalines;  
High 200  
Normal 100  
Optimal 200  
;  
run;  
  
proc surveyselect data=heart out=sample_STR_SRS  
sampsize=sampsizes seed=11111;  
strata BP_Status;  
run;
```

Podobně jako u náhodného výběru PPSWOR je do výsledného souboru vybraných jednotek připojena proměnná SelectionProb, resp. SamplingWeight obsahující pravděpodobnost výběru, resp. výběrovou váhu pro každé vybrané pozorování.

3.2 Výběrové alokační strategie

Ve stratifikovaném jednoduchém náhodném výběru byly počty vybíraných jednotek do vrstev (strat) n_h zvoleny náhodně tak, aby platilo $\sum_{h=1}^H n_h = n$. Při aplikovaných výzkumech však takové náhodné rozdělení vybíraných jednotek přestalo vyhovovat a vyvstala potřeba o co nejvhodnější rozdělení pevného počtu n vybraných jednotek do jednotlivých vrstev (strat) ve výběrovém souboru. Procedura SURVEYSELECT umožňuje při realizaci stratifikovaných náhodných využití známých metod alokace jednotek do strat, které budou prezentovány prostřednictvím několika jednoduchých příkladů.

3.2.1 Proporcionální alokace

První prezentovanou alokační strategií je proporcionální alokace. Principem je realizovat výběr z dané vrstvy v poměru k jejímu podílu na celkové velikosti populace. To znamená, že počet vybíraných jednotek n_h pro h -tou vrstvu (stratu) lze vyjádřit jako $n_h = nN_h/N$, kde N je celková velikost opory výběru, N_h je velikost opory výběru v h -té vrstvě (stratě). Jelikož platí $\sum_{h=1}^H N_h/N = 1$, potom velikost celkového výběru je $\sum_{h=1}^H n_h = n$.

Následující příklad ukazuje syntaxi pro proceduru SURVEYSELECT k realizaci proporcionální alokace. Velikost vybraného vzorku $n = 500$ se nastaví parametrem SAMPSIZE=. Proporcionální alokace do vrstev (strat) definovaných proměnnou BP_Status (počet strat v opoře $H = 3$) se vyvolá zadáním příkazu ALLOC=PROP za lomítkem v příkazu STRATA. Při použití příkazu NOSAMPLE (opět za lomítkem v příkazu STRATA) se ve výstupním datovém souboru SAMPSIZES_PROP pro každou vrstvu (stratu) uloží vypočítané výběrové četnosti, za platnosti kterých jednotky ve výběru budou rozděleny proporcionálně. Tento

mezikrok dovoluje prozkoumat vypočítané výběrové četnosti k ujištění, že jsou použitelné pro další zpracování. Například může nastat situace, procedura SURVEYSELECT vrátí počet vybraných jednotek $n_h = 1$. To by mohlo představovat problémy během fáze analýzy, protože metody odhadu rozptylu procedurami v systému SAS vyžaduje, aby počet jednotek vybraných z každé vrstvy byl $n_h \geq 2$. V proceduře lze také zadat minimální velikost výběru ve vrstvě (stratě), a to pomocí parametru ALLOCMIN= také po lomítku za příkazem STRATA. Za předpokladu, že velikosti výběru ve stratách jsou považovány za vhodné, výstupní datový soubor s vypočítanými četnostmi lze v následujícím kroku využít k realizaci náhodného výběru. Strukturu datového souboru SAMPSIZES_PROP ilustruje tabulka 3.

Tab. 3 Struktura datového souboru SAMPSIZES_PROP (Zdroj: vlastní zpracování)

BP_Status	Total	AllocProportion	SampleSize	ActualProportion
High	2267	0,435208293	217	0,434
Normal	2143	0,41140334	206	0,412
Optimal	799	0,153388366	77	0,154

Každá strata definovaná proměnnou BP_Status má 1 řádek s následujícími proměnnými:

- Total – populační četnost N_h odvozenou z datového souboru (opory) HEART,
- AllocProportion – cílový podíl alokace v h -té stratě,
- SampleSize – aktuální výběrová četnost n_h alokovaná do h -té straty,
- ActualProportion – aktuální alokovaný podíl v h -té stratě.

Cílový podíl alokace, jejíž hodnoty jsou uloženy v proměnné AllocProportion, nemusí být celé číslo, zatímco počet vybíraných jednotek celé číslo být musí. Z tohoto důvodu procedura SURVEYSELECT při výpočtu alokací do strat vypočítané podíly zaokrouhluje, aby počet jednotek alokovaných do strat byl celé číslo. Zaokrouhlené hodnoty cílového podílu alokace jsou ukládány do proměnné ActualProportion. Podobný mechanismus zaokrouhlování používá procedura i pro ostatní alokační strategie.

3.2.2 Neymanova alokace

Proporcionální alokace je dobrá strategie, pokud jsou rozptyly ukazatelů jednotek v každé vrstvě (stratě) přibližně stejné. Pokud se rozptyly mezi stratami podstatně liší, je preferovanou alokační strategií tzv. Neymanova alokace. Použití Neymanovy alokace vyžaduje znalost populačních rozptylů σ_h^2 ukazatelů ve všech definovaných stratách. Pokud tyto populační rozptyly známy nejsou, lze použít jejich odhady s_h^2 z předešlých zjišťování nebo pilotní studie. Pro pevnou velikost výběrového souboru n při stratifikovaném náhodném výběru lze minimalizovat

varianci výběrového průměru, pokud jsou velikosti náhodných výběrů n_h v jednotlivých stratách definovány jako $n_h = nN_h\sigma_h / \sum_{h=1}^H N_h\sigma_h$ (Cochran, 1977).

Při Neymanově alokaci velikosti náhodných výběrů v jednotlivých vrstvách (stratách) závisí nejen na velikosti populace, ale také od variability. V proceduře SURVEYSELECT lze tuto alokační strategii vyvolat zadáním parametru ALLOC=NEYMAN za lomítkem v příkazu STRATA.

Nechť jsou k dispozici výsledky srovnatelného výzkumu provedeného už v minulém období, který odhalil, že pacienti s vysokým tlakem mají větší varianci hodnot cholesterolu než pacienti s krevním tlakem normálním a optimálním. Konkrétně se rozptyl cholesterolu u pacientů s vysokým tlakem pohybuje na úrovni 300 mg/l, u ostatních skupin pacientů byl zjištěn ve výši 70 mg/l a 30 mg/l. Pro alokaci jednotek do vrstev (strat) je tedy nutné brát do úvahy také varianci jednotlivých skupin pacientů. Aby bylo možné procedurou SURVEYSELECT alokovat jednotky do výběru v souladu s Neymanovou alokační strategií, je nutné do procedury předat informaci o rozptylech hodnot v jednotlivých stratách. Toho je dosaženo odkazem na datový soubor obsahující informaci o rozptylech ve stratě pomocí parametru VAR= procedury umístěný za lomítkem příkazu STRATA. Klíčová proměnná z tohoto datového souboru, ve kterém bude procedura hledat informace o rozptylech ve stratě se nazývá _VAR_. Syntaxe příkazu je podobná jako u stratifikovaného výběru s proporcionální alokací. Parametrem v příkazu STRATA lze také vložit velikost přípustné chyby odhadu průměru a hladinu spolehlivosti (implicitní hodnota je 95%).

Výstupem procedury je datový soubor SAMPSIZES_NEYMAN, který obsahuje alokaci jednotek do strat výběrového souboru s ohledem na variabilitu hodnot ve stratách definovaných proměnnou BP_Status. Struktura souboru je obdobná jako u výstupů z proporcionální alokace s výjimkou samotných hodnot alokací. Je patrné, že největší počet vybraných jednotek je alokováno do skupiny pacientů s vysokým krevním tlakem (BP_Status=High), což je odrazem největší variability. Struktura souboru SAMPSIZES_NEYMAN je ilustrována Tabulkou 4.

Tab. 4 Struktura datového souboru SAMPSIZES_NEYMAN (Zdroj: vlastní zpracování)

BP_Status	Total	Variance	AllocProportion	SampleSize	ActualProportion
High	2267	300	0,637723288	319	0,638
Normal	2143	70	0,291199966	146	0,292
Optimal	799	30	0,071076746	35	0,07

3.2.3 Optimální alokace

Optimální alokační strategie je rozšířením Neymanovy alokace o náklady na zjišťování specifické každé vrstvě (stratě). Podle (Lohr, 1999) optimální alokace je výsledkem minimalizace očekávaného rozptylu odhadu populačního průměru za použití nákladového modelu ve tvaru $C = C_0 + \sum_{h=1}^H c_h$, kde C_0 jsou konstantní náklady zjišťování a c_h jsou náklady vynaložené na zjišťování v h -té vrstvě (stratě). Za platnosti výše uvedeného nákladového modelu a známých rozptylů ve stratách, alokování jednotek do h -té straty v souladu s optimální alokací se realizuje na základě vztahu $n_h = n \frac{N_h \sigma_h / \sqrt{c_h}}{\sum_{h=1}^H N_h \sigma_h / \sqrt{c_h}}$. Syntaxe příkazů procedury SURVEYSELECT je velmi podobná jako v předešlé alokaci. Rozdíl spočívá pouze v tom, že do parametru COST= za lomítko příkazu STRATA se vloží jméno pomocného datového souboru, který v proměnné _COST_ obsahuje náklady na zjišťování specifické jednotlivým stratám a v proměnné _VAR_ rozptyl ve stratách. Současně se za lomítko příkazu STRATA vloží parametr VAR, který proceduru informuje o tom, že proměnná _VAR_ (obsahující rozptyly strat) se také nachází v pomocném datovém souboru.

3.2.4 Realizace různých technik náhodného výběru pro různé straty

Diskuse o stratifikovaném náhodném výběru bude uzavřena jednoduchým příkladem, který ukazuje, jak je možné realizovat různé metody náhodného výběru pro různé vrstvy (straty).

Pokud bude při plánovaném výzkumu podmínek života pacientů kladen speciální důraz na reprezentativnost výběru pacientů s vysokým krevním tlakem (BP_status= High), je výhodné provést v této skupině pacientů náhodný výběr s pravděpodobnostmi úměrnými jejich hladině cholesterolu v krvi z proměnné Cholesterol. U ostatních skupin pacientů bude vyhovovat jednoduchý náhodný výběr. Počet vybraných pacientů s vysokým krevním tlakem má být 300, pacientů z ostatních skupin jen 200. Syntaxe příkazů pro realizaci tohoto výběru je uvedena následovně:

```
proc surveyselect data=heart (where=(BP_Status='High'))
out=sample_PPS_part1 sampsize=300 seed=11111 method=PPS;
size cholesterol;
run;

proc surveyselect data=heart (where=(BP_Status<>'High'))
out=sample_STR_part2 sampsize=200 seed=11111 stats;
run;

data sample_STR_all;
set sample_PPS_part1 sample_STR_part2;
run;
```

4 Skupinový (klastrový) náhodný výběr

V aplikovaném průzkumném výzkumu někdy mohou být primární jednotky výběru (PSU¹⁴) tvořené skupinami elementárních jednotek. K tomu může dojít přirozeně nebo záměrně, aby se usnadnil proces sběru dat. V datovém souboru o pacientech HEART lze identifikovat skupiny pacientů například podle kategorie kouření, tj. podle proměnné `Smoking_Status`. V některých výzkumech může být vhodnější namísto jednotlivých pacientů náhodně vybírat celé skupiny.

4.1 Jednostupňový skupinový (klastrový) náhodný výběr

V opoře výběru se nacházejí skupiny pacientů rozdělených do skupin podle hmotnosti v librách. Hmotnost (proměnná `Weight`) se pohybuje od hodnoty 67 lb až po 200 lb, tj. od 30 kg až po 90 kg. Primárními jednotkami výběru jsou pacienti rozdělení do skupin podle své hmotnosti. V následujícím příkladu náhodného výběru má skupinový náhodný výběr zajistit náhodně vybraný soubor o velikosti 20 skupin pacientů seskupených podle své hmotnosti s pravděpodobností úměrnou velikostem systolického krevního tlaku (hodnoty v proměnné `Systolic`). To znamená, že největší pravděpodobnost výběru mají skupiny pacientů s vyšší hodnotou systolického krevního tlaku. Syntaxe příkazu je následující:

```
proc surveyselect data=heart out=sample_cluster sampsize=20
seed=11111;
    cluster Weight;
    size Systolic;
run;
```

4.2 Vícestupňový skupinový (klastrový) náhodný výběr

Použití procedury `SURVEYSELECT` pro vícestupňový skupinový (klastrový) náhodný výběr představuje následující příkazová syntaxe:

```
proc sort data=heart;
    by BP_Status;
run;

data sampsizes_clusters2;
    length BP_Status $7;
    input BP_Status _NSIZE_;
    datalines;
High 50
Normal 25
Optimal 20
;
run;
```

¹⁴ PSU je zkratkou pro anglické označení pro primární jednotky výběru (Primary Sampling Unit).

```
* Krok 1) náhodný výběr primárních výběrových jednotek
(skupiny pacientů podle hmotnosti) ;
proc surveyselect data=heart seed=11111
sampsizes=sampsizes_clusters2
    out=sample_primarystage (rename=(SelectionProb=SelectProb1
SamplingWeight=SamplingWeight1));
    strata BP_Status;
    cluster Weight;
run;

* Krok 2) náhodný výběr sekundárních výběrových jednotek
(pacientů uvnitř skupin);
proc surveyselect data=sample_primarystage seed=11111 rate=.5
    out=sample_secondarystage
(rename=(SelectionProb=SelectProb2
SamplingWeight=SamplingWeight2));
    strata BP_Status Weight;
run;
```

Jako primární výběrové jednotky se v prvním stupni výběru (označený jako Krok 1) náhodně vybírají skupiny pacientů o stejné hmotnosti. Jedná se o náhodný výběr stratifikovaný, kdy opora výběru bude rozvrstvena podle hodnoty krevního tlaku (proměnná BP_Status). Z tohoto důvodu musí opora výběru na prvním stupni podle této proměnné být uspořádána procedurou SORT. Podle hodnot proměnné _NSIZE_ v pomocném datovém souboru SAMPSIZESES_CLUSTER2 bude náhodně vybráno celkem $50 + 25 + 20 = 95$ skupin pacientů. Vybrané skupiny na prvním stupni výběru jsou ukládány do souboru SAMPLE_PRIMARYSTAGE. Současně s uložením výstupu náhodného výběru jsou proměnné SelectionProb a SamplingWeight z tohoto souboru přejmenovány na SelectionProb1 a SamplingWeight1.

Pro druhý stupeň výběru jako výběrová opora je použit datový soubor obsahující v prvním stupni náhodně vybrané skupiny SAMPLE_PRIMARYSTAGE. Stratifikovaným náhodným výběrem (podle proměnných BP_Status a Weight) se náhodně vybere soubor pacientů a tento výběr se uloží do výsledného souboru SAMPLE_SECONDARYSTAGE. Velikost náhodného výběru na druhém stupni je určena parametrem RATE=0,5, který definuje míru výběru pacientů ve skupinách. DATA krok za sekundárním výběrem počítá ve výsledném datovém souboru SAMPLE_MULTISTAGE celkovou hodnotu pravděpodobností výběru a výběrových vah pro každou náhodně vybranou jednotku.

5 Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo představit některé běžné techniky realizace náhodných výběrů používané v aplikovaném průzkumu a ilustrovat základní příklady syntaxe procedury SURVEYSELECT, kterými jsou tyto techniky

implementovány. Kromě diskuze o několika základních přístupech k náhodnému výběru byly prezentovány aplikace stratifikovaného a skupinového (klastrového) náhodného výběru. Vhodně realizovaný náhodný výběr včetně zohlednění všech otázek techniky výběru (pravděpodobnosti výběru, výběrové váhy, stratifikace a shlukování) poskytuje záruku správné statistické inference.

6 Literatura

- Brewer, K. (1963). A Model of Systematic Sampling with Unequal Probabilities. *Australian Journal of Statistics*, 5, pp. 93–105.
- Cochran, W. (1977). *Sampling Techniques*. 3. vyd. New York: Wiley.
- Frankovič, B., & Stankovičová, I. (2020). Určenie veľkosti vzorky pre aplikovaný výskum. *Forum Statisticum Slovaca*, Vol. XVI (2020), No. 1, pp.57-50.
- Kalton, G. (1983). *Introduction to Survey Sampling*. Sage University Paper series on Quantitative Applications in the Social Sciences, 07-035. Newbury Park, CA: Sage.
- Kish, L. (1965). *Survey Sampling*. New York, NY: Wiley.
- Lohr, S. (1999). *Sampling: Design and Analysis*. Pacific Grove, CA: Duxbury Press.
- Murthy, M. (1957). Ordered and Unordered Estimators in Sampling without Replacement. *Sankhya*, 18, pp. 379–390.
- Sampford, M. (1967). On Sampling without Replacement with Unequal Probabilities of Selection. *Biometrika*, 54, pp. 499–513.
- SAS Institute Inc. (2018). *Sashelp Data Sets*. Cary, NC: SAS Institute Inc.
- SAS Institute Inc. (2020). *SAS/STAT® 15.2 User's Guide*. Cary, NC: SAS Institute Inc.
- Scheaffer, R., Mendenhall, W., & Ott, R. (1996). *Elementary Survey Sampling*. 5. vyd. Belmont, CA: Duxbury Press.
- Taylor, L. (2013) "PROC SURVEYSELECT as a Tool for Drawing Random Samples", *MidWest SAS User's Group*, pp.1-12.
- Valliant, R., Dever, J., and Kreuter, F. (2013). *Practical Tools for Designing and Weighting Survey Samples*. New York, NY: Springer.

EKOMSTAT 2021

Informácia o konaní udalosti SŠDS

EKOMSTAT 2021

Information about an event by SSDS

Slovenská štatistická a demografická spoločnosť (SŠDS) každoročne organizuje tradičné podujatie EKOMSTAT. V roku 2020 muselo byť podujatie zrušené, kvôli pandémie COVID-19. V tomto roku sa podujatie uskutočnilo po prvýkrát v jeho histórii formou online videokonferencie cez platformu MS Teams. Témou vedeckej konferencie EKOMSTAT 2021 boli *Kvantitatívne metódy na podporu rozhodovania vo vedecko-*

výskumnej, odbornej a hospodárskej praxi. Konal sa už 34. ročník podujatia a čiastočne aj z dôvodu alternatívnej formy sa na ňom stretlo celkovo 24 účastníkov. Na tohtoročnej online konferencii sa aktívne zúčastnili zástupcovia viacerých vysokých škôl (napr. Fakulta managementu Univerzity Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Ekonomická univerzita v Bratislave, Materiálovotechnologická fakulta so sídlom v Trnave Slovenskej technickej univerzity v Bratislave, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave), Slovenskej akadémie vied (Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied), ale aj účastníci z praxe (napr. TREXIMA).

EKOMSTAT už tradične výrazne podporil organizačne aj účasťou Ekonomický ústav SAV. Podujatie bolo rozčlenené do dvoch blokov prezentácií. V prvom bloku prezentujúci diskutovali možnosti aplikácie dekompozície odmien zamestnancov na zložky rastu zamestnanosti a miezd (M. Radvanský), priestorové aspekty bankových pobočiek spojené s nákladmi malých a stredných podnikov (M. Širaňová), spôsoby financovania rozvojových aktivít podnikov v post-COVID období (V. Talnagiová) a rozdiely v životnom cykle migrantov a domácej populácie (R. Herasimau). V druhom bloku prezentácií, boli diskutované aktuálne problémy a trendy (aj) slovenského trhu práce. Na úvod bol detailne analyzovaný vývoj v oblasti zamestnanosti v sektoroch slovenského hospodárstva (V. Hvozdková), následne bol prezentovaný príspevok mapujúci determinanty prechodu z výkonu práce na nízku mzdu v krajinách V4 (T. Miklošovič). V ďalšom príspevku A. Vadkertiová prezentovala vývoj na slovenskom trhu práce v období rokov 2016 – 2020. Na záver tohto bloku I. Lichner poukázal na výrazný nárast počtu zahraničných pracujúcich v posledných rokoch a načrtnol možné determinanty ich príchodu na Slovensko.

Tohtoročný EKOMSTAT sa niesol aj v znamení spomínania na tradičné miesto organizácie Trenčianske Teplice. Vedecká konferencia poskytla priestor na konštruktívnu odbornú diskusiu aktuálnych metodických prístupov a zaujímavé riešenia aplikačných problémov. Účastníci podujatia si vymenili poznatky z viacerých príbuzných oblastí a boli utužené vzťahy a nadviazané nové kontakty pre možnú budúcu spoluprácu.

Ivan Lichner,
predseda organizačného výboru

Program konferencie EKOMSTAT 2021

9:00	Otvorenie konferencie
9:15 – 10:45	Sekcia 1 – Podnikové hospodárstvo a zamestnanosť
	Marek Radvanský – Rozklad rastu odmien zamestnancov z pohľadu zmeny pridanej hodnoty Mária Širaňová – Príliš veľa pobočiek: Náklady dlhu malých a stredných podnikov a charakteristiky lokálneho bankového trhu na Slovensku Viktória Talnagiová – Financovanie rozvojových aktivít priemyselných podnikov v podmienkach Slovenskej republiky Raman Herasimau – Rozdiel v deficite životného cyklu medzi migrantmi a pôvodnou populáciou (NTA prístup)
10:45 – 11:00	Prestávka
11:00 – 12:30	Sekcia 2 – Trh práce
	Veronika Hvozdičková – Štatistiky odhaľujúce vplyv pandémie COVID-19 na zamestnanosť v odvetviach slovenskej ekonomiky Tomáš Miklošovič – Nízka mzda ako pasca? Andrea Vadkertiová – Zmeny v štruktúre zamestnanosti vybraných odvetví Slovenska v rokoch 2016-2020 Ivan Lichner – Faktory pracovnej migrácie do SR
12:30	Ukončenie konferencie

Zborník abstraktov z konferencie EKOMSTAT 2021 sa nachádza na stránke SŠDS:

http://www.ssds.sk/casopis/konferencie/Zbornik_abstraktov_EKOMSTAT_2021_final.pdf

Pohľady na ekonomiku Slovenska 2021

Informácia o konaní udalosti SŠDS

Views on the Slovak Economy 2021

Information about an event by SSDS

Dňa 5. mája 2021 sa konal 20. ročník konferencie ***Pohľady na ekonomiku Slovenska (PES 2021)***. Toto podujatie začala organizovať Slovenská štatistická a demografická spoločnosť (SŠDS) už v roku 2001. Pri vzniku akcie stál dlhoročný predseda SŠDS, pán docent Jozef Chajdiak, ktorý sa taktiež postaral o organizáciu 16-tich ročníkov. Konferencia sa stala jednou z hlavných akcií činnosti Spoločnosti. Predchádzajúce ročníky potvrdili, že konferencia vzbudila záujem u vedeckej a odbornej verejnosti a vytvorila si tradíciu ako významné vedecké a odborné podujatie. Svojimi výsledkami poskytovala a bude poskytovať podstatné a dôležité informácie o vývoji ekonomiky našej spoločnosti.

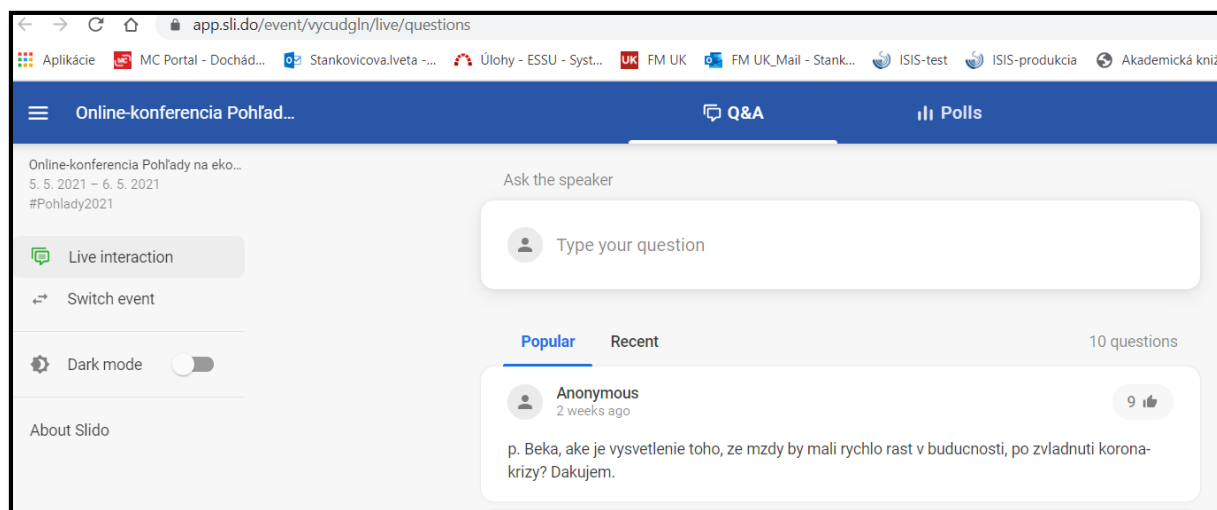
V roku 2020 sa mal konať jubilejný 20. ročník tejto konferencie. Bohužiaľ sa nekonal, lebo na Slovensku sa v apríli 2020 šírila 1. vlna COVID pandémie a v tejto situácii nebolo povolené stretávanie sa ľudí na konferenciách.

Aj na jar roku 2021 na Slovensku prebiehala 2. vlna COVID pandémie, ktorá bola intenzívnejšia ako pred rokom. Občania Slovenska boli nútení si zvyknúť na prácu z domu a on-line spojenie. Programový a organizačný výbor sa preto rozhodol uskutočniť PES 2021 vo virtuálnom priestore prostredníctvom MS Teams, čiže online formou. Tak sa stala konferencia PES 2021 pre SŠDS významnou z dvoch dôvodov: PES 2021 je jubilejný 20. ročník tejto dlhoročnej konferencie a PES 2021 znamená aj 1. ročník tejto konferencie online formou a vôbec ide o prvú akciu SŠDS organizovanú vo virtuálnom priestore.

Programový výbor sa rozhodol, že tento ročník sa bude venovať len prognózam vývoja ekonomiky SR a dĺžka konania bude 2 hodiny, plus diskusia. Štyria prognostici z významných prognostických skupín prezentovali výsledky doterajšieho ekonomického vývoja SR a prognózy na roky 2021 až 2023. Pozvanie na konferenciu prijali a svoje prognostické výsledky prezentovali zástupcovia Národnej banky Slovenska, Infostatu, Ekonomického ústavu SAV a Inštitútu finančnej politiky.

Na konferenciu boli pozvaní zástupcovia ministerstiev SR, zamestnávateľských zväzov a odborov, predstavitelia hospodárskej sféry, bankovní a poisťovní analytici, vedci, učitelia, študenti a mnohí ďalší. Online prihlášku vyplnilo cca 90 záujemcov. Na online podujatí bolo reálne prítomných až 83 účastníkov, čo je doteraz najvyšší

počet. Na tohtoročnej online konferencii sme teda mali viac účastníkov ako na minulých ročníkoch podujatia, ktoré sa konali prezenčne. Online akcie sa tohto roku mohli zúčastniť bez problémov aj záujemcovia z iných častí Slovenska ako je Bratislava. Účastníci mohli zadávať svoje otázky anonymne už počas prednášok prostredníctvom aplikácie Slido. Na takto položené otázky odpovedali prednášajúci počas diskusie.

Obr. 1: Ukážka prostredia aplikácie Slido na PES 2021 (Zdroj: <https://app.sli.do/event/vycudgln/live/questions>)

Programový a organizačný výbor konferencie ďakuje autorom za zaujímavé prezentácie prognóz vývoja ekonomiky SR v čase COVID pandémie a účastníkom za diskusiu. Obsah prednášok prognostikov sme zverejnili aj formou zborníka prezentácií, ktorý sa nachádza na stránke SŠDS:

<http://www.ssds.sk/publikacie/pes/pes2021.pdf>

Iveta Stankovičová
predsedníčka SŠDS
členka programového a organizačného výboru

Čeští statistici se brání covidovým nesmyslům

Informace o vzniku odborné skupiny ČStS

Czech statisticians oppose the covid nonsense

Information on the establishment of a ČStS expert group

Počátkem února 2021 vznikla odborná skupina České statistické společnosti (ČStS) věnující se problematice sběru a analýzy dat souvisejících s epidemií COVID-19.

Zakládající členové odborné skupiny sepsali prohlášení nazvané Pět kroků (nejen) ke zvládnutí epidemie [1]. V něm se pozastavují nad protichůdností vyjádření zástupců odborné veřejnosti a konstatují, že „houština vzájemně se vylučujících názorů, predikcí a úsudků je možná zejména proto, že jsme zcela selhali v procesu poznání založeném na datech.“ Pět kroků ke zvládnutí epidemie odpovídá pěti krokům procesu poznávání a rozhodování, tedy:

- 1) položení rozumných otázek,
- 2) získání relevantních a správných dat,
- 3) na jejich základě vytvoření matematických, či lépe statistických modelů a učinění úsudků,
- 4) vytvoření predikcí,
- 5) rozhodování na základě těchto predikcí.

Založení odborné skupiny a její prohlášení vyvolalo velkou mediální odezvu [2–4] a rezonovalo i na Slovensku [5].

Členové odborné skupiny se (opakovaně) vyjádřili k následujícím tématům:

- nedostatkům predikčních modelů používaných Ústavem pro zdravotnické informace a statistiku (ÚZIS ČR) a k chybné interpretaci jejich opakovaného selhávání jako důkazu o efektivitě vládních protiepidemických opatření,
- slabé a chybně interpretované evidenci o efektivitě vládních opatření,
- omezené vypovídací hodnotě rutinně sbíraných dat a absence správně designovaných prospektivních studií,
- smysluplnosti používání antigenních testů a plošného testování vůbec,
- neexistenci dat o parametrech PCR testů a antigenních testů a nesprávné interpretaci jejich výsledků,
- vyhodnocování efektivity očkování.

Zájemci se mohou s těmito stanovisky obeznámit na webové stránce odborné skupiny [6]. Velmi uvítáme kontakt s jakoukoliv podobnou odbornou platformou na straně slovenských statistiků a těšíme se na spolupráci.

Ondřej Vencálek
předseda ČStS

Odkazy:

- [1] Vencálek, O., Fürst, T., Komárek, A., Kulich, M., Katina, S., & Dohnal, G.: Pět kroků (nejen) ke zvládnutí epidemie (2021). Online <https://www.statspol.cz/odborna-skupina-statistiku-k-epidemii-covid-19>
- [2] Vědečtí statistici: Česko pro reakci na covid neumí získat data. České noviny 1. 2. 2021. Online <https://www.ceskenoviny.cz/zpravy/vedecti-statistici-cesko-pro-reakci-na-covid-neumi-ziskat-data/1990206>
- [3] Česko neumí zpracovat podstatná a správná data, uvedla Česká statistická společnost. Nabízí pomoc. iRozhlas 1. 2. 2021. Online https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ceska-statisticka-spolecnost-vlada-koronavirus-analyza-data-opatreni_2102011232_dok
- [4] Kroc, V., & Havel, P.: Vláda podle expertů nemá dobrá data o šíření covidu-19. „Modely jsou katastrofální,“ tvrdí statistik Vencálek. iRozhlas 3. 2. 2021. Online https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/ceska-statisticka-spolecnost-covid-19-data-cisla-uzis-statistika-koronavirus_2102032001_ban
- [5] Rádiožurnál o 18:00 ze dne 1. 2. 2021, Rozhlas a televízia Slovenska. <https://www.rtv.slovensko.sk/radio/archiv/1124/1511245> (čas 21:33).
- [6] Česká statistická společnost (ČStS), webová stránka: <https://www.statspol.cz/odborna-skupina-statistiku-k-epidemii-covid-19>

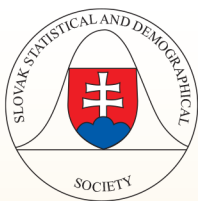
Publikačná etika a vyhlásenie k nekalým praktikám

Redakčná rada Forum Statisticum Slovacum (ďalej len RR FSS) sa v plnom rozsahu stotožňuje s princípmi etiky publikovania deklarovanými Výborom pre publikačnú etiku. RR FSS prijíma štandardy publikačnej etiky a zavádza opatrenia proti akejkoľvek publikácii s nekalými praktikami. Autori predkladajú svoje práce do časopisu na publikovanie s vyhlásením, že predložené práce sú príspevky autorov a neboli kopírované alebo plagizované z iných prác. Editori posudzujú rukopisy na základe ich intelektuálneho obsahu, bez ohľadu na rasu, pohlavie, sexuálnu orientáciu, náboženské vyznanie, etnický pôvod, štátnu príslušnosť alebo politickú filozofiu autorov. RR FSS očakáva, že všetky strany podieľajúce sa na FSS dodržia publikačnú etiku. RR FSS nebude tolerovať plagiátorstvo alebo iné neetické správanie a neuverejní rukopis, ktorý nespĺňa tieto normy.

Zodpovednosť autorov: Autori potvrdzujú, že ich rukopis je ich pôvodnou prácou, že nebol doteraz uverejnený v rovnakej podobe a zároveň nie je v súčasnej dobe podaný na uverejnenie inde. Autori musia bezodkladne oznámiť RR FSS všetky strety záujmov. Autori musia uviesť všetky zdroje použité pri tvorbe svojho rukopisu. Autori musia bezodkladne nahlásiť všetky chyby, ktoré objavia vo svojom rukopise RR FSS.

Zodpovednosť recenzentov: Recenzenti musia oznámiť RR FSS všetky strety záujmov. Recenzenti musia uchovávať informácie týkajúce sa rukopisu ako dôvernú. Recenzent musí upozorniť predsedu RR FSS na informácie, ktoré môžu byť dôvodom na zamietnutie vydania rukopisu. Recenzenti posudzujú rukopisy len na základe ich intelektuálneho obsahu.

Zodpovednosť RR FSS: RR FSS musí uchovávať informácie o podaných rukopisoch ako dôvernú. RR FSS musí posúdiť rukopisy len na základe ich intelektuálneho obsahu. RR FSS rozhoduje o zverejnení predložených rukopisov. RR FSS odmietne príspevok, ktorý nie je v súlade s požiadavkami etiky publikovania.

Publication ethics and malpractice statement

The Editorial Board of Forum Statisticum Slovacum (hereinafter abbreviated as EB/FSS) is fully associated with the principles of ethics of publication declared by the Committee of Publication Ethics. The EB/FSS is committed to upholding the highest standards of publication ethics and takes all possible measures against any publication malpractices. Authors submitting their works to the journal for publication as original articles attest that the submitted works represent their authors' contributions and have not been copied or plagiarized in whole or in part from other works. An editor at any time evaluate manuscripts for their intellectual content without regard to race, gender, sexual orientation, religious belief, ethnic origin, citizenship, or political philosophy of the authors. The EB/FSS expects all parties participating in the publication of Forum Statisticum Slovacum commit to these publication ethics. The EB/FSS does not tolerate plagiarism or other unethical behaviour and will remove any manuscript that does not meet these standards.

Author responsibilities: Authors certify that their manuscripts are their original work unpublished previously elsewhere in the same form and not currently being considered for publication elsewhere. Authors must notify the EB/FSS of any conflicts of interest without any delay. Authors must identify all sources used in the creation of their manuscript. Authors must report any errors they discover in their manuscript to the EB/FSS without any delay.

Reviewer responsibilities: Reviewers must notify the EB/FSS of any conflicts of interest. Reviewers must keep information pertaining to the manuscript confidential. Reviewers must bring to the attention of the head of EB/FSS any information that may be reason to reject publication of a manuscript. Reviewers must evaluate manuscripts only for their intellectual content.

Editorial responsibilities: The EB/FSS must keep information pertaining to submitted manuscripts confidential. The EB/FSS must evaluate manuscripts only for their intellectual content. The EB/FSS is responsible for making publication decisions for submitted manuscripts. EB/FSS refuses the manuscript, which is not in accordance with the requirements of publishing ethics.

Obsah / Table of contents**Editoriál / Editorial**

Anna Remišová.....	1
--------------------	---

Vedecké a odborné články / Regular and instructive papers

Tvorba koncepcie centra pre podnikateľskú etiku vhodného pre slovenské podmienky Creation of a concept of the center for business ethics appropriate for Slovak conditions Alexandra Skalská, Anna Remišová, Anna Lašáková, Michaela Ružičková	3
Analýza rozvoja podnikateľskej etiky v podnikoch v slovenskom podnikateľskom prostredí Analysis of the development of business ethics in enterprises in the Slovak business environment Anna Remišová, Iveta Stankovičová.....	28
Analýza výskytu neetických praktík v slovenskom podnikateľskom prostredí pomocou faktorovej analýzy Analysis of the occurrence of unethical practices in the Slovak business environment using factor analysis Iveta Stankovičová	51
Možnosti tvorby náhodných výberů použitím softwarového systému SAS% Possibilities of creating random samples using the SAS software system% Roman Pavelka.....	70

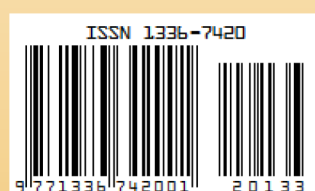
% = odborný článok / instructive paper

Zo života SŠDS / From the life of SŠDS

EKOMSTAT 2021 [informácia o konaní udalosti SŠDS] EKOMSTAT 2021 [information about an event by SŠDS] Ivan Lichner	83
Pohľady na ekonomiku Slovenska 2021 [informácia o konaní udalosti SŠDS] EKOMSTAT 2021 [information about an event by SŠDS] Iveta Stankovičová	85

Názory / Views

Čeští statistici se brání covidovým nesmyslům [informace o vzniku odborné skupiny ČStS] Czech statisticians oppose covid's nonsense [information on the establishment of the ČStS expert group] Ondřej Vencálek	87
---	----

Cena / price: 25 €
Ročné predplatné / annual subscription: 50 €
Publikované / published: Jún 2021